

VODNIKOVA
PRATIKA

1945

Članom in poverjenikom Vodnikove družbe

Za leto 1944. je izdala Vodnikova družba dve knjigi, ki ju prejmejo člani po poverjenikih odnosno po pošti ali osebno.

Ti knjigi sta:

**Vodnikova pratika za leto 1945.
Lojze Zupanc, Pod križem.**

Vsak član prejme knjigi pri poverjeniku, pri katerem se je vpisal ter plačal članarino 36.— Lir in za ekspedicijske stroške 4.50 Lire odnosno 2.— Liri.

Člani, ki so se vpisali neposredno pri družbi, prejmejo knjigi v družbeni pisarni, po pošti pa le tedaj, če so poslali poleg članarine v znesku 36 Lir še 7 Lir za poštnino in zavojnino.

Ker cene papirja, tiska in vezave niso stalne, Vodnikova družba ne more že sedaj določiti ne članarine ne vezave za leto 1945.

Za leto 1945. bo izdala Vodnikova družba spet dve knjigi in sicer:
Vodnikovo pratiko za leto 1946. in eno pripovedno knjigo.

V Ljubljani, mesca novembra 1944.

Vodnikova družba
Ljubljana, Narodna tiskarna, Laibach

VODNIKOVA PRATIKA

1945

030024165

44197

22. II. 1944/1253

HERAUSGEBER UND VERLEGER VODNIKOVA DRUŽBA IN LAIBACH
DRUCK DER UČITELJSKA TISKARNA IN LAIBACH (verantw. Franz Štrukelj)
IZDALA IN ZALOŽILA VODNIKOVA DRUŽBA V LJUBLJANI
NATISNILA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI (predstavnik Francé Štrukelj)

NAVADNO LETO 1945

ima 365 dni in se prične in konča s ponedeljkom

Astronomski letni časi

Pomlad se prične dne 22. marca ob 22. uri
Poletje se prične dne 22. junija ob 6. uri
Jesen se prične dne 21. septembra ob 14. uri
Zima se prične dne 22. decembra ob 18. uri

Nebesna znamenja

Pomlad		Jesen	
oven	♈	tehtnica	♎
bik	♉	škorpion	♏
dvojčka	♊	strelec	♐
Poletje		Zima	
rak	♋	kozorog	♑
lev	♌	vodnar	♒
devica	♍	ribi	♓

Znaki za lunine mene

Mlaj ● | Ščip ali polna luna ☉
Prvi krajec . . . ☾ | Zadnji krajec ☽

Znamenja za dni v tednu

Nedelja ☰ | Postni dan . . . ☸
Praznik ☱ | Delavnik . . . ☶

Praznični dnevi

Novo leto (1. januar)
Vse nedelje
Sv. Trije kralji (6. januar)
Sv. Jožef (19. marec)
Sv. Peter in Pavel (29. junij)
Vnebovzetje B. D. M. (15. avgust)
Vsi sveti (1. november)
Brezmadežno spočetje D. M. (8. december)
Božič (25. december)

Premakljivi prazniki

Pepelnica (14. februar)
Velika noč (1. april)
Vnebohod (10. maj)
Binkošti (20. maj)
Telovo (31. maj)
Srce Jezusovo (8. junij)
Prva adventna nedelja (2. december)

Nezapovedani prazniki

Svečnica (2. februar)
Velikonočni ponedeljek (2. april)
Oznanjenje M. D. (25. marec)
Binkoštni ponedeljek (21. maj)
Rojstvo M. D. (8. september)
Sv. Štefan (26. december)

Cerkveni godovi

Od božiča do pepelnice je 52 dni. Predpust traja 44, post pa 46 dni.
Angelska nedelja (2. september)
Angeli varuhi (2. oktober)
Praznik sv. rožnega venca (7. oktober)
Posvečevanje cerkvá (14. oktober)

Sončni in lunini mrki

Leta 1945. bosta dva sončna in dva lunina mrka. Kolobarni sončni mrk, pri nas neviden, bo 14. januarja. Popolni sončni mrk, pri nas le delno viden, bo 9. julija. Delni lunin mrk, pri nas neviden, bo 25. junija. Popolni lunin mrk, pri nas viden, bo 19. decembra.

VREMENSKI KLJUČ

po zvezdoslovcu J. W. Herschlu

Kadar se spremeni mesec, pomeni:

ob uri	poletj	pozimi
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	sneg ob severozapadniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	mnogo dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in sneg ob jugu ali zapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Opomba: Vse leto se razdeli na dva dela: poletje in zimo. Za poletje velja čas od 15. IV. do 16. X., ostali časi pa za zimo.

GEOGRAFSKI PODATKI LJUBLJANE

Geografska širina: 46° 3' 5"

Geografska dolžina: 14° 30' 30" vzh. Greenwicha; 2° 1' 30" vzh. Rima

Absolutna višina nad morjem: 295 m

KLIMATSKI PODATKI LJUBLJANE

Normalni zračni pritisk: 735 mm

Srednja letna temperatura: 9°C

Najvišja dosežena temperatura: 38°C

Najnižja dosežena temperatura: -31°C

Temperatura pade zadnjič pod 0°C okrog

8. aprila

Temperatura pade prvič pod 0°C okrog 29. oktobra

Število ledenih dni (maks. pod 0°C): 25

Število mrzlih dni (min. pod 0°C): 86

Število toplih dni (maks. nad 25°C): 60

Število vročih dni (maks. nad 30°C): 9

Srednja letna množina padavin: 1450 mm

Število padavinskih dni: 162

Število dni s snegom: 30

Število meglenih dni: 120

DOMNEVNO VREME LETA 1945

(po stoletnem koledarju)

Leto 1945. bo bolj mokro kot suho, vendar tako, da bo večina sadežev dobro uspela. Pomlad bo v celem mrzla in vlažna. Poletje se bo tudi takisto začelo, dokler ne bodo v sredi prišle nevihte in bo menda nato nastopila vročina, ki bo trajala do konca tega letnega časa. Če bo torej poletje suho in toplo, se bodo poljski pridelki spet zelo podražili. Jesen bo vseskozi mokra in pusta, zima pa bo le v začetku mrzla, potem pa do konca mila in prijetna.

Januar

Bo v splošnem suh, lep in ne preveč mrzel.

Februar

Do 11. lepo in milo; od 12. do 18. sneg in veter, potem do konca hud mraz.

Marec

Mraz prejšnjega meseca seže tudi v marec, vendar se zjutraj po navadi odtaja. 8. in 9. sneg in dež; od 10. do 21. mrzlo vreme; od 22. do 24. dež in sneg, potem do 27. mraz, nato mračno in deževno do konca.

April

Do 6. lepo, nato nastopi dež z babjim pšenom in snegom. Potem rezko, spremenljivo in neprijetno vreme do konca.

Maj

Do 22. lepo toplo in plodno, vmes kdaj nevihta in gorak dež; 23. neprijetno; od 24. do 25. temačno in tako mrzlo, da zmrzne še neoperjena trta.

Junij

Do 8. rezko in mrzlo, potem do 11. lepo toplo, nato nastopita mrzel dež in veter. Zelo vroče do konca meseca, ko se vreme spet spremeni.

Julij

Do 9. hladno in neprijetno, nato hladne noči in topli dnevi; od 12. do konca neplodna suša.

Avgust

Prvi dnevi so topli, potem bo neprijetno do 11., nato do 30. lepo, prijetno vreme, 31. nevihta.

September

Neprijetno in deževno do 10., potem lepo do 14., nato osem dni deževno vreme, potem tri dni lepo, en dan dež, nato lepo do konca.

Oktober

Lepo vreme do 8., nato temačno do 13. ali 14.; 15. zelo lepo; 17. slana; 18. led; od 19. do 21. popoldne lepo in toplo; od 27. do konca meseca pusto.

November

Do 7. lepo, potem dež do 10.; od 11. do 19. sneg; od 20. do 22. lepo, nato neprijetno prav do konca meseca.

December

Neprijetno in rezko, dež in sneg do 10.; od 11. do 13. suho in mraz, nato do 28. ledeno in sršljivo; 29. dež; 30. in 31. lepo.

PROSINEC

JANUAR

Zvezda sije na snežene ceste...
Sveti trije kralji, kam pa greste?
Srečo voščit se pri vas ustavimo,
bob, kolače v cekarje pospravimo.

Novo leto

1

1

2

Genovefa

3

3

4

Sv. 3 kralji

6

5

6

Valentin

7

7

8

Pavel, p.

10

9

10

Ernest

12

11

12

Veronika

13

13

14

Hilarij

14

15

16

Anton, p.

17

17

18

Boštjan

20

19

20

Neža

Vincenc

Spreob. Pavla

Franč. Sal.

Peter Nol.

21

22

25

29

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	P	Novo leto. Obr. Gospodovo
2	T	Ime Jezusovo; Makarij, opat
3	S	Genovefa, devica
4	Č	Tit; Angela
5	P	Telesfor; Grozdana
6	S	3 kralji ali razgl. Gospodovo
7	N	1. po razgl. G.; Valentin, škof
8	P	Severin, op.; Bogoljub
9	T	Julijan, muč.
10	S	Pavel, puščavnik
11	Č	Higin, p. m.; Božidar
12	P	Ernest, opat; Alfred
13	S	Veronika, d.; Bogomir; Juta
14	N	2. po razgl. G.; Hilarij, šk.; Feliks
15	P	Maver, opat
16	T	Marcel, opat
17	S	Anton, puščavnik
18	Č	Sv. Petra stol.; Priska, d. m.
19	P	Kanut, kralj m.
20	S	Boštjan (Sebastijan), m.
21	N	3. po razgl. G.; Neža (Janja), d. m.
22	P	Vincenc, muč.
23	T	Alfonz; Zaroka B. D. M.
24	S	Timotej, škof
25	Č	Spreobrnjenje Pavla; Tatjana
26	P	Polikarp, šk. muč.
27	S	Janez Zlatousti; Slavoja
28	N	1. predp.; Julijan šk.; Valerij
29	P	Frančišek Sal.
30	T	Martina, d. m.; Hiacinta, d.
31	S	Peter Nolaški, sp.; Janez Bosko

BELEŽKE

Dan zraste za 1 uro 2 minuti
 Sonce stopi dne 21. v znamenje vodnarja

Zadnji krajec dne 6. ob 13.47

Mlaj dne 14. ob 6.06

Prvi krajec dne 21. ob 0.48

Ščip dne 28. ob 7.41

SVEČAN FEBRUAR

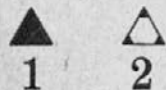
Ples in smeh, šegávi direndaj...
Krepke roke, ljubezniv smehljaj...
Kaj od srca se do srca spleta,
očka, mamca zvedeti ne smeta.

Ignacij

1

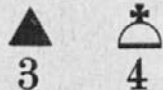
1

2

Svečnica

2

3

4

Blaž

3

5

6

Agata

5

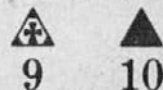
7

8

Apolonija

9

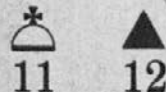
9

10

Pust

13

11

12

Valentin

14

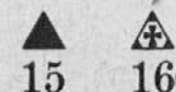
13

14

Julijana

16

15

16

Simeon

18

17

18

Konrad

19

19

20

Aleksander Maksimilijan Stol sv. Petra

Matija

Roman

20

21

22

24

28

21

22

23

24

25

26

27

28

- 1 Č Ignacij (Igo); Budimir
2 P Svečnica; Dobrošin
3 S Blaž, škof; Oskar

BELEŽKE

- 4 N 2. predp.; Andrej škof
5 P Agata, dev. muč.
6 T Doroteja, dev. muč.; Amand
7 S Romuald, opat
8 Č Janez Matajski; Zvezdograd
9 P Apolonija, d. muč.
10 S Školastika, dev.

- 11 N 3. predp.; Deziderij; Adolf, škof
12 P Evlalija; Zvonimir
13 T Pust; Katarina, dev.
14 S Pepelnica; Valentin (Zdravko)
15 Č Favstin; Ljuboslava
16 P Julijana, dev. muč.
17 S Kristijan, m.; Konstancija

- 18 N 1. postna; Simeon, škof, m.
19 P Konrad, pušč.
20 T Aleksander (Saša)
21 S Eleonora; Maksimilijan
22 Č Stol sv. Petra v A.
23 P Peter Damjan, škof
24 S Matija (Bogdan), apostol

- 25 N 2. postna; Valburga, devica
26 P Aleksander; Matilda, dev.
27 T Viktor; Leander, škof
28 S Roman, opat

Dan zraste za 1 uro 27 minut
Sonce stopi dne 19. v znamenje rib

☾ Zadnji krajec dne 5. ob 10.55

☺ Mlaj dne 12. ob 18.33

☾ Prvi krajec dne 19. ob 9.38

☼ Ščip dne 27. ob 1.07

SUSĚC

MAREC

Vedi, sinček, za bodoča leta:
zemlja skrbna je in dobra mati;
kar ji daš, stotero ti povrne —
ali treba je težkó dajati.

Albin, šk.

Kunigunda

Evzebij

Janez od Boga 40 mučencev

1

3

5

8

10

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Gregor

Matilda

Jedert

Edvard

Jožef

12

14

17

18

19

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Benedikt

Mar. oznanjenje Rupert, šk.

Janez Kap.

Benjamin

21

25

27

28

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	Č	Albin (Belko), škof
2	P	Simplicij, p.; Karel
3	S	Kunigunda, ces.
4	N	3. postna; Kazimir, spoz.
5	P	Evzebij, muč.
6	T	Miroslav; Perpet. in Felic., m.
7	S	Tomaž Akvinski, c. uč.
8	Č	Janez od Boga, sp.; Bodin
9	P	Frančiška Rimska
10	S	40 mučencev; Makarij, škof
11	N	4. postna; Heraklij; Sofronij, šk.
12	P	Gregorij I., p.; Božana
13	T	Kristina, d.; Roziņa vd.
14	S	Matilda, kr.; Desimir
15	Č	Klemen; Ludovika Mar.
16	P	Hilarij, muč.; Herbert, šk.
17	S	Jedert (Jerica), d.
18	N	5. postna; Tiha nedelja; Edvard
19	P	Sv. Jožef, ženin M. D.
20	T	Aleksandra, muč.
21	S	Benedikt, opat
22	Č	Katarina; Oktavian
23	P	Viktorijan, muč.
24	S	Gabrijel, nadangel
25	N	Cvetna nedelja; Marijino ozn.
26	P	Emanuel, muč.; Dizma; Srdan
27	T	Rupert, šk.; Janez Damaščan
28	S	Janez Kapistran; Sikst III., p.
29	Č	Veliki četrtek; Ciril, m.; Evstazij
30	P	Veliki petek; Janez Kl.; Radivoj
31	S	Velika sobota; Benjamin

BELEŽKE

Dan zraste za 1 uro 44 minut

Sonce stopi dne 20. v znamenje ovna

Začetek pomladi

Zadnji krajec dne 7. ob 5.30

Mlaj dne 14. ob 4.51

Prvi krajec dne 20. ob 20.11

Ščip dne 28. ob 18.44

MALI TRAVEN

APRIL

V prožnem loku se vihti desnica:
 »Daj nam, oče, naš vsakdanji kruh;
 v bajti čaka nanj otrok kopica
 in spet nova pride k nam sestrīca.«

Velika noč

Rihard

Vincencij Fer.

Viljem, op.

Albert

1

3

5

6

8

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Viktor

Justin

Helena

Rudolf

Ema

12

14

15

17

19

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Simeon

21

Adalbert

23

Jurij

24

Marko

25

Peregrin

27

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

- 1 N Velika noč; Hugon, škof
 2 P Veliki ponedeljek; Frančišek, P.
 3 T Rihard, škof
 4 S Izidor, škof; Benedikt, sp.
 5 Č Vincencij F.; Irena
 6 P Viljem, opat; Sikst, p.
 7 S Herman Jožef, sp.; Helena, kr.

- 8 N Bela nedelja; Albert, šk. muč.
 9 P Marija Kleofa
 10 T Mehtilda, dev.
 11 S Leon Veliki, papež
 12 Č Viktor, muč.; Julij I.
 13 P Hermenegild; Ida
 14 S Justin, muč.

- 15 N 2. povel.; Helena, kr.; Anastazija
 16 P Benedikt; Turibij
 17 T Rudolf, muč.
 18 Š Apolonij, muč.
 19 Č Ema, vd.; Lev IX., p.
 20 P Sulpicij; Marcellin, šk.
 21 S Simeon, šk.; Anzelm

- 22 N 3. povel.; Soter in Kajetan, p. m.
 23 P Adalbert (Vojteh)
 24 T Jurij (Igor)
 25 S Marko, ev.; Tugomir
 26 Č Klet in Marcellin, pap.
 27 P Peregrin, spozn.
 28 S Pavel od križa; Vital

- 29 N 4. povel.; Robert, op.; Peter, m.
 30 P Katarina Sienska, d.; Samorad

BELEŽKE

Dan zraste za 1 uro 37 minut
 Sonce stopi dne 20. v znamenje bika

 Zadnji krajec dne 5. ob 20.18

 Mlaj dne 12. ob 13.29

 Prvi krajec dne 19. ob 8.46

 Ščip dne 27. ob 11.33

VELIKI TRAVEN

MAJ

Spominčice že sanjajo kraj brega,
pesem slavca se v večer preliva,
vsa skrivnostna, sladka, zapeljiva...
če ni še slajša — fantova prisega.

Filip in Jakob Najdenje sv. križa

Florijan

Stanislav

Gregorij N.

1

3

4

7

9

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Vnebohod

Servacij

Izidor

Janez Nep.

Paskal

10

13

15

16

17

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Binkošti

20

Julija

22

Urban

25

Magdalena

29

Telovo

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	T	Filip in Jakob ml., ap.; Vojka
2	S	Atanazij, škof; Evgen
3	Č	Najdenje sv. križa (Helena)
4	P	Florijan (Cvetko); Monika
5	S	Irenej, škof; Pij V.
6	N	5. povel.; Janez; Benedikta
7	P	Stanislav, škof muč.
8	T	Prikaz. nadang. Mihaela
9	S	Gregorij Nicianski
10	Č	Vnebohod; Antonin, šk.; Izidor
11	P	Frančišek Hier.; Mamert, šk.
12	S	Pankracij in tov., muč.
13	N	6. povel.; Servacij, škof
14	P	Bonifacij, muč.
15	T	Zofija (Sonja); Izidor, kmet
16	S	Janez Nepomuk, muč.
17	Č	Paskal, sp.; Bruno, šk.
18	P	Erik, kr.; Alenka
19	S	Peter Celestin, pr.
20	N	Binkošti; Bernardin Sienski, sp.
21	P	Binkoštni poned.; Feliks (Srečko)
22	T	Julija; Emil (Milan), muč.
23	S	Deziderij, škof
24	Č	Mar. Dev., pom. kristj.
25	P	Urban I., papež
26	S	Filip Nerij, spozn.
27	N	1. pobink.; Janez I., p.; Beda
28	P	Avguštin, škof; Viljem
29	T	Marija Magdalena
30	S	Ferdinand, kr.
31	Č	Telovo; Angela, d.

BELEŽKE

Dan zraste za 1 uro 13 minut

Sonce stopi dne 21. v znamenje dvojčkov

Zadnji krajec dne 5. ob 7.02

Mlaj dne 11. ob 21.21

Prvi krajec dne 18. ob 23.12

Ščip dne 27. ob 2.49

ROŽNIK + JUNIJ

Kam pa s panji v mlado zarjo, mož?
Ej, s čebelami na letovanje,
treba pašo bo dobiti zanje.
Dal obilne jim, svetnik Ambrož!

Klotilda

3

1

2

Bonifacij

5

3

4

Norbert

6

5

Srce Jez.

8

7

Primož in Felicijan

9

8

9

10

Anton Pad.

13

11

12

Bazilij

14

13

14

15

Vid

15

16

17

Gervazij in Prot.

19

18

19

20

Alojzij

21

Ahac

22

Janez Krstnik

24

Ladislav

27

Peter in Pavel

29

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

1 P Fortunat, sp.; Radovan
2 S Evgenij, p.; Marcelin, m.

BELEŽKE

3 N 2. pobink.; Klotilda, kr.; Pavla, d.
4 P Frančišek Kar.; Kvirin, šk. m.
5 T Bonifacij, škof m.
6 S Norbert, škof
7 Č Robert, op.; Lukrecija
8 P Srce Jezusovo; Medard, škof
9 S Primož in Felicijan, muč.

10 N 3. pobink.; Marjeta, kr.; Bogomil
11 P Barnaba, ap.
12 T Janez Fakund, spozn.
13 S Anton Padovanski
14 Č Bazilij, uč.; Elizej, pr.
15 P Vid in tovariši, muč.
16 S Jošt, op.; Benon

17 N 4. pobink.; Adolf, škof
18 P Efrem Sirski, c. uč.
19 T Gervazij in Protazij, m.
20 S Silverij, pap.; Mihelina
21 Č Alojzij (Vekoslav, Slavko)
22 P Ahacij, m.; Miloš
23 S Agripina, d.; Sidonija

24 N 5. pobink.; Janez Krstnik (kres)
25 P Viljem, op.; Prosper, škof
26 T Vigilij, m.; Rudolf
27 S Ladislav, kr.; Ema, vd.
28 Č Irenej, škof
29 P Peter in Pavel, ap.
30 S Spomin sv. Pavla

Dan zraste do 23. za 16 minut in se skrči
potem do 30. za 3 minute

Sonce stopi dne 21. v znamenje raka
Začetek poletja

☾ Zadnji krajec dne 3. ob 14.15

☺ Mlaj dne 10. ob 5.26

☾ Prvi krajec dne 17. ob 15.05

☼ Ščip dne 16. ob 16.08

MALI SRPAN

JULIJ

Zlatolasa, polna je pšenica,
rdečelična, brhka je žanjica,
koscu v soncu kosa se blešči,
škrjanček poje himno dobrih dni.

Obiskovanje D. M.

Urh

Ciril in Metod

Vilibald

Elizabeta

2

4

5

7

8

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Moh. in Fort.

Marjeta

Aleš

Vincenc Pavl.

Elija

12

13

17

19

20

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Magdalena

22

Apolinarij

23

Jakob

25

Ana

26

Ignacij

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

- 1 N 6. pobink.; Teobald, puščavnik
 2 P Obiskovanje Mar., Dev.
 3 T Lev. II., p.; Heliodor, škof
 4 S Urh, škof; Berta
 5 Č Ciril in Metod, slov. apost.
 6 P Izaija, prerok
 7 S Vilibald, škof

- 8 N 7. pobink.; Elizabeta (Špela), kr.
 9 P Veronika Jul.; Nikolaj
 10 T Amalija, dev.
 11 S Pij I., p.; Olga
 12 Č Mohor in Fortunat, muč.
 13 P Marjeta, dev. muč.
 14 S Bonaventura, c. uč.

- 15 N 8. pobink.; Vladimir, kn.; Henrik
 16 P Marija Devica Karmelska
 17 T Aleš, spoznav.
 18 S Miroslav; Kamil
 19 Č Vincencij Pavl.; Avrelija
 20 P Elija; Marjeta
 21 S Danijel; Prakseda

- 22 N 9. pobink.; Marija Magdalena, sp.
 23 P Apolinarij, škof muč.
 24 T Kristina, dev. m.; Breda
 25 S Jakob (Radoslav), ap.
 26 Č Ana, mati D. M.
 27 P Rudolf, m.; Natalija m.
 28 S Viktor (Zmagoslav)

- 29 N 10. pobink.; Marta, devica
 30 P Abdon in Senen, muč.
 31 T Ignacij (Ognjeslav)

BELEŽKE

Dan se skrči za 55 minut
 Sonce stopi dne 23. v znamenje leva
 Začetek pasjih dni

☾ Zadnji krajec dne 2. ob 19.13

☺ Mlaj dne 9. ob 14.35

☾ Prvi krajec dne 17. ob 8.01

☼ Ščip dne 25. ob 3.25

☾ Zadnji krajec dne 31. ob 23.30

VELIKI SRPAN + AVGUST

Trudno, zlato klasje je požeto
in v bahave, težke snope speto.
Zdaj se cepec v pesem bo pognal,
za življenje naše bo koval.

Petra vezi

Alfonz Ligv.

Dominik

Marija Snežna

Lovrenc

1

2

4

5

10

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Klara

Veliki Šmaren

Rok

Bernard

Ivana Fr. Š.

12

15

16

20

21

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Timotej

Filip Benicij

Jernej

Avguštin

Obgl. Janeza

22

23

24

28

29

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	S	Vezi apostola Petra
2	Č	Porciunkula; Alfonz Ligv.
3	P	Najdenje Štefana; Lidija
4	S	Dominik (Vladimil), spozn.

5	N	11. pobink.; Marija S.; Ožbolt
6	P	Gospodovo spremenjenje
7	T	Kajetan, spozn.
8	S	Cirijak in tov., m.
9	Č	Afra, m.; Emigdigij; Roman
10	P	Lovrenc, muč.
11	S	Suzana, m.; Tiburcij

12	N	12. pobink.; Klara, devica
13	P	Kasijan in Hipolit
14	T	Evzebij, spozn.
15	S	Vnebovzetje Mar. Dev.
16	Č	Rok, spozn.
17	P	Emilija, d.; Hiacint, sp.
18	S	Helena (Jelena), ces.

19	N	13. pobink.; Ludovik Tol., škof
20	P	Bernard, op.; Štefan
21	T	Ivana Fr. Šantalska
22	S	Timotej, m.; Hipolit
23	Č	Filip Benicij (Zdenko)
24	P	Jernej, apostol
25	S	Ludovik, kralj

26	N	14. pobink.; Cefirin, papež
27	P	Jožef Kal., sp.
28	T	Avguštin, c. uč.
29	S	Obglav. Janeza Krstnika
30	Č	Roza Limanska, dev.; Milka
31	P	Rajmund (Rajko), spozn.

BELEŽKE

Dan se skrči za 1 uro 33 minut
 Sonce stopi dne 23. v znamenje device
 Konec pasjih dni

Mlaj dne 8. ob 1.32

Prvi krajec dne 16. ob 1.26

Ščip dne 23. ob 13.3

Zadnji krajec dne 30. ob 4.44

KIMAVEC

SEPTEMBER

Ded starina drevje je sadil,
cepil, čakal, a sadu ni vžil ...
Glej ga, svoji deci vnuk njegov
težko nese sadni blagoslov.

Egidij

1

1

2

Rozalija

4

3

4

Regina

7

5

6

Rojstvo M. D.

8

7

8

Nikolaj Tol.

10

9

10

Ime Marijino

12

11

12

Notburga

13

13

14

Pov. sv. Križa

14

15

16

Ljudmila

16

17

18

Evstahij

20

19

20

Matevž

21

21

Emeran

22

23

Kozma in Damijan

27

25

Mihael

29

28

Hieronim

30

30

1	S	Egidij (Tilen), opat
2	N	15. pobink.; Štefan, kr.; Maksima
3	P	Doroteja in tov., muč.
4	T	Rozalija, dev.; Ida
5	S	Lovrencij Just., škof
6	Č	Caharija, pr.
7	P	Regina, dev. muč.
8	S	Rojstvo Marije Device
9	N	16. pobink.; Peter Klaver, spozn.
10	P	Nikolaj Toledski
11	T	Erna, d., Milan, škof
12	S	Ime Marijino; Gvidon, spozn.
13	Č	Notburga, d.; Frančišek K., sp.
14	P	Povišanje sv. Križa
15	S	Marija 7 žalosti
16	N	17. pobink.; Ljudmila, vdova
17	P	Lambert, škof
18	T	Irena, m.; Jožef K.
19	S	Januarij, m.
20	Č	Evstahij, m.; Morana
21	P	Matevž, ap. in evang.
22	S	Mavricij, m.; Emeran
23	N	18. pobink.; Tekla, d. m.; Linus
24	P	M. D. rešiteljica ujetnikov
25	T	Kamil in tov., m.; Kleofa
26	S	Ciprijan, m.
27	Č	Kozma in Damijan, m.
28	P	Venčeslav, kralj; Ljuba, opat.
29	S	Mihael, nadangel
30	N	19. pobink.; Hieronim (Jerko)

BELEŽKE

Dan se skrči za 1 uro 39 minut

Sónce stopi dne 23. v znamenje tehtnice

Začetek jeseni

Mlaj dne 6. ob 14.43

Prvi krajec dne 14. ob 18.38

Ščip dne 21. ob 21.46

Zadnji krajec dne 28. ob 12.24

VINOTOK OKTOBER

Sonce v gorice razsipa zlatá,
 grozdje se s trte prepolne smehlja.
 Čriček o vinski dobroti drobi,
 kdor ne verjameš mu, vina ne pij!

Remigij

1

1

2

Frančišek Ser. Rožnovenska

4

3

4

Rožnovenska

7

5

6

Brigita

8

7

8

Dionizij

9

9

10

Kalist

14

11

12

Terezija

15

13

14

Gal

16

15

16

Luka

18

17

18

Uršula

21

19

20

Klotilda

23

Rafael

24

Evarist

26

Simon in Juda

28

Volbenk

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	P	Remigij, škof
2	T	Angeli varuhi
3	S	Terezika Deteta Jezusa
4	Č	Frančišek Serafinski, sp.
5	P	Placid in tov., muč.
6	S	Brunon, spozn.

7	N	20. pobink.; Marija, kr. sv. r. v.
8	P	Brigita, vd.
9	T	Dionizij, škof
10	S	Frančišek Borgia, sp.
11	Č	Nikazij; Aleksander
12	P	Maksimilijan, šk.; Serafin, sp.
13	S	Edvard, kralj

14	N	21. pobink.; Kalist, pap. muč.
15	P	Terezija, devica
16	T	Hedvika; Gal, opat
17	S	Jadviga, kr.; Mira
18	Č	Luka, evang.
19	P	Peter Alkantarski, sp.
20	S	Felicijan; Janez Kanc.

21	N	22. pobink.; Uršula, dev. muč.
22	P	Kordula, muč.
23	T	Klotilda, m.; Janez Kap.
24	S	Rafael, nadangel
25	Č	Krizant in Darija
26	P	Evarist, pap. muč.
27	S	Frumencij, škof; Sabina

28	N	23. pobink.; Simon in Juda, ap.
29	P	Ida, dev.; Narcis, škof
30	T	Alfonz Rodrig., sp.
31	S	Volbenk, škof

BELEŽKE

Dan se skrči za 1 uro 41 minut

Sonce stopi dne 23. v znamenje škorpiona

Mlaj dne 6. ob 6.22

Prvi krajec dne 14. ob 10.38

Ščip dne 21. ob 6.32

Zadnji krajec dne 27. ob 23.30

LISTOPAD NOVEMBER

Tu so našli poslednji mirni dom,
v naročju matere jim je topló.
Kako so srečni, da nič več
za naše težke boje ne vedo.

Vsi svetniki

1

1

2

Verne duše

2

3

4

Karel Bor.

4

5

6

Lenart

6

7

8

Bogomir

8

9

10

Martin

11

11

12

Stanislav Kostka

13

13

14

Leopold

15

15

16

Gregorij Čudod.

17

17

18

Elizabeta

19

19

20

Dar. Marijino

21

Cecilija

22

Katarina

25

Virgilij

27

Andrej

30

▲
21▲
22⬄
23▲
24⬄
25▲
26▲
27▲
28▲
29⬄
30

1	Č	Vsi svetniki
2	P	Verne duše
3	S	Viktorin, šk. m.; Hubert
4	N	24. pobink.; Karel Bor., šk.
5	P	Caharija in Elizabeta
6	T	Lenart (Lenko), opat
7	S	Engelbert; Zdenka
8	Č	Bogomir, škof
9	P	Teodor (Božidar), muč.
10	S	Andrej Av., sp.
11	N	25. pobink.; Martin (Davorin), šk.
12	P	Martin, papež muč.
13	T	Stanislav Kostka
14	S	Borislava; Jozafat
15	Č	Leopold (Levko), kr.
16	P	Jedert, dev.; Otmar, op.
17	S	Gregorij Čudod., škof
18	N	26. pobink.; Hilda; Odon, op.
19	P	Elizabeta, kr.
20	T	Feliks Val., sp. (Srečko)
21	S	Darovanje Dev. Marije
22	Č	Cecilija, d. m.
23	P	Klemen, papež
24	S	Janez od Križa, c. uč.
25	N	27. pobink.; Katarina, dev. m.
26	P	Konrad; Silvester, o.
27	T	Virgilij, škof
28	S	Gregor III., papež; Jakob
29	Č	Saturnin, m.
30	P	Andrej, apostol

BELEŽKE

Dan se skrči za 1 uro 13 minut

Sonce stopi dne 22. v znamenje strelca

Mlaj dne 5. ob 0.11

Prvi krajec dne 13. ob 0.34

Ščip dne 19. ob 16.13

Zadnji krajec dne 26. ob 14.28

GRUDEN

DECEMBER

Daljne zvezde svetijo na vas
in na trudno, tiho, zasněženo polje...
S cerkvice samotne vabi glas:
Mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje.

Bibijana

2

1

2

Frančišek Ks.

3

3

4

Barbara

4

5

6

Miklavž

6

7

8

Ambrož

7

9

10

Br. spoč. D. M.

8

11

12

Lucija

13

13

14

Spiridion

14

15

16

Lazar

17

17

18

Tomaž

21

19

20

Božič

Štefan

Janez Evang.

Ned. otročiči

Silvester

25

26

27

28

31

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

1	S	Natalija, vdova
2	N	1. adv.; Bibijana, devica
3	P	Frančišek Ksaverij, sp.
4	T	Barbara (Bara), d.
5	S	Saba, opat; Stojana
6	Č	Miklavž (Nikolaj), škof
7	P	Ambrož, škof
8	S	Brezmadežno spočetje D. M.
9	N	2. adv.; Peter F., šk.; Valerija
10	P	Lavretanska M. B.
11	T	Damaz, p.; Hugolin
12	S	Aleksander, muč.
13	Č	Lucija, d. m.; Otilija, d.
14	P	Spiridion, škof
15	S	Kristina, dekla
16	N	3. adv.; Albina, d. muč.
17	P	Lazar, škof
18	T	Gracijan, škof
19	S	Urban V., p.; Vladimir
20	Č	Evgenij in Makarij, m.
21	P	Tomaž, apostol
22	S	Demetrij, muč.
23	N	4. adv.; Viktorija (Zmaga), d. m.
24	P	Adam in Eva; Sv. večer
25	T	Božič; Rojstvo Gospodovo
26	S	Štefan, muč.; Zlatka
27	Č	Janez Evangelist
28	P	Nedolžni otročiči
29	S	Tomaž, šk. muč.
30	N	Ned. po božiču; Evgenij; David
31	P	Silvester, p.

BELEŽKE

Dan se skrči do 23. za 20 minut in zraste
potem do 31. za 3 minute

Sonce stopi dne 22. v znamenje kozoroga

Začetek zime

Mlaj dne 4. ob 19.06

Prvi krajec dne 12. ob 12.05

Ščip dne 19. ob 3.17

Zadnji krajec dne 26. ob 9.00

NAŠ KULTURNI KOLEDARČEK

Januar

1. I. 1584 dotiskana *Dalmatinova biblija*.
 1. I. 1881 začel izhajati »*Ljubljanski Zvon*«.
 3. I. 1821 * politik in znanstvenik *Karel Dežman*.
 4. I. 1797 izšel prvi slovenski časopis, *Vodnikove »Lublanske Novize«*.
 4. I. 1834 * gospodarstvenik *dr. Josip Vošnjak*.
 7. I. 1844 * jezikoslovec o. *Stanišlav Škrabec*.
 9. I. 1856 * pesnik *Anton Aškerc*.
 12. I. 1887 † pisatelj *Fran Erjavec*.
 12. I. 1943 † slikar *Ivan Vavpotič*.
 14. I. 1938 † zdravnik filozof *dr. Alfred Serko*.
 15. I. 1732 * pesnik *Feliks Dev*, oče *Damascen*.
 16. I. 1888 † publicist in nar. org. *Andrej Etinspieler*.
 19. I. 1876 * pesnik *Dragotin Kette*.
 21. I. 1921 † nar. buditelj *Luka Svetec*.
 22. I. 1944 † glasbenik *Niko Stritof*.
 26. I. 1797 * filolog in lit. kritik *Matija Čop*.
 26. I. 1927 † jezikoslovec *Fran Wiesthaler*.
 28. I. 1818 * književnik *Fran Malavašič*.

Februar

3. II. 1758 * pesnik *Valentin Vodnik*.
 3. II. 1845 * knjiž. zgodovinar *dr. Karl Glaser*.
 6. II. 1670 *prva slovenska gledališka predstava*.
 7. II. 1800 * tiskar in založnik *Jožef Blasnik*.
 7. II. 1809 * narodopisec *Matija Majar-Ziljski*.
 9. II. 1883 * prirodoslovec *dr. Pavel Groselj*.
 10. II. 1867 * pisateljica *Marica Bartolova*.
 14. II. 1869 * zgodovinar *dr. Josip Gruden*.
 15. II. 1839 † pravniški pisatelj *Tomaz Dolinar*.
 17. II. 1821 * pravnik *Jožef Kranjc*.
 17. II. 1831 * književnik *Matija Valjavec-Kračmanov*.
 19. II. 1847 * pesnik *Josip Cimperman*.
 20. II. 1942 † pesnik *Silvin Sardenko*.
 20. II. 1858 * skladatelj *Viktor Parma*.
 22. II. 1873 † filolog in nabožni pisatelj *Peter Dajnko*.
 24. II. 1779 * literat in mecen *Matija Ahacel*.
 25. II. 1939 † zborovodja in skladatelj *Zorko Prelovec*.

26. II. 1877 * zdravnik filozof *dr. Franc Derganc*.
 26. II. 1939 † pesnik in cerkveni govornik *dr. Mihael Opeka*.
 27. II. 1738 * prosvetitelj *Blaž Kumerdej*.

Marèc

4. III. 1844 * pisatelj *Josip Jurčić*.
 4. III. 1879 * pesnik *Josip Murn-Aleksandrov*.
 5. III. 1825 * narodopisec *Ivan Navratil*.
 6. III. 1836 * pesnik in pisatelj *Josip Stritar*.
 6. III. 1944 † prirodoslovec *dr. Lj. Kuščer*.
 7. III. 1861 * slikar *Jožef Petkovšek*.
 8. III. 1840 * slavist *dr. Gregor Krek*.
 11. III. 1889 † znanstvenik in politik *Karel Dežman*.
 11. III. 1921 † zdravnik *dr. Ivan Oražen*.
 12. III. 1910 † pesnik *Anton Medved*.
 12. III. 1869 * zgodovinar in narodopisec *Janko Barlè*.
 14. III. 1924 † zgodovinar *dr. Fran Kos*.
 15. III. 1867 * pisatelj *dr. Jože Debevec*.
 18. III. 1904 * pesnik *Srečko Kosovel*.
 22. III. 1805 * skladatelj *Jurij Mihevc*.
 23. III. 1754 * matematik *Jurij Vega*.
 24. III. 1835. * fizik *Jožef Stefan*.
 26. III. 1838 * pisatelj *dr. Janez Mencinger*.
 26. III. 1944 † slovníčar *dr. Anton Breznik*.
 29. III. 1874 * pesnik in general *Rudolf Maister*.
 30. III. 1888 † publicist in politik *dr. Valentin Zarnik*.

April

6. IV. 885 † slov. blagovestnik *sv. Metod*.
 6. IV. 1834 * mecen *Josip Gorup pl. Slavinski*.
 7. IV. 1938 † voditeljica napr. ženstva *Franja Tavčarjeva*.
 9. IV. 1854 * pisateljica *Pavlina Pajkova*.
 11. IV. 1744 * cerkv. pisatelj *Jurij Japelj*.
 12. IV. 1912 † pisatelj *dr. Janez Mencinger*.
 13. IV. 1855 * slikar *Jurij Šubic*.
 17. IV. 1926 † skladatelj *Anton Foerster*.
 18. IV. 1818 * glasbenik *Jurij Flajšman*.
 18. IV. 1941 † politik *Ivan Hribar*.
 20. IV. 1872 † pesnik in narodni buditelj *Ljudevit Gaj*.
 21. IV. 1938 † pesnik *Radivoj Peterlin-Petruška*.
 22. IV. 1878 * pisateljica *Zofka Kveder-Demetrovičeva*.

22. IV. 1943 † slikar *Rihard Jakopič*.
27. IV. 1896 † nabožni pesnik in pisatelj *Luka Jeran*.

Maj

2. V. 1721 * nar. gospodar in mecen *Peter Pavel Glavar*.
4. V. 1927 † glasbenik in planinec *Jakob Aljaž*.
7. V. 1792 * pisatelj *Janez Cigler*.
10. V. 1876 * pisatelj *Ivan Cankar*.
10. V. 1941 † pravnik *dr. Rado Kušej*.
11. V. 1784 * pesnik in jezikoslovec *Urban Jarnik*.
12. V. 1872 * politik *dr. Anton Korošec*.
16. V. 1841 * slikar in ribar *Ivan Franke*.
19. V. 1869 * pesnik *Anton Medved*.
20. V. 1734 * čebelar in slikar *Anton Janša*.
20. V. 1851 † pesnik *Stanko Vraz*.
21. V. 1853 * zgodovinar *Ivan Vrhovec*.
23. V. 1937 † liter. zgodovinar *dr. Ivan Prijatelj*.
23. V. 1941 † skladatelj *Slavko Osterc*.
26. V. 1859 * pesnik *Josip Pagliaruzzi-Krilan*.
27. V. 1943 † politik in novinar *dr. Albert Kramer*.
28. V. 1641 * zgodovinar *J. V. Valvasor*.
29. V. 1830 * pisatelj *Janez Trdina*.

Junij

8. VI. 1508 * prvi slovenski pisatelj *Pri-mož Trubar*.
8. VI. 1859 * kipar *Alojzij Gangl*.
12. VI. 1828 * pesnica *Lujza Pesjakova*.
15. VI. 1867 * slikar *Ivan Grohar*.
17. VI. 1895 * skladatelj *Slavko Osterc*.
20. VI. 1872 † pevec in glasbenik *Blaž Poločnik*.
21. VI. 1937 † kritik in prevajalec *Francé Kobal*.
23. VI. 1938 † publicist in založnik *Andrej Gabršček*.
24. VI. 1854 * zgodovinar in narodni sve-čenik *Ivan Vrhovnik*.
29. VI. 1586 † *Primož Trubar*.
29. VI. 1797 * škof-misionar *Friderik Ba-raga*.
30. VI. 1810 * pesnik *Stanko Vraz*.

Julij

1. VII. 1942 † slovstv. zgodovinar *dr. Fr. Ilešič*.
4. VII. 1846 * lit. zgodovinar in urednik *Franc Levec*.
9. VII. 1833 * pisateljica *Josipina Turno-grajska*.

10. VII. 1860 * pedagog *Viktor Bežek*.
11. VII. 1830 * skladatelj *Kamilo Mašek*.
11. VII. 1858 * igralec *Ignacij Borštnik*.
14. VII. 1789 * jezikoslovec *Fran Metelko*.
14. VII. 1795 † dramatik *Anton Linhart*.
15. VII. 1941 † prešernoslovec *dr. Avgust Žigon*.
17. VII. 1944 † režiser in igralec *Jože Kovič*.
18. VII. 1591 † skladatelj *Jakob Gallus-Petelin*.
24. VII. 1842 * ljudski pisatelj *Jakob Alešovec*.
28. VII. 1897 † pisatelj *Janko Kersnik*.
31. VII. 1870 * pisatelj *Rado Murnik*.

August

1. VIII. 1943 † pisateljica *Lea Faturjeva*.
6. VIII. 1871 † pesnik *Miroslav Vilhar*.
6. VIII. 1905 † slikar *Anton Ažbe*.
10. VIII. 1827 * domoljub *dr. Lovro To-man*.
15. VIII. 1831 * glasbenik *Gustav Ipavec*.
15. VIII. 1893 † pesnik *Fran Gestrin*.
21. VIII. 1780 * slavist *Jernej Kopitar*.
28. VIII. 1851 * pisatelj in politik *dr. Ivan Tavčar*.
28. VIII. 1866 * glasbenik *Matej Hubad*.
30. VIII. 1867 † pisatelj *Peter Hicinger*.
31. VIII. 1589 † prot. teolog in pisatelj *Jurij Dalmatin*.

September

1. IX. 1942 † pravnik in glasbenik *dr. Gregor Krek*.
2. IX. 1819 * pravoslovec in jezikoslovec *Matej Cigale*.
3. IX. 1852 * pesnik *Fran. S. Cimperman*.
4. IX. 1834 * pisatelj *Fran Erjavec*.
9. IX. 1792 * slikar *Matevž Langus*.
11. IX. 1940 † mlad. pisatelj *Andrej Rapč*.
12. IX. 1798 * pesnik *Ivan Vesel-Koseski*.
13. IX. 1773 * čebelar *Anton Janša*.
13. IX. 1923 † jezikoslovec *Maks Pleteršnik*.
14. IX. 1850 * škof *Anton Mahnič*.
18. IX. 1867 † slovníčar *Anton Janežič*.
20. IX. 1776 * prevajalec *Matevž Ravnikar*.
24. IX. 1862 † škof *Anton Martin Slomšek*.
25. IX. 1865 * skladatelj in organist *Ignacij Hladnik*.
28. IX. 1831 * pesnik in pisatelj *Fran Levstik*.

Oktober

1. X. 1814 * matematik *Fran vitez Močntk*.
1. X. 1855 * pisatelj *dr. Fran Zbašnik*.
1. X. 1939 † slikar *Francé Košir*.
1. X. 1942 † slikar *Hinko Smrekar*.
3. X. 1937 † mlad. pisatelj *Ivo Trošt*.
4. X. 1874 * kipar *Franc Berneker*.
5. X. 1840 * skladatelj *Fran Gerbič*.

8. X. 1917 † sociolog in politik *dr. Janez E. Krek.*

10. X. 1941 † pravni zgodovinar *dr. Metod Dolenc.*

11. X. 1851 * zgodovinar *Simon Rutar.*

12. X. 1941 † zdravnik in pisatelj *dr. Ivan Robida.*

15. X. 1844 * pesnik *Simon Gregorčič.*

17. X. 1881 * kipar *Svitoslav Peruzzi.*

18. X. 1869 † pesnik *Simon Jenko.*

22. X. 1856 * stenograf *Franc Novak.*

22. X. 1867 * pravnik *dr. Ivan Žolger.*

23. X. 1848 * botanik *Martin Čilenšek.*

24. X. 1658 * zdravnik *Marko Grbec.*

26. X. 1850 * slikar *Janez Šubic.*

30. X. 1848 * politik in pravnik *Andrej Ferjančič.*

30. X. 1862 * pesnik in prevajalec *Anton Funtek.*

November

7. XI. 1899 † urednik in filozof *dr. Janko Pajk.*

8. XI. 1817 * nar. buditelj *Davorin Trstenjak.*

12. XI. 1882 * publicist in politik *dr. Gregor Žerjav.*

13. XI. 1560 * škof *Tomaž Hren.*

18. XI. 1800 * zbiratelj nar. pesmi *Andrej Smolč.*

19. XI. 1808 * časnikar in politik *dr. Janez Bleiweis-Trsteniški.*

19. XI. 1897 * pesnik *Francè Zbašnik.*

19., XI. 1898 * filozof alpinist *Klement Jug.*

20. XI. 1752 * slikar *Leopold Layer.*

20. XI. 1785 * sadjar *Franč. Ks. Pirc.*

20. XI. 1813 * jezikoslovec *Franc Miklošič.*

23. XI. 1747 * mecen baron *Žiga Zois.*

23. XI. 1835 * skladatelj *Davorin Jenko.*

23. XI. 1852 * pisatelj *Fran Maselj-Podlimbarski.*

December

1. XII. 1942 † botanik *Alfonz Paulin.*

1. XII. 1942 † geolog in meteorolog *Ferdinand Seidl.*

3. XII. 1800 * pesnik *dr. Francè Prešeren.*

3. XII. 1850 * pisatelj *dr. Fran Detela.*

3. XII. 1867 * pisatelj in humorist *Fran Milčinski.*

6. XII. 1868 * pisatelj *Fran Jaklič.*

8. XII. 1826 * prevajalec *Fran Cegnar.*

9. XII. 1881 * pisatelj *dr. Ivan Lah.*

12. XII. 1859 * pravnik *dr. Danilo Majaron.*

16. XII. 1943 † operni pevec *R. Primožič.*

19. XII. 1828 * slovničar *Anton Janežič.*

20. XII. 1861 * slikarica *Ivana Kobilca.*

20. XII. 1914 † igralec *Anton Verovšek.*

21. XII. 1839 * prelat *Tomo Zupan.*

22. XII. 1779 † prekm. protest. pisatelj *Štefan Kūzmič.*

24. XII. 1829 * glasbenik *Benjamin Ipavc.*

25. XII. 1877 * skladatelj *Emil Adamič.*

25. XII. 1569 * protest. pisatelj *Sebastijan Krelj.*

26. XII. 1825 * slikar *Janez Wolf.*

VREME IN LETINA V LJUDSKIH PREROKBAH

Prosinec

Če v prosincu mušica raja,
pičla poleti bo piča in klaja.

Mnogo snega, mnogo sena.

1. Zarja na novega leta
slabo vreme obeta.

2. Če je Makarij jasen,
bo september krasen,
če se pa kisko drži,
se tudi september mrači.

22. Ako je Vinku vroče,
pripravi kašče, nabijaj obroče.

25. Če sveti Pavel na vetru prijezdi,
se za njim rad dež ugnezdi.

Svečan

Če konec svečana burja pometa,
se dobra letina obeta.

2. Če je svečnica krasna,
bo vigred kasna,

če pa na ta dan sneži,
pomlad več daleč ni.

22. Ako je Petrov stol hladán,
zima za dolgo primrzne nanj.

25. Matija led razbija,
če ga ni, ga naredi.

Sušec

Kar v breznu požene,
nima veljave nobene.

10. Če mučence mrazi,
zmrzuje še 40 noči.
19. Svetega Jožefa vreme ugodno,
obeta nam leto rodno in plodno.
27. Če na Ruperta dež pada,
kašča pridelkov strada.

Mali traven

Če je april deževen,
kmet ne bo reven.

Če se aprila vreme smeje,
se bo še kesalo pozneje.

24. Kadar Jurij vrane skrije v žito,
je leto zmirom plodovito.
25. Kolikor pred svetim Markom žaba reglja,
toliko po svetem Marku počiva molkla.

Veliki traven

Če je majnika mokró,
je dobro za kruh in za seno.

1. Lipe in Jaka z dežnikom
sta pogodju gornikom, ornikom.
- 13.—15. Mokri trojaki — tolst božič.
14. Dež ob vnebohodu
bo košnjo slabo obsodil.
25. Če na Urbana sonce sije,
jesen polne sode naliže.

Rožnik

Sever, ki v tem mesecu pogosto vleče,
nam v deželo obilo žita privleče.

8. Kakor vreme na Medarda kane,
tako ves mesec ostane.
24. Če o kresu dežuje,
orehom škoduje.
29. Če sta Peter in Pavel jasna,
bo letina obilna in krasna.

Mali srpan

2. Če je na obiskovanje deževalo,
bo ves mesec še tako ostalo.
20. Pusta in vlažna Marjeta
nič dobrega ne obeta.
22. Dež na dan Marije Magdalene
orehe, lešnike, senó zadene.
25. Če Jakob žejo trpi,
zima nič prida ni.

Veliki srpan

Mesecu vršnju je rose potreba
kakor človeku vsakdanjega hleba.

10. in 24. Lovro in Jernej v lepem vremeni
pravita: tako bo tudi jeseni.
15. Na Veliki šmaren jasno vreme,
grozdja bo obilno breme.
24. Če sveti Jernej že zrelo grozdje najde,
bodo blagoslova polne brajde.

Kimovec

1. Če je Tilen slabe volje,
ves mesec ne bo bolje.
8. O mali maši so lešniki naši.
21. Sveti Matej se v bodočnost ozira,
za štiri tedne vreme izbira.
29. Če ptice selivke pred Mihelom ne odlete,
se pred božičem ni bati zime trdé.

Vinotok

Kadar drevje pozno listje sleče,
huda zima bliža se preteče.

16. Topel, veder sveti Gal
suho bo poletje dal.
18. Sveti Luka
repo puka,
v roke huka.
21. Če z dežnikom Urša pride,
zima vlagi ne uide.

Listopad

1. Če Vse svete namaka,
debel sneg nas čaka.
11. Če je Martinov plašč v meglo zavil,
bo vsak od nas še zime sit.
25. Če je na dan Katarinin mežavo,
bo ves prosinec mrčavo.
30. Če na Andreja sneži,
sneg sto dni obleži.

Gruden

Če ta mesec grmi,
prihodnje leto viharje rodi.

24. Če v božiču led visi raz veje,
se velika noč vsa v cvetju smeje.
- Ako na sveti večer vino v sodu vre,
dobra letina v deželo gre.
31. Če Silvester piha in kiha,
na dan novega leta
pa se sonce prijazno nasmiha,
se slaba trgateg obeta.

MERE IN UTEŽI

I. DOLŽINSKE MERE

Mednarodne

- 1 Mm (miriameter) = 10 km = 10.000 m = 100.000 dm
= 1.000.000.000 cm = 10.000.000 mm
1 km (kilometer) = 1.000 m = 10.000 dm = 100.000 cm
= 1.000.000 mm
1 m (meter) = 10 dm = 100 cm = 1.000 mm
1 dm (decimeter) = 10 cm = 100 mm
1 mm (milimeter) = 1.000 mikronov
1 geografska milja = 7.500 m
1 morska milja = 1.852 m
1 morski vozlel = $1/120$ morske milje = 15,46 m
10 (stopinja na ravniku) = 15 geogr. milj = 111.307 km

Angleške

- 1 angleška milja = 1760 jardov = 880 fathomov = 1609 m
1 jard = 0,914.399 m
1 foot (čevljev) = 0,304.799 m
1 inch (palec) = $1/12$ čevlja = 0,02539954 m
V mednarodni trgovini velja 12 jardov = 11 m

Ruske

- 1 vrsta = 500 sežnjev = 1.066,8 m
1 sažen (seženj) = 3 aršini = 2,1336 m
1 aršin = 16 verškov = 0,7112 m

Stare

- 1 seženj = 6 čevljev = 72 palcev = 864 črt = 1,8965 m
1 čevljev = 0,316 m
1 palec (cola) = 12 črt = 0,02634 m
1 vatel (laket) = 0,7775 m
1 pest (konjska mera) = 0,1054 m

II. PLOSKOVNE (POVRŠINSKE) MERE

Mednarodne

- 1 km² (kvadratni kilometer) = 100 ha = 10.000 a
= 1.000.000 m²
1 ha (hektar) = 100 a = 10.000 m²
1 a (ar) = 100 m²
1 m² (kvadratni meter) = 100 dm²
1 dm² (kvadratni decimeter) = 100 cm²
1 cm² (kvadratni centimeter) = 100 mm² (kvadratnih milimetrov)
1 kvadratna geogr. milja = 3,4289 km²

Angleške

- 1 kvadratna angleška milja = 640 akrov = 2,5897 km²
1 akor = 40,467 arov

Ruske

- 1 ruska kvadratna vrsta = $104 \cdot 7/8$ desetine = 1,13802 km²

Stare

- 1 oral = 1 joh = katastrsko jutro = 1.600 kvadr. sežnjev
= 57,5 a
1 kvadr. seženj ali kvadr. klafta = 3,597 m²
1 kvadr. čevljev = 0,1 m²

III. TELESNE, PROSTORNINSKE IN VOTLE MERE

Mednarodne

- 1 m³ (kubični meter) = 1.000 dm³ = 1.000.000 cm³ = 1 milijarda mm³ = 10 hl = 1.000 l = 10.000 dl
1 dm³ (kubični decimeter) = 1.000 cm³ = 1.000.000 mm³
1 cm³ (kubični centimeter) = 1.000 mm³ (kub. milimetrov)
1 hl = 100 l
1 l (liter) = 10 dl
1 dl (deciliter) = 10 cl
1 cl (centiliter) = 10 ml (mililitrov)
1 reg. tona (registrska tona) = 100 kub. čevljev = 2,83 m³

Angleške

- 1 chaldron = 12 sackov = 13,08516 hl
1 barrel = 168,987 l
1 bushel = 36,34766 l

Stare

- 1 kubični seženj = 6,820 m³
1 kubični čevljev = 0,032 m³
1 četrtinjak = 10 velikih veder = 564,50 l
1 polovnjak = 5 velikih veder = 282,25 l
1 veliko vedro = 2 mali vedri = 40 bokalov = 40 ok = 56,6 l
1 malo vedro = 20 bokalov = 1 mernik = 23 kg pšenice = 28,3 l
1 bokal = 4 maseljce = 1,41 l
1 maseljce za tekočino = 35 cl
1 maseljce za žito = 96 cl
1 polič = 7 dl

Mednarodne

IV. UTEŽI

- 1 t (tona) = 10 q = 1.000 kg
1 q (metrski stot, cent, kvintal) = 100 kg = 10.000 dkg
1 kg (kilogram) = 100 dkg = 1.000 g
1 dkg (dekagram) = 10 g
1 g (gram) = 10 dg (decigramov) = 100 cg (centigramov) = 1.000 mg (miligramov)

Angleške

- 1 tona = 20 kvintalov = 1.016,048 kg
1 mala tona = 2.000 liber = 907,185 kg
1 Cwt (kvintal) = 112 liber = 50,802 kg
1 lb (libra) = 7.000 granov = 453,592645 g
1 unča = $1/16$ funta = 28,349540 g
1 dram = $1/16$ unče = 1,771846 g
1 funt = 5.760 granov = 373,241948 g
1 penniweight = $1/20$ unče = 1,555175 g
1 grain (gran) = $1/24$ penniweighta = 6,479895 cg (centigramov)

Stare

- 1 cent = 100 funtov = 3.200 lotov = 56,6 kg
1 funt = 32 lotov = 56 dkg
1 lot = 17,5 g
1 oka = 1,28 kg

V. STEVNE MERE

- 1 veliki ducat = 12 ducatov = 144 kosov
1 ducat (dvanajstica) = 12 kosov
1 kopa = 6 razstavk = 60 snopov
1 bala (papirja) = 10 risov = 100 kajig = 1.000 leg = 10.000 pol

VI. ČASOVNE MERE

- 1 leto = 12 mesecev = 52 tednov in 1 dan = 365 dni in 5 ur, 48 minut in 47,8 sekund
1 teden = 7 dni
1 dan = 24 ur = 1.640 minut = 98.400 sekund
1 ura = 60 minut = 3.600 sekund
1 minuta = 60 sekund
1 lunin mesec = 29 dni, 12 ur in 44 minut

VII. DELOVNE MERE

- 1 kal. (kalorija) je množina toplote, ki segreje 1 liter vode za 1°C = 427 mkg
1 atm (atmosfera) je pritisk 1 kg na 1 cm²
1 mkg (metrski kilogram) je sila, ki dvigne 1 kg 1 m visoko
1 KS ali HP (konjska sila) je sila, ki dvigne 75 kg v 1 sekundi 1 m visoko ali 1 kg v 1 sekundi 75 m visoko = 632 kal.
1 človeška sila je približno $1/3$ konjske sile

VIII. ELEKTRIČNE MERE

- 1 V (volt) je enota električne napetosti
1 Amp (ampér) je enota jakosti električnega toka
1 kiloamper je 1.000 Amp
1 Ohm je enota električnega upora
1 W (vat) je delo, ki ga izvrši 1 Amp močan tok pri 1 V napetosti v 1 sekundi
1 KW (kilovat) = 10 hektovatov = 1.000 W = 1,53 KS
1 KWH (kilovatna ura) je 860 kal.

Novoletna

*Bingale bongale
navček kliče
staro leto
med mrliče.*

*Naša pesem
se oglašā,
novo leto
vam prinaša.*

*Za vse hiše,
vse ljudi
naj pravično
obrodi!*

Po stari češki kolednici —
P. Karlin

Slovenske obletnice v letu 1945.

Ne bomo se jih v teh hudih časih spominjali s šumnimi prireditvami, tudi ne moremo tu podrobno razpravljati o zaslugah naših kulturnih delavcev, ki so se v svojem delu in napredku posvečenem življenju zvesto ravnali ali pa se še ravnajo po vodilu, da »ne samó, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan«, in se s tem za vselej častno zapisali med prosvetitelje in poveljevalce našega naroda. Samo skromno bomo po časovnem in abecednem redu zabeležili imena nekaterih zaslužnih Slovencev — jubilarov leta 1945. Ta imena sem nabral mimogrede, ko sem v drug namen listal po žal nedokončanem »Slovenskem biografskem leksikonu«, po Glonarjevem »Poučnem slovarju«, po Pirjevčevih »Slovenskih možeh« in po manjših podobnih publikacijah.

Leto 1945. bo prineslo jubileje rojstva in smrti naslednjih pokojnih slovenskih mož, ki so se vsak po svojih močeh in na svojem torišču proslavili za narod:

350 letnico rojstva (1595)

latinskega pisatelja-jezuita in zgodovinarja *Martina Bauzerja* iz Solkana in jezuita-pisatelja *Janeza Šege* iz Ljubljane,

300 letnico rojstva (1645)

učitelja poetike, retorike, logike in kanonskega prava, jezuita *Janeza Mulleja* iz Celovca, političnega pisatelja *Franca Alberta Pelzhofferja* iz Ljubljane in početnika slovenskega cerkvenega govornišstva *Janeza Svetokriškega* od sv. Križa na Vipavskem,

300 letnico smrti (1645)

pridigarja in misionarja, jezuita *Janeza Strobla* iz Ljubljane,

250 letnico rojstva (1695)

jezuita in pisatelja *Antona Erberga* iz gradu Dol pri Ljubljani,

200 letnico rojstva (1745)

slikarja in pozlatarja *Josipa Fayenza* iz Kočevja,

200 letnico smrti (1745)

stavbarja *Gregorja Mačka* iz Ljubljane,

150 letnico rojstva (1795)

nabožnega pisatelja *Andreja Bohinca* iz Zapog in knjigoveza in knjigarja *Antona Ferlinza* iz Maribora,

150 letnico smrti (1795)

prosvetljenca, zgodovinarja in prvega slovenskega dramatika *Antona Tomaža Linharta* iz Radovljice (14. VII.) in jezuita, filologa in šodelavca pri Pisanicah *Martina Nagliča* iz Ziri,

100 letnico rojstva (1845)

glasbenika in planinca *Jakoba Aljaža* iz Zavrha pri Smledniku (6. VII.), časnikarja *Albina Arka* iz Novega mesta, šolnika in naravoslovca *Ivana Benigarja* iz Trnovega pri Ilirski Bistrici, politika profesorja *Ivana Berbuča* iz Sela na Vipavskem, matematika *Josipa Celestine* iz Zagorja ob Savi, književnega zgodovinarja *dr. Karla Glaserja* iz Hoč pri Mariboru (3. II.), pisatelja *Gregorja Jereba* iz Dolenje ravani v Poljanski dolini, pesnika *Franceta Kosmača* iz Cerknega na Goriškem, pravnika *Karla Lubca* iz Sv. Bolfenka v Slovenskih goricah, teologa in novinarja *Ivana Mlakarja* iz Sv. Lovrenca na Dravskem polju, urednika in organizatorja slovenskega učiteljstva *Mihe Nerata* iz Hotinje vasi pri Mariboru, pravnika in publicista *Franceita Oblaka* iz Slapa na Goriškem, zvezdoslovca *Viljema Ogrinca* iz Trebnjega, pisatelja *Podmilšaka* — *Andrejčkovega Jožeta* iz Krašnje, gospodarskega strokovnjaka in politika *Franca Sal. Povšeta* iz Kresnic ob Savi, zgodovinarja *Petra Radicsa* iz Postojne, slovstvenega zgodovinarja *Antona Raiča* iz Male nedelje in škofa-misionarja *Janeza Starihe* iz Semiča,

100 letnico smrti (1845)

šolnika, pisatelja, buditelja in dobrotnika *Matije Ahaclja* iz Gorenč na Koroškem (23. IX.), šolnika in pisca učbenikov *Jurija Aliča* iz Poljan na Gorenjskem, slikarja *Mateja Brodnika* in škofa in ascetičnega pisca *Matevža Ravnikarja* iz Vač,

50 letnico smrti (1895)

kulturnega filozofa in leposlovca *Frana Celestina* iz Klenika pri Vačah, šolnika in prirodoslovca *Pavla Kavčiča* iz Godešič pri Škofji Loki, pisatelja, narodnega buditelja in organizatorja *Jožefa Muršeca-Živkova* iz Sv. Bolfenka v Slovenskih goricah, šolnika, pesnika in strokovnega pisatelja *Andreja Praprotnika* iz Podbrezj na Gorenjskem, duhovnika, pripovednika in prevajalca *Franca Štruklja* iz št. Vida nad Ljubljano in skladatelja *Hrabroslava Volariča* iz Kobarida ter

50 letnico rojstva (1895)

skladatelja *Slavka Ostrca* iz Veržeja.

Čast in slava njihovemu delu!

— — — — —
Od še živečih kulturnih delavcev pa bodo — če jim Usoda to nakloni — v letu 1945. med drugimi praznovali:

90 letnico rojstva (1855)

šolnik, folklorist, sadjar in vrtnar *Janko Žirovnik* iz Kranja,

80 letnico rojstva (1865)

notar in prirodoslovec *Mate Hafner* iz Dorfarjev, učitelj, člankar in narodnjak *Lovro Perko* iz Poljan nad Škofjo Loko in narodopisec in strokovni pisatelj *prof. Albert Sič* iz Ljubljane,

70 letnico rojstva (1875)

prirodoslovec *dr. Stanko Bevk* iz št. Vida pri Brdu, strokovni zdravnik, primarij *dr. Jernej Demšar* iz Železnikov, profesor *dr. Anton Dolar* iz Hotinje vasi pri Mariboru, univ. profesor *inž. Jaroslav Foerster* iz Ljubljane, inženir *Maks Klodič*, vitez

Sabladoski, iz Trsta, glasbenik *Emil Komel* iz Gorice, narodnogospodarski pisatelj *dr. Rudolf Marn* iz Drage pri Kočevju, šolnik in strokovni pisatelj *dir. Jože Reissner* iz Ljubljane in univ. profesor *dr. Milan Škerlj* iz Ljubljane,

60 letnico rojstva (1885)

operni pevec in pedagog *Julij Beletto* iz Ljubljane, klas. filolog, leksikograf in prevajalec *dr. Fran Bradač* iz Jame pri Žužemberku, karitativni delavec *dr. Oton Fettich* iz Ljubljane, pedagoški pisatelj *Fran Fink* iz Celja, knjižničar in pisatelj *dr. Joža Glonar* iz Sv. Barbare pri Mariboru, inženir *Rudolf Kavčič* iz Ljubljane, zoolog *dr. Fran Kos* iz Ljubljane, slavist in romanist *dr. Janko Kotnik* iz Dobrij pri Guštanju, mladinski pesnik in urednik *Franč Ločniškar* iz Zbilj pri Smledniku, docent-internist *dr. Ivan Matko* iz Rajhenburga, pesnica *Lili Novy* iz Gradca, sociolog *dr. Albin Ogris* iz Slovenjega Plajberka, univ. profesor *dr. Leonid Pitamic* iz Postojne, publicist *Robert Pohar* iz Hrastnika, klas. filolog in prevajalec *Anton Sovrè* iz Šavne peči in univ. profesor-elektrotehnik in šahovski velemojster *inž. dr. Milan Vidmar* iz Ljubljane ter

50 letnico rojstva (1895)

slikar, kipar in grafik *Frančè Kralj* iz Zagorice pri Dobropolju, skladatelj *Marij Kogoj* iz Trsta, slikar *Ivan Kos* iz Radgone, pesnik in novinar *Stano Kosovel* iz Sežane, glasbenik *Vinko Lovšin* iz Jurjevice pri Ribnici, operni pevec *Ado-Moric Darian* iz št. Petra pod Sv. Gorami in slikar *Cvetko Ščuka* iz Trsta.

Vsem želimo še mnogo uspešnih let!

P. K.

Anton Tomaž Linhart

Jakob Aljaž

Dr. Karel Glaser

Andrejčkov Jože

Matija Ahacel

Misli o knjigah in knjižnicah

Soba imenitnega gospoda. Mimo lepega in udobnega pohištva z obširno pisalno mizo stoji v njej velika knjižnica. Polno krasnih, v vseh barvah in zlatu bleščečih knjižnih hrbtov gleda skozi brušeno steklo. Slike slovitih slikarjev na stenah, dragocene vaze in drugo lepote ne pozivljajo sobe tako kakor ta knjižnica, ki ji daje poseben čar z nekako zagonetno vsebino. Prvo, kar človeku v tem trenutku pride na misel, je, da bi naklonjenega gostitelja vprašal, jeli že vse te knjige prebral. Toda zavoljo vljudnosti vprašanje ostane neizgovorjeno. Nedolžni otrok pa bi gladko zagostolel: »Gospod, ali ste že vse podobice v teh knjigah pogledali?«

Zakaj je bila na mestu vljudnost, da smo brzdale svojo radovednost in požrli vprašanje? Zavoljo tega, ker ni prav in čisto gotovo, da je gospod že vso to množino knjig res prebral, ko vendar vemo, da je silno zaposlen z drugimi stvarmi. Če jih pa še ni prebral, bi ga s takim vsiljivim vprašanjem spravili v zadrego. Kajti tudi on pozna vse koticke naše miselnosti. On ve tudi, da je po naše lahko ponosen na knjigo samo tisti, ki jo je tudi prebral; ve, da smatramo neprečitano knjigo v knjižnici za puhlo baharijo ravno tako, kakor zavistno na tihem občudujemo tistega, ki se lahko pohvali z veliko načitanostjo in nam nadrobi avtorjev kopico, ki jih sami nismo še nikoli slišali.

Smo pač taki in, čeprav ta miselnost ni brez nič, v svoji hudobnosti ne pomislimo na druge okolnosti, ki so morda tudi pomembne.

Knjiga, ki še ni prečitana, bo lahko še prav s pridom prebrana. Kajti človek naj bere takrat, ko je za to razpoložen in za vsebino dovzet, drugače branje ni smotno. Če v trenutku, ko se ti dá brati, nimaš knjižnice, da bi vzeml iz nje še neprečitano delo, je prilika zamujena. In to je velika škoda zlasti, če se tako zamujene prilike kopičijo. Ali pa zbiraš knjige, da jih boš zapustil svojim nečakom ali kaki prosvetni ustanovi. Morda si samo estet, da s kopičenjem lepih vezav v knjižnici dvigaš lepoto okolja, ki v njem bivaš. Saj s tem pomagaš domači kulturi, ko podpiraš knjižni trg in tako tudi razvoj našega slovstva. Ali pa si poseben prijatelj knjig, ki mu pravimo bibliofil. Tudi to ni brez nič. Le vsako stvar je treba s prave strani pogledati.

Ko so italijanski vojaki, člani naroda tako razkričane dvatisočletne kulture, preiskovali in stikali po naših skromnih domovih, so debelo gledali in niso mogli razumeti. Ni jim šlo v glavo, kako da je pri nas skoraj v vsakem sta-

novanju knjižnica: manjša, večja, skromnejša, pa tudi prav bogatih je nekaj. Tega pri njih doma v sončni Italiji ni, mi pa smo glede knjižnic naprednejši, čeprav je razvoj slovstva in knjižnega trga zaradi maloštevilnosti našega naroda tako utenjen, da je treba zanj čisto drugih razvojnih pogojev kakor v mnogoštevilnih narodih. Veliki narodi tiskajo svoje knjige v ogromnih nakladah, ki gredo v deset in stotisoče izvodov, dočim je pri nas običajna naklada tistih knjig, ki jih po največ kupujejo, po dva tisoča. Redoma se pri nas proda takoj ob izidu po štiri sto knjig. Pri tem moramo pomisliti, da se nabavni stroški knjige z zvišanjem naklade v izdatni meri zmanjšujejo. Naša knjiga bi torej morala biti mnogo dražja, pa se to, v razmerju po številnosti narodov niti toliko ne pozna. Morda je razlika avtorju pri ustih pritrjana; gotovo pa je pri nas po omenjenem razmerju več kupcev. Poslednji svetovni razstavi knjig v Parizu in Firenci sta pokazali, da oprema naših knjig prav nič ne zaostaja za to največjih narodov; povprečno pa celo presega tujino. Pri nas je tudi zelo malo nevezanih knjig v prometu, dočim imajo zlasti romanski narodi posebno ljudske izdaje po večini broširane pa tudi na slabšem papirju tiskane, kakor so naše.

Po knjižnicah in naših knjigah samih torej lahko sklepamo, da je medsebojni odnos med temi in našim ljudstvom pristranejši nad povprečje in prav ta daje za slovstvo in knjižni trg svojstvene razvojne pogoje. Če bi teh ne bilo, bi naš mali narod ne mogel toliko knjig ne tiskati ne prodajati. Pa tudi tujih knjig ne bi bilo toliko v naših knjižnicah.

Prav kar se tujih knjig tiče, moramo glede sebe ugotoviti, da jih je v naših knjižnicah razmeroma mnogo. In tu ne gre samo za knjižnice izobraženejših slojev, temveč za povprečnost. Naš mali narod je od tujih sosedov čisto drugače odvisen, kakor so veliki narodi. Tudi slovstva še nima tako vsestranskega, da bi mu za raven občje njegove civilizacije* zadostovala. Z ozirom na občevalno nujnost se je moral učiti tujih jezikov bolj, kakor je to po-

* Glede pojma civilizacije pripominjam, da se pojma kulture in civilizacije rada zamenjujeta; različni avtorji jima dajejo tudi različne opredelitve. Zavoljo tega opozarjam: za kulturne pojave smatram tiste, ki imajo čustveno osnovo, za civilizacijo pa vse tisto, kar ima tehnično osnovo. H kulturi spadajo torej: srčna, družabna kultura, vzgoja, šege, vera, umetnost; k civilizaciji pa: tehnični pojavi, znanost, izobrazba. Potemtakem so na primer orodje in posodje iz pradednih časov pojavi civilizacije, kolikor pa so umetnostno okrašeni, je to kulturni pojav; človeška družba kot sožitje je pojav civilizacije, sočustvovanje med ljudmi s svojimi nasledki pa družabna kultura; klavir je proizvod tehnike, torej uspeh civilizacije, godba na njem pa umetnost, torej stvar kulture.

trebno večjim narodom. Zbog tega vsak izobražen človek pri nas pa tudi mnogo preprostih govori vsaj po dva jezika; ljudje, ki jih govorijo in pišejo tudi po več, niso prav nobena redkost. Tako so v naših knjižnicah srbohrvatske knjige v latinici in cirilici ter nemške čisto nekaj navadnega, vrhu tega dobiš mnogo francoskih, čeških, ruskih, angleških, italijanskih in še drugih.

Ne da bi hoteli kaj očitati ali morda same sebe zapostavljati za tujino, temveč samo zaradi splošne ugotovitve in da ne teptamo še tiste bore malo skromnosti, ki jo imamo, pa moramo pripomniti, da množina knjig, ki jih proizvaja kak narod, še ni merilo za njegovo prosvetljenost. Knjiga je dvorezen nož, ker je lahko dobra ali slaba, koristna ali škodljiva ali pa vsaj nič vredna. Tiskana beseda prosvetljenje lahko goji ali pa ga tudi ovira. O tem nam priča zlasti tisto časopisje, ki je namerjeno v to, da ustvarja določeno občo miselnost. Vsaka na tak način napravljena miselnost nasprotuje stvarnosti, ki naj jo ta zamagljuje, dočim je prosvetljenost osnovana na stvarnosti. Kakor pa to lahko dela časopisje, lahko delajo tudi knjige.

Podobna stvar je s kulturo. Kultura naroda je nekaj v sto in sto letih ustvarjenega in se sicer lahko izpreminja, toda te spremembe niso odvisne samo od knjig, kajti preje ustvarja kultura knjige kakor pa knjige kulturo. To lahko vidimo na svojih neposrednih prednikih, dedih in babicah, ki so bili še nepismeni pa so imeli na splošno srčne kulture več kakor mi. Kajti srčno kulturo posreduje predvsem rasna tradicija; izrazita civilizacija, ki ji mi zapadamo vedno bolj, pa, kakor nam je drugače nujno potrebna, kulturi vendar v mnogočem nasprotuje.

Človekov odnos do knjige

Knjiga je med stvarmi, ki rabijo civiliziranemu človeku za njegovo življenje, prav neka posebnost. Predmet je to, ki ima svojo dušo. Zato je med človekom in knjigo vedno nek poseben odnos, ki ga vidiš in presojaš že po tem, kako kdo vzame knjigo v roke. Že v prijemu, po načinu odpiranja in listanja vidiš velikanske razlike: nekdo dela to z večjo ali manjšo, vendar določno izraženo nežnostjo, ki očita nekakšno nezavestno bojazen, da bi se knjigi kaj zlega ne zgodilo. Drugi jo zagrabijo in ravna z njo kakor s polenom, da se ti zdi kot človek, ki ne zna spodobno jesti. On pa tega ne ve. Če ga morda na to opozoriš, bo postal v ravnanju s knjigo neroden; kakor z nauki o bontonu ne dosežeš bistvene izpremembe v uglajenosti obnašanja, temveč kvečjemu spakovanje.

Ljubljanska Vseučiliška knjižnica z Napoleonovim spomenikom

Na odnos med človekom in knjigo vplivata tudi njena in človekova vsebina. Kadar dobiš knjigo, katere vsebina ustreza tvoji želji ali se ta prilega tvojemu razpoloženju, temperamentu, miselnosti, nazorom, izražanju ali ti pove neslutene novosti in odpira nove razglede na kake stvari ali življenje, ji daješ vse spoštovanje in ti je simpatična, kakor bi ti njen avtor morda ne bil, če bi ga naenkrat zagledal.

Vrhu tega pa: kakršen si sam po svojih stremljenjih in strasteh, tako gledaš knjigo, tako jo presojaš in tako ceniš. Še celo med bibliofili, ki se odlikujejo po posebno tesnih odnosih do knjige, so v tem pogledu silne razlike in očituje vsakdo svoje osebno nagnjenje, čeprav je vsem lasten skupen, včasih tudi v strast prehajajoči pohlep po posesti knjig. Sedaj pa, ko so celo knjige prišle na črno borzo, lahko dostavimo, da je tudi te vrste verižnik prišel v poseben odnos s knjigo, čeprav se poprej ni zmenil zanjo: danes mu predstavlja predmet za umazano kupčijo in mu je zaslužek sodilo za njeno vrednost.

Iz povedanega moremo sklepati, da za vsakega posameznika pomeni njegova lastna knjižnica nekaj svojstvenega. V tem pogledu vsaka knjižnica nima samo utemeljenega svojstva sama kot taka, temveč določno izraža tudi svojstvenost svojega lastnika. Zavoljo tega se obstoju in vsebini katere koli in kakršne koli knjižnice nikoli ne moremo čuditi.

Ako razglabljam v tej smeri nadalje, pridemo do tega, da bi moral vsak pismen človek imeti svojo knjižnico in sicer po svoji svojskosti. Moral bi jo imeti zavoljo tega, ker današnji človek prav za prav brez knjig ne

more izhajati, zlasti če hoče napredovati. Kajti šola mu dá osnovo za izobrazbo, praktično življenje in knjige pa mu jo dopolnjujejo. Brez nenehno izpolnjevanje izobrazbe človek v tempu današnje dobe zaostaja in postaja manj vreden v boju za obstanek. Da bi človek iskal v pripovednem slovstvu neogibno potrebno spoznanje življenja, čeprav je branje za to svrhu sicer le sugorati (nadomestilo), na splošno skoraj ni verjetno. Nasprotno pa je kakor na dlani, da človek v vrtincu svojega življenja išče v pripovedni knjigi razvedrila, ki ga vsaj deloma in za določen čas odteguje njegovemu lastnemu življenju in ga duhovno postavlja v drugačno, da se s tem zamegli nekoliko njegovo lastno in da se na ta način človek odpočiva. Prav v tem je ugodje branja, čeprav napenja živce in razburja. V enoličnem življenju razgibana povest dopolnjuje ritem lastnega življenja. Potemtakem je vsakemu človeku potrebna mešana vsebina knjižnice, sestojeca iz čitva tiste stroke, ki njega neposredno zanima, iz strok, ki ga posredno zanimajo, in iz pripovednega slovstva, ki njemu najbolj ustreza. V tem sta obseženi smotrnost in lastna svojiskost kot najvažnejša činitelja pri izbori knjige. Kako široko in daleč pa sega pri posamezniku smotrna težnja, je odvisno od njegovega temperamenta in želje po občem znanju. Imamo pa še druge nagibe, ki vplivajo na izbiro knjižnega gradiva.

Znanstveniku so knjige poklicno orodje. Zavoljo tega je razumljivo, da vidi v njih predvsem samo natiskano vedo, kakor je nekateremu, lahko največjemu zdravniku bolnik samo predmet njegovih raziskavanj. Zastran tega znanstvenik navadno ne bo gledal toliko na obliko knjige kakor tisti, ki jih nabavlja iz veselja do njih in branja ali jih kupuje na težo. Njemu vrednost vsebine v dosledni smotrnosti odtehta vse druge okolnosti, ki pridejo pri knjigi v poštev, dasi mu zavoljo tega nikakor ne moremo odrekati smisla za prav umetnostno obliko.

Umsko povprečnejši človek, ki mu knjiga ni izrazito poklicna delovna snov, gmota, s katero oblikuje svoj duševni proizvod, človek, ki mu je ta sicer življenjska nujnost, toda ne v tolikšni meri kakor znanstveniku, pa knjigo lažje pogleda z nekoliko drugačnimi očmi. S tem seveda še ni rečeno, da vsak enako, temveč so tu razlike tem raznolikejše, čim manj je duh zavzet po goli vsebini. Na tej ravni preprosto so tudi nastale prve tiskane knjige. Gutenberg in njegovi prvi nasledniki so bili rokodelci umetniki. Zavoljo tega so dali knjigi umetnostno obliko. Vsebinska takrat tudi še ni imela tako odločilne vloge kakor danes. Današnji povprečnejši človek ceni vsebino, mimo tega pa gleda bodisi zaradi poudarjenega smisla

za lepoto bodisi po vplivu mode tudi na zunanost knjige, ki je zanj tem važnejša, čim bolj je pri njem izražen estetski čut in čim bolj se svrha njegove knjižnice približuje okrasju sobe. Na tem naponu je sila mnogo postaj in postajice, ki pa jih pri tej priliki ne bomo obiskali.

Končno imamo ljudi, ki polnijo knjižnice pretežno ali samo zaradi knjige same brez ozira na vsebino. To so zlasti nekateri imovitejši ljudje praktičnega smisla, ki za slovstvo kakršne koli vrste nimajo globočjega smisla in tudi potrebe po zbiranju knjig ne čutijo nobene; pač pa kupujejo knjige samo zaradi mode in prav imajo; vsi jim moramo biti hvaležni za to, da podpirajo knjižno proizvodnjo in njene duhovne rednike — pisatelje. Da so take knjižnice sestavljene brez sodila, to je čisto naravno, toda nič za to: knjiga je vedno zaklad in te knjižnice ga čuvajo za tiste, ki jim bo nekoč prišel prav.

Drugi zbiralci te vrste so nekateri bibliofili; ti delajo ravno tako dobro delo, toda pri tem sledijo strogemu sodilu, ki pa mu je vsebina knjige postranska stvar.

Tretji so že omenjeni hrčki, ki kopičijo knjige, da bi jih potem drago prodajali. To je značilen, menda do zdaj še ne doživljen vojni primer, katerega ozadje je sicer zelo umazano, ker dražijo knjige tistim, ki bi jih zaradi duhovne potrebe kupovali. Toda končna usoda teh na varno spravljениh knjig še davno ni odločena in ni izključeno, da jim bo narod za njihovo skrbstvo še kdaj prav hvaležen.

Bibliofilstvo

Bibliofil, to je prijatelj knjig, je prav za prav vsak človek, ki ima neko večje nagnjenje do knjig in jih zavoljo tega po svojih plemenitih nagibih zbira.

Bibliofilstvo v ožjem smislu pa je svojevrstno navdušenje za knjige ali pa večkrat manjša ali večja strast zanje in ga po imenu samem ne moremo opredeliti. Grška zloženka bi se dobesedno prevedla s »knjigoljubstvom«, če bi naš jezik take skovanke prenašal. Toda s tem je premalo povedano, ker je pojem preširok. Bibliofil je namreč ljubitelj knjig še prav posebno po svoje, ker ga prevladuje podobna, mnogokrat pa prav ista težnja kakor zbirkarje poštnih znamk, starih novcev, slik ipd. Pri izrazitem bibliofilu se mešajo spredaj omenjene vrste odnosa do knjige v različne odtente, tem se pa pridružujejo še nekatere značilne težnje, ki nastopajo skupno ali posamezno, različno poudarjene. Ena najjačjih je zlasti pri nas, kjer »poklicno« bibliofilstvo še niti ni bogve kako globoko ukoreninjeno, pohlep po redkih knjigah ali pa vsaj po knjigah, ki niso do-

stopne prav vsakomur in so potem, če ne velika redkost, pa vsaj samo redkost.

Res je sicer, da vsi ne moremo razumeti vsakogar, kakor vsakdo ne more razumeti vsega, toda človeku se zdi, da za tem pohlepom tiči nekaj prvobitne človeške sebičnosti, ki pa je seveda ne smemo kar obsojati, dokler ne vemo, koliko je vendar obče koristna. Kajti vsaka podobica ima dve plati. Kljub temu se nam glede starih, redkih knjig, ki jih je ostalo samo še po nekaj iztisov, imajo pa zgodovinsko ali drugačno splošno vrednost, vsiljuje vprašanje, ali je prav, da jih držijo v svojih knjižnih zakladih posamezniki in ali bi ne bilo bolje pokloniti jih neki javni knjižnici, ki predstavlja za nas narodni knjižni muzej, da bi te dragocene zanimivosti postale skupna in obče dostopna last. Hkrati bi bile te redkosti s tem bolj zavarovane pred uničenjem po požaru, po izgubi ipd.

Privlačnosti glede redkosti je v bibliofilstvu ustrezno s tako imenovanimi bibliofilskimi izdajami. Te se rodijo na dva načina. V prvem primeru izdajo kako knjigo v manjši nakladi, ki ne zadostuje za obči nakup, ali pa je naklada vsaj toliko omejena, da je takoj razprodana. (Razprodana knjiga ima že sama kot taka večjo bibliofilsko vrednost.) Te knjige so po navadi skrbneje opremljene po zunanosti, tiskane na boljši papir; dogaja se, da se zanje naročijo in ulijejo posebne črke; važno je, da ima spredaj ali zadaj številko izvoda na črticah, ki naj jo menda obvarujejo pred kakim radiranjem ali podobnim potvarjanjem. Drug način izdajanja bibliofilskih posebnosti je, da se tiska navadna naklada, tej pa se doda določeno število iztisov morda na boljšem papirju, potem dobijo še lepšo vezavo, neogibno zaporedno številko in neredko tudi pisateljev lastnoročni podpis (avtogram). S tem je dana redkost izdaji, dočim je ta knjiga sama na sebi nima. Se razume, da je opremljena vsaka bibliofilska izdaja tudi z višjo ceno.

Človeku, ki se rad spotika, tudi tu šine v glavo, če ni izdajanje po prvem načinu prikrajševanje naroda za lepo ali dobro knjigo, ker se ta tiska v manjši nakladi in se podraži, da ni vsakomur dostopna, dasiravno jo potrebuje ves narod. Pri drugem načinu pa misliš na trgovsko potegavščino, ki zaziba bibliofila v pozabljenje, da je vezava lepa ali lahko še lepša tudi, če ni »originalna«, kakor take vezave imenujejo, konec konca pa pomeni samo založniško vezavo in nič več. (Založniško vezavo imenujemo tisto, ki jo določi in dá založnik vsaki izdaji in je enaka za vse izvode izdaje tiste knjige.)

Mimo povedanega je še več drugih svojstvenosti, ki odlikujejo knjige bibliofilske zbirke. Posamezne izmed njih sicer niso brezpo-

gojne kakor tudi ne na splošno gojene; ravna se po okusu in osebnih težnjah posameznikov, knjigam pa dajejo resnično ali dozvedno večjo vrednost. Med drugim je na primer zelo zaželeno avtorjevo posvetilo na knjigi; nekateri zbirajo tudi knjige z ekslibrisi*, zlasti pomembnejšimi. Znamenitost knjige dvigne, če je bila poprej v posesti kake posebno odlične ali zgodovinsko znane osebe, zlasti če je z njenimi opazkami, podčrtavanjem ipd. dokazano, da jo je ta tudi brala. Posebno privlačnost imajo starejše knjige vobče, tiski na pergament, barvast ali kak prav poseben papir, vezave znanih mojstrov. Mikavno vrednost ima zaplenjena knjiga ali tista, ki jo že ob izidu dobijo samo izvoljenci (znanstveniki, bibliotekarji ipd.) in navadnemu zemljanu iz bog ve kakšnih pikantnih razlogov ni dostopna.

Nekateri zbiralci zidajo mnogo na to, da imajo v posesti celotne izdaje kakih pisateljev ali kakih izdajateljev (založništev) v založniški vezavi in tudi več zaporednih izdaj kakih avtorjev in podobno, četudi pri tem ni uveljavljena kaka smotrnost po prvobitnih odnosih človeka h knjigi.

* Ekslibris pride iz latinščine: ex libris = izmed knjig. To so manjši ali večji lističi, s katerimi se označuje lastnina odtisne knjige. Na listkih je bila tiskana prvotno kaka podoba, po kateri je bilo spoznati lastnika knjige; to so bili v začetku grbi, pozneje različne alegorične, simbolične ali pokrajinske podobe, predstavljajoče vse mogoče, o čemer knjige govorijo. Pozneje so prihajala nanje še imena lastnikov. Najstarejši ekslibrisi so dognani po letu 1480.

Vobče je pri bibliofilih zelo poudarjena pažnja na vezavo. Pretežna važnost vezave, ki je zunanost vsebinske notranjosti, kaže sicer manjše upoštevanje duše knjige, toda smotrnosti pri tem ne moremo vselej docela zanikati. Pravi bibliofil se mora na vezavo dobro razumeti. V tistih deželah, kjer je bibliofilstvo v ožjem smislu bolj dognano kakor pri nas, zahtevajo bibliofili, da je knjiga vezana na roko, torej odklanjajo strojno delo; že zavoljo tega odklanjajo založniško vezavo, v čemer pa prav mnogokrat pretiravajo. Kakor je resnica, da je na roko šivana in vezana knjiga v mnogih primerih bolj trdna in trpežna, tako je današnje strojno knjigoveštvo že tako dovršeno, da tudi pravilno šivanje na gazo z nitjo docela zadostuje. Šivanje z žico ni priporočljivo, ker ta zarjavi in s tem pokvari knjigo. Nekateri vidijo znamenitost v tem, da knjiga, četudi je vezana, ni obrezana. To ima v estetskem pogledu nekaj zase, ker imajo knjigovezi zelo na splošno grdo navado, da knjige preveč obrezujejo, zaradi česar izgubita po dve skupaj gledani strani enotno podobo in na tem trpi oblika knjige. Zelo na mestu pa je zahteva, da se periodične priobčitve (publikacije) kakor mesečniki, tedniki in podobne vežejo z ovitki vred; enako pri naknadnem vezanju knjig, ki so bile nabavljene nevezane (broširane). Ovitke namreč spada h knjigi ali reviji, je njegova sestavina, mnogokrat tudi potiskana s trajno vredno vsebino. Knjigovez torej nikakor ne sme knjige te sestavine oropati, ker je ne nadomesti s platnicami. Koliko škode se je s tem napravilo pri nas pri vezavi starih Ljubljanskih zvonov, Cvetja, Domov in svetov ter podobnih! Na vsak način pa je praviloma bolje, da se ovitki zberejo zase in vežejo skupno na koncu letnika in ne tako, da ovijajo v vezani knjigi vsak zvezek posebej.

Bibliofili se združujejo v posebnih društvih, kakršnih imamo iz devetnajstega in dvajsetega stoletja nekaj prav znamenitih. Ta delujejo v enotnem stremljenju, ki obeležuje bibliofilstvo, vendar imajo določene usmerjene težnje kakor posamezniki, ki so naravno bolj odvisni od osebnih nagnjenj in bolj podvrženi samolastnostim v svojem udejstvovanju. Zavoljo tega dejavnost združenj ni toliko izpostavljena nevarnosti pretiravanja in približevanja izrodu knjižništva, ki ga imenujemo bibliomanijo, in za katero prav za prav ni mogoče potegniti točne meje, ki na njej odboči od prve. Bibliofilska združenja so si pridobila velike zasluge z izdajanjem knjig vobče in s svojim strokovnim slovstvom, ki je na zelo visoki stopnji. Pri tem je zanimivo tudi, da je to poseglo globlje v tiskarsko umetnost kakor tiskarsko strokovno slovstvo samo; kajti tiskarsko je usmerjeno bolj v svojo tehniko, bibliofilsko

pa v umetnost, ki jo je tipografija zlasti v devetnajstem stoletju skoraj čisto zanemarila.

Bibliomanija nastane takrat, ko bibliofilstvo preide v golo in bolno strast. Tu nahajamo do skrajnosti stopnjevan pohlep po knjigi in bibliomani jih blazno ter brez smotra kopičijo v čim ogromnejših množinah ali jih tudi kradejo in zapadajo podobnim izgredom duševnih bolnikov. Tako navaja zgodovina nekega A. Boularda, ki je živel od leta 1745 do 1825 in je svojih pet hiš v Parizu od kleti do podstrešij dobesedno natrpal s knjigami; ravno tako imenuje visoki družbi pripadajoče ljudi, ki so knjige kradli ali so v besu po knjigah zagrešili umore.

Odtenek te bolezni lahko opazujemo vsak dan pri tistih ljudeh, ki si knjige radi izposojajo in jih potem neradi ali vobče, če mogoče, ne vračajo.

Med izrazite bibliofilske ustanove spadajo tudi nekatere naše družbe, ki jim je namen, izdajati knjige, kakor so na primer Mohorjeva družba, Matica slovenska in naša Vodnikova družba. Njihov velezaslužni smoter je v prizadevanju in dejavnosti, da preskrbijo tudi najširše plasti naroda s knjigami, nudečimi predvsem dobro čtivo z domače grede. Dalj na bibliofilsko območje se ne spuščajo, saj je to že dovolj; njihova plemenita bibliofilska poteza pa je v tem, da to niso pridobitne ustanove, ki bi špekulirale z bibliofilom lastnimi slabostmi, temveč delajo čisto nesebično in brez dobička, da prav na ta način bolje izpolnjujejo družabno dolžnost prosvetljevanja naroda.

Javne knjižnice

Knjižnice so obstajale že davno poprej, preden je bilo izumljeno tiskarstvo. Seveda so sestajale takrat iz z roko napisanih knjig, ki jih je bilo tudi mnogo, toda njihovo število ni v nobenem razmerju z ogromnimi množinami, ki so nastale po Gutenbergu in se v astronomskih številih množijo še danes.

Kolikor manj je bilo včasih knjig vobče, toliko manj je bilo knjižnic. Danes pa je nešteto knjig in tudi nešteto knjižnic, zlasti ker knjige razmeroma niso drage, vrhu tega pa so za življenje današnjega človeka drugače nujno potrebne, kakor je bilo to nekdanj. Knjižnice so javne in zasebne. Javne knjižnice zbirajo in upravljajo ustanove kakor akademije znanosti, univerze, muzeji, mestna županstva ipd.; dalje različna društva pa tudi posebne ustanove javnih ljudskih knjižnic, kjer človek plača malenkostno odškodnino, da si knjigo za določen čas izposodi.

Se razume, da ima vsaka knjižna ustanova določeno sodilo, po katerem knjige zbira. Če imajo knjižnice državno ali narodno obeležje,

potem že zastran tega zbirajo predvsem vse, kar je domačega starega ali kar država odnosno narod na novo proizvaja. Tu gre za stare rokopise ravno tako kakor za vse tiskane knjige. Ako ima knjižnica še obeležje znanosti, kakor so akademijske, univerzitetne ipd., se razume, da pritegujejo še vse dosegljivo tuje. Muzeji se omejujejo bolj na zgodovinsko važnost in tehniko proizvodnje. Društvene in ljudske knjižnice pa zbirajo vse vprek po okusu in željah odnosnih bralcev.

Zlasti državne knjižnice s kakršnimi koli naslovi so neizmerni zakladi, ki bi bili po morebitnem uničenju kratko in malo nenadomestljivi. Njihovo veličino, obsežnost in globino pa si človek le težko predstavlja kljub točnim statistikam, ki jih imamo z vsega civiliziranega sveta.

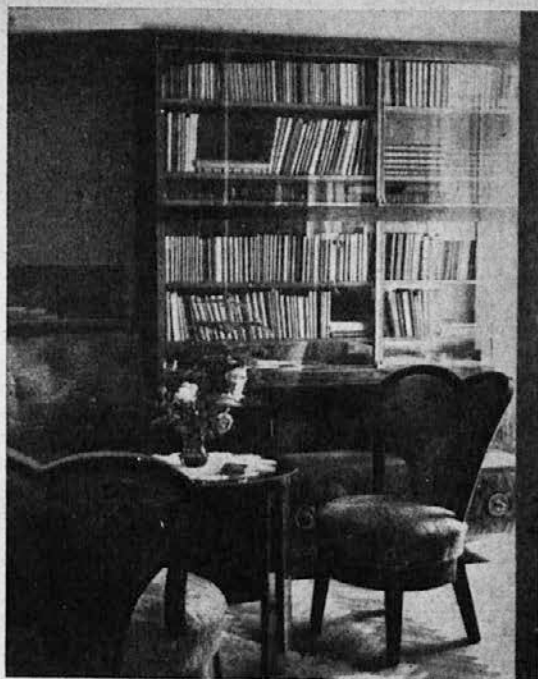
Samo da si približno predstavljamo veličino največjih knjižnic na svetu, navajamo nekaj števil: narodna in akademijska knjižnica v Leningradu imata 6,200.000 tiskanih knjig in 231.800 rokopisnih; isti knjižnici v Parizu 5,800.000 tiskanih in 134.000 rokopisnih; Washington 3,500.000, London 3,300.000, Moskva 3,000.000, New York 2,800.000, Berlin 2,000.000. Vatikanska knjižnica ima okrog pol milijona tiskanih knjig, med njimi 7000 prvotiskov (inkunabel) ter 55.000 rokopisnih, med katerimi je 44.000 latinskih, ostale so grške in orientalske. Evropske največje knjižnice imajo 129 in pol milijona, ameriške 51 milijonov, azijske poldrug, avstralske 1,200.000, afriške četrt milijona knjig.

Ljubljanska Vseučiliška knjižnica ima okrog 300.000 knjig, med temi več ko 600 prvotiskov in preko 600 rokopisov.

Domača knjižnica

Pojem knjižnice pomeni bolj zbirko raznovrstnih knjig za določeno uporabo kakor pa določeno množino knjig. Smotrnost zbiranja narekuje predvsem uporabljivost; kakor smo že rekli, pa ima tudi osebno nagnjenje na to odločilen vpliv. Knjižnica nastane kaj kmalu, brž ko količkaj ustreza svojemu namenu, zato je njen početak lahko zelo majhen. In to je dobro. Kakor hitro se zavedaš, da jo imaš, jo gojiš: dopolnjuješ in izpopolnjuješ, da raste, postaja večja in velika; se razvija kakor človek od otroka do odraslosti; dobiva vedno več vsebine in vedno boljše, postaja duhovni zaklad.

Tudi to smo že naznačili, da bi moral imeti vsak človek ne samo knjige, temveč knjižnico, ker današnje življenje postavlja človeku neogibne prve pogoje, katerih osnova je knjižnica. To ne velja samo za tako imenovanega izobraženca, temveč za vsakogar, tudi za preprostega obrtnika in kmetovalca. Ako ni vsak poklic

Domača knjižnica
(po načrtu inž. arh. Janka Omahna)

do skrajne nujnosti vezan na uporabo slovstva, je eden prvih pogojev vsakega življenja in razvoja posamezniku primerno slovstvo, ki je strokovno in leposlovno. Prav zato mora knjižnica sestajati iz strokovnih in pripovednih knjig, pri čemer so strokovne navadno toliko važnejše, kolikor jih v dostopnih javnih knjižnicah ne dobiš in kolikor je njihova uporabnost trajnejša, uporabljanje pa pogostejše.

Ravnokar podana misel nam sproži drugo, ki je z njo v nujni zvezi. Kar se tiče znanstvenih strok, imamo razmeroma čisto drugačno obsežnost v slovstvu kakor pa glede kmetijstva in obrtništva. Kdor misli, da ta dva sama po svoji vsebini in važnosti ne potrebujejo toliko tiskane besede kakor stroke, ki se gojijo pretežno umski, ima prav samo toliko, kolikor sta na primer za računanje potrebna poleg razuma samo papir in svinčnik. Pri tem pa ne pomisli, koliko znanstvenih strok spremlja vsako navidezno še tako golo ročno delo. Kajti za ročno delo kmeta in obrtnika je treba razumevanja, osnovanega z globokim poznanjem delovne snovi in snovi, ki imajo vpliv na njeno preoblikovanje, kar žal ves sestav naše izobrazbe mnogo mnogo premalo uvažuje. Potemtakem ni neogibno, da piše o kmetijstvu samo kmet in o obrtništvu samo obrtnik, ki morda ne znata prenašati svojih izkustev in misli na papir, temveč so poklicani k izpolnje-

vanju svoje kulture in socialne dolžnosti vsi tisti umski delavci, ki jim ni treba orati, sejati, žagati, piliti itd., pa znajo stvari, ki spadajo zraven in jih kmet in obrtnik ne veda. Seveda je treba vsako stvar pisati tako, da jo razume tisti, ki mu je namenjena.

Sicer pa imamo že nekaj strokovne književnosti te vrste; zlasti kmetijska se živahno razvija. Tudi za obrtništvo se tehniki že zanimajo. Nekaj pa vendar ves pokret usodno zavira. Vseučiliško izobraženi strokovnjaki se ne spomnijo, da mora mnogokrat gora priti k Mohamedu. Ko bi to vedeli, bi se pozanimali zlasti za obrtniške delovne snovi in tehniko dela. Na kakó hvaležno polje bi s tem krenili!

Če se držimo pri zbiranju knjižnice stroge smotrnosti, je škoda vsakega izdatka za knjigo, ki ne spada v sestav enote, za katero stremita posameznikova potreba in nagnjenje, ker taka knjiga moti sozvočje tukaj, dočim bi

drugje prišla v skladnost, in zavzema prostor drugi knjigi, ki bi spadala semkaj. Knjižnica je živ organizem, ki mora duhovno ustrezati lastnikovi duševnosti, da mu postane prijatelj in svetovalc ter nadomešča tujo človeško pomoč, ki je teže dosegljiva kakor dobra knjižnica.

V resnici naš narod že ima to odliko, da zelo visi na knjigah in goji knjižnice. Toda v tem pogledu ni končni smoter nikoli dosegljiv. Vsaj vsaka družina bi morala imeti svojo knjižnico, ki bi šla od rodu do rodu in se z njimi množila ter izpopolnjevala. Sicer je res, da ustreza knjižnica predvsem posamezniku, toda tudi družina ima svojo individualnost, ki naj bi ji ustrezala družinska knjižnica in s tem prevzemala tradicijo družine, ki bi jo prenašala na nova pokolenja kakor skrbno in smotrno gojena kulturna celica, ki se plodno deduje od rodü do rodu.

Dr. Francé Ogrin

Odmev gora v naši pesmi

Človek je tesno povezan s naravo. Ob njej živi, uživa in se veseli. Zato je v svojem kulturnem razvoju ustalil odnos do vseh njenih sestavnih delov: do naselij, voda, do gora in dolin.

Prvo poglavje

Človek v odnosu do gora¹

Najzanimivejša in najlepša zemeljska tvorba so gore (hribi in planine).² Obdajale so človeka od vsega početka njegovega obstoja, budile njegovo pozornost in mu dajale svoje dobrine. Tam se je skrivala divjad, ki je služila ljudem za preživljanje, ko o poljedelstvu še ni bilo sledu; tam je rasel potreben les. Gora je postajala človeku tem pomembnejša, čim bolj so zaradi nastalih panog gmotne kulture rastle potrebščine po lesu in rudninah.

Vendar pa se je človek od kraja okoriščal z zakladi gora le v neogibno potrebni meri. Zaradi njih višine in skalne veličine, zaradi viharjev, rjovečih v planinah, je imel namreč prvotno strah pred višjimi gorami. Bojazen je krepila še domišljija, da so gore namenjene predvsem bivanju bogov in drugih višjih bitij (vil, škratov, volkodlakov, čarovnic) odnosedno da predstavljajo božanstvo samo (Tri glav).

Ob širjenju gmotnih potreb človeštva in s porastjo njegove umske kulture pa je naše prednike mineval strah pred gorami. Prejšnje spoštovanje do njih se je izpremenilo v vrednotenje gora po njih snovnih dobrinah.

Prvotna izraba (uživanje) gora je bila zgolj gospodarske narave, na čemer tudi kasneje došlo znanstveno proučevanje ni veliko predrugačilo. Šele v poznejši dobi, zlasti od 18. stoletja dalje, je človek spoznal, da nudijo gore tudi — duhovne užitke. Pričel je doumevati njih veličastvo, lepoto in zanimivost. Presojanje in občutenje duhovnih dobrin pa je različno pri gorjancu in različno pri dolincu.

Kako je gorjanec povezan z bistvom gora, nam spričujejo ljudske gorske pesmi, ki jih homo še čuli. Pesniki tolmačijo njegovo mišljenje takole:

Veseli pastir

Simon Gregorčič

*Naj drugi okoli po sveti
si iščejo slave, blaga,
jaz hočem na gori živeti,
tu sreča, tu mir je doma.*

Lovčeva oporoka

J. Slemec

*Ni mar mi več dolinski svet,
ni deva mar nezvesta;
ti skalna mi planina si
najkrasnejša nevesta.*

¹ Primerjaj piščeve članek »Odmev voda v naši pesmi«, priobčen v lanski Vodnikovi pratiki. Članka sta odlomek iz pravljenega knjige »Slovenska zemlja v svitu pesmi«.

² Planina je gorski pašnik, a tudi gora sploh, zlasti višja gora.

Planinar*

Bl. Potočnik

*Visoko vrh planin stojim,
v veselji rajskem tu živim;
tam dol ljudje prebivajo,
veselje redko uživajo.
Prid' vrh planin,
nižave sin!*

Bl N 1847, l. 11

Na drugi strani pa so gore hribovcu predvsem prostor, kjer živi v stalni borbi s prirodnimi silami, da se ohrani; medtem ko so dolincu — planincu zgolj torišče za razvedrilo in duševno sproščanje. Tega vabi stalno klic: »Na planine, na planine!«, gorjanca pa ženeta gospodarska potreba (prodaja pridelkov, nakup potreščin) in želja po izpremembi v dolino. Težnja »v dolino« se kaže tudi v razpoloženju do ženske. Ako ima hribovec priliko do izbire, se bo dostikrat odločil za dolinsko dekle, ki hodi k njemu v vas »čez tri gore, čez tri vode, čez tri zelene travnike«. Trentski pastir-vasovalec poje pri tem:³

*Oj ovčice in kozice,
le pasite se samé,
da dol k ljub'ci grem pogledat,
kako ji kaj gre.*

Planinar

Jože Klemenčič

*Zatoni, sončece zlató,
zatoni za goró temno,
da noč zakrije mi dolino,
objame ljubljeno planino!
Srčno zaukal bom na glas,
z goré pohitel v tiho vas;
saj tam je moje hrepenenje,
življenja mojega življenje (dekle).*

LZ 1890, 30⁴

Dolincu pa je nasprotno všeč lepa, mlada planšarica, brhka gorjanka, ki ji je Finžgar posvetil hvalospev

Planinskemu dekletu

*Cveté, dekle, ti rožno lice,
kot nagelj ljubki sred' gredice;
kot srna si v zeleni gori,
kot jutra žarek v mladi zori.*

Marsikateri dolinski fant si izbere prav gorjanko za življenjsko družico. Dvoje bitij iz različnega okolja se je združilo, dekletu pa izpolnila morda skrivaj gojena želja:

*Ne bom se možila
na visoke gore,
ne bom je nosila
na glavi vode.*

³ Glej Jos. Abrama članek »Opis Trente« v PV 1907, št. 9.
⁴ Kraticice: LZ = Ljubljanski Zvon; DS = Dom in Svet;
SG = Slovenski Glasnik; PV = Planinski Vestnik; DZ = Dunajski Zvon; Bl N = Bleiweisove Novice. Od pridejanih števil pomeni prva letnik, druga pa stran.

Marfufkova skupina

*Bom rajš' se možila
na ravno polje,
k' so bistre vodice
in gladke steze.*

Nar. pes.

Ko se je človek zavedel duhovnih užitkov gora, je svojim čustvom dal tudi duška v pesmi (ljudski in umetni). To je bil obenem začetek novega gibanja v družbi, ki mu je namen duhovno izživljanje in doživljanje v gorah in gorskih stenah, t. j. planinstva in alpinizma.

Goré, naše goré! Prislunhimo, kako ljudstvo jih opeva, mnogi naš poet, od gorá lepote vnet, kaj nam razodeva!

Drugo poglavje

Gorske pesmi in njih vsebina

Prirodi posvečene pesmi so ali narodne (ljudske) ali umetne. Oboje so splošnega (idejnega) značaja ali pa take, ki opevajo določene tvorbe (določene gore, vode itd.) oz. navezujejo nanje misli in dejanja. Isto velja za gorske pesmi. V tem sestavku bomo obravnavali samo pesmi, ki so splošne narave. Umetne gorske pesmi bomo razvrstili po njih vsebini na odnosne vrste, ljudske — teh je itak malo — pa navedli brez razvrščanja.⁵ Iz razprave oz. iz zaznamovanja z zvezdico je razvidno, ali ima pesem tudi napev.

I.

Narodne gorske pesmi

*Stoji mi gora visoka,
pod goroj polje široko;
Po polji širokem vojska gre.*

⁵ So povzete večinoma po dr. Karla Streklja zbirki »Slovenske Narodne Pesmi«.

So hribi visoki
in velke gore,
ki ločijo mene
od ljubce moje.

Bom šel na planince,*
na strme vrhe,
bom slisal od daleč
zagorske zvone.

Zagorski zvonovi
prav milo pojo,
nemara preljubo
k pogrebu neso.

Na planincih lušno biti,*
tam je dosti mleka piti.
Pastirc pa prav': juhe, juhe!
Na planincih lušno je.

Na planincih sonce sije,
ko dolince še megla krije.
Pastarica krav'ce pase,
ona ima svoje špase.

Hribčki, ponižajte se,*
dolince, povišajte se,
da se bo vidlo to ravno polje,
da bom vidla, kje fantič moj gre.

Jaz sem hodil po planincih,*
po zelenih košenincih,
tam sem hodil, tam sem bil,
sem drobne ptičke pe' učil.

Tretja kitica pesmi »Dekle je na pragu stala«.

II.

Umetne gorske pesmi

— — — — — *Le v dalji planine!*
Tam zemlja je naša zakipela,
zahrepenela, v nebo je hotela,
v višino se pognala kot val,
a v naletu pod zvezdami val je obstal...
Tam strmi zdaj sredi višine
okameneli zanos domovine:
Bleste se v daljavi razdrti grebeni,
nad njimi, glej zvezde, čuječni plameni...

Oton Zupančič »Z vlakom«

Vtis višine in skalne veličine gora in njih razglednosti. Prvo, s čimer je gora učinkovala na človeka, je bila njena višina, njena veličina s skalnimi stenami in prepadi. Ko pa se je človek še povzpel na višje gore, ga je prevzel, čudečega se, razgled. Oči so mu plavale po bližnjih in daljnjih vrhovih in dolinah tja do sinjega morja. Tudi mi motrimo pozorno gore s tega vidika. Človeškemu občudovanju je dal duška že Valentin Vodnik, pojoč v svoji odi »Vršac« (prvi slovenski gorski pesmi):⁶

Sklad na skladu se dviguje
golih vrhov kamen zid;
večni mojster ukazuje:
Prid' zidar se les učit!

Tje pogledaj na višave,
kjer Triglav kipi v nebó,
šlej snežnikov goličave,
kar dozre nardalj' okó...

Lepota gora. V pestrih likih, v špikih in piramidah, v vitkih stožcih, gmotah in grebenih kipe proti nebu. Temni gozd se druži z jasno planoto, zeleni gorski pašnik s skalnimi stenami. Med gorami pa se prostirajo slikovite doline in soteske z mirnimi jezери, šumečimi slapovi in bistrimi vodotoči. Mnogolika priroda, ki jo oživljata gorska cvetana in divjad, čara v nas občutek izredne gorske lepote. Pesniki so prevzeti zapeli:

Te gore!

E. Gangl

Pomlad prišla je iz nebes,
sneg po vrhéh se v soncu taja,
o, zdi se mi, kot bi zares
razgrnil tod se košček raja —
te gore, krasne gore!

Obseva jutra svit krasan
brsteči cvet, zelene veje,
na zlatem vozu sončni dan
izza gora se nam prismeje —
te gore, zlate gore!

Zbirka pesmi »Na Gorenjskem«, DS 1896

Franc Levce vzklika v pesmi »O planine!«:

O planine, o planine,
roznate planine vé,
kinč slovenske domovine...

Na planini

Franč Svetličič

Kedar zarja zvezdic čedo
vžene v staje za goró,
ino pevke blagoglasne
po germeh prepevajo:
Grem nemira gnan od doma,
ino vrh planin hitim,
se ustopim na višavo
in čudenja ostermim.

SG 1860

Po dolinah se često vlačijo puste megle, a planine se blešče v gorskem soncu, saj

sprehaja se
po gozdu beli dan
in vodi svello luč
črez širno plan.

Cvetko Slavín, DS 1901, 663

⁶ Vršac (2194 m) je gora zapadno od Kanjavca. Nanj se je Vodnik povzpel v avgustu 1795 v družbi grofa Franca Hohentwarta in jezuitskega paira Puhaka. — Pesem, ki je izšla 1806, je vzbudila zanimanje ljubiteljev planinske prirode in leposlovcev. Nedvomno je služila M. Valjavcu za vzor njegovi »Na planini«.

Ko pa dan premine, sonce za gorami gine,
vzdrhti gorski svet v večerni krasoti in ta-
jinstvenosti.

Minil je čas

Griša Koritnik

*Koliko vzvišene čarobne je miline
v hladilnem dihu ob zahodu sonca,
ko nad gorami v miru somračine
pleto skrivnosti se brez dna in konca.*

*Ko v sinje dalje tone tiha reka,
ko blede mesec na poljane sije...
Kako je krasno!...*

PV 1936, št. 3

Večerni sonet

Fran Albrecht

*V srebrnozlat so dih gore odete,
skoz mrak prosojni njih vrhovi tle,
kot rože na vrtovih krvave,
ko legla je boleost na rosne cvete.*

LZ 1911, 618

Večer v planini

J. R. Glaser

*Že je med veje
mrak zašel,
več izplesti se ne more,
glasno, glasneje
zvon zapel
je iz doline k nama v gore.*

*Zadnji zvok iztrepeta,
vse v tišini eni sami;
tiha ti ob moji rami,
kakor da več nisva dva.*

LZ 1914, 154

Poleg opisanih vnanjih zanimivosti, ki so
prijetna paša našim očem, nam nudijo gore,
kakor smo že omenili, razne duhovne užitke.
Prinašajo nam mir in pozabljenje.

Na planine

Fr. Rojec

*Na planine iz nižj
mene silijo želje,
da bi zabil vrh planin
svojo bedo in gorje.*

*Na planinah se znebi
srce vseh skrbi in tež,
mračni duh se spet zjasni,
ko prešine zrak ga svež.*

PV 1897, št. 5

V gorskem okolju vejejo sreča
in radost, svoboda in bratstvo.
Res, »daleč pot je prek poljan«, a prijetna in
mikavna. Planinca vodi čez cvetoča polja,
skozi zelene gozdove, mimo žuborečih poto-
kov. Ko se vzpenja v breg, se pred njim, za
njim odvíja slovenske zemlje krasotija. Užitek
doseže višek vrh gore. Naravno, da je človek,
prekipevajoč navdušenja za gore in hrepene-
nja po njih, zliil svoja čustva tudi v pesmi.

Kranjska gora v snegu

Na goro*

Miroslav Vilhar

*Na goro, na goro,^{6a}
na strme vrhe,
tja kliče in miče
in vabi srce.*

*Na gori cvetlice
najzlaše cveto,
in ptice preljuje
najslajše pojo.*

*Nad mano na gori
je svobodni dom,
iskal ga in našel
bliz' neba le bom.*

*Na gori pod mano
oblaki vise,
nad mano višave
bleščijo vedre.*

*Na svobodni gori
ni zemskih nadlog,
nad mano, pod mano,
krog mene je Bog.*

Na planine*

Franjo Cimperman⁷

*Na planine, na planine,
vedno žene me srce;
gledal z jasne visočine
kras slovenske bi zemlje.*

^{6a} Pesem z enakim imenom, podobno Vilharjevi, je priobčila
Frančiška K. v Bi N leta 1862, 367:

Na goro, na goro
le hiti srce,
tam gor se za tuge
in solze ne vé.

Tam gori zasledil
boš cvetke lepé,
za kterih zlahtnobo
dolina ne vé.

⁷ Franjo Cimperman je umrl kot mlad človek (maturant).
Pesem se je porodila nedvomno za časa bolezni, ko je mogel
izraziti le še željo »na planine, na planine!«

Lepšega nikjer ni kraja,
kakor kraj je vrh planin,
uselej radost me obhaja,
ko se nanj budi spomin.

Enkrat le še na višave
rad vesel bi se podal,
da krasoto bi narave,
zemlje naše izpoznal.

Bliže bil bi tamkaj neba,
ki ga prosil bi gorko:
česar je narodu treba,
ti podeli mu ljubo!

Na planinah mir in srečo
našlo moje bi srce,
željo to imam najbečjo,
druge nimam več želje.

Na gore

Trnovski

V prozorne višine, na strmo goró,
kjer v globel brezdanjo strmi ti okó,
kjer večni ledniki v oblake kipé
in divnost planinska navdaja srečé!

Duh božji še plove vrh bodrih gorá,
krog senec ti veje in misli krepčá,
ki doli zamoril jim vzvišeni vzlet
okuženi zrak in zamračeni svet.

Svobode napije se duh ti spet tod,
ki sili v okove tam spodi ga rod!
Tu duša ti čuti bližino nebes,
zroč v dalji pod sabo pozemeljski ples!

PV 1895, št. 6

Pesem hribolazcev

Anton Medved

Tam vabi nas cvetičen holm,
tam gora s strmim bregom;
nad srebrom jezernih zrkal
pa dviga se mogočni kralj
Triglav, ovenčan s snegom.

Ne straši nas težavna pot,
vse krepka volja zmore.
Kako je lep slovenski svet,
od zgoraj pojdimó ga zret,
o pojdimó na gore!

PV 1898, št. 6

Planinam

Vladimir Topolovec⁸

V temni noči, ko nemir prošinja dušo
strto, žalostno, blodečo,
misel vhaaja mi tja gori
k vam, planine!

Tja v višine me stremljenje žene
k vam, planine!

PV 1924, št. 10-11

Tu obravnavano snov zaključujem s pozivom Frana Solarja (PV 1924, št. 12):

Bratje, na gore, na skalne vrhove!
Kliče in vabi planinski naš čar
v tihe gozdove, zelene planine...
Pridite, vabi nas Triglav, naš car.

Posebno koprnenje po gorah navdaja človeka, ki je v njih območju rojen, pa ga je življenjski poklic ločil od planin, dalje onega, ki živi v tujini. Človek se v svoji nemirni duši, ki ne najde v svetu prave sreče, vrača v planine in v domače kraje. To misel je izreklo več pesnikov, posebno Simon Gregorčič v svoji znameniti pesmi

Nazaj v planinski raj*

Pod trto bivam zdaj
v deželi rajskomili,
srce pa gor mi sili
nazaj v planinski raj!
Zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

Tu zelen dol in breg,
tu cvetje že budi se,
tu ptičji spev glasi se,
goré še krije sneg.
Zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

Glej ta dolinski svet,
te zlate vinske griče,
te nič, te nič ne miče
njih južni sad in cvet!
Zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

In to ti nič ni mar,
da dragi srčnovdani
ti kličejo: »Ostani,
nikar odtod, nikar!«
Zakaj nazaj?
Ne prašajte, zakaj!

O, zlatih dni spomin
me vleče na planine,
po njih srce mi gine,
saj jaz planin sem sin!
Tedaj nazaj,
nazaj v planinski raj!

Podobno se izraža Ksaver Meško v enako nazvani pesmi, ki nalikuje Gregorčičevi tudi po besedilu in slogu. Ob predstavi vračanja »nazaj v planinski raj« poje v sklepni kitici:

A to ni sen le zel!
Res v ljubljene planine,
tja v tih mir očine
spe pevec onemel.
Sprejmi nazaj
sinu, planinski raj!

⁸ Topolovec se je leta 1924. smrtno ponesrečil v Triglavski steni.

Na planine*

Josip Pagliaruzzi

*Gori, gori na planine
misel vsaka mi leti,
gori mi iz te doline
duša moja hrepeni.*

*Gori, kjer presrečna leta,
mlada lela tekla so,
tam se sreča mi obeta,
tja nemirne misli vró.*

*Le imejte krasne svoje
vi ravnine in vrté,
dajte mi planine moje,
dajte moje mi goré!*

DZ 1878, 289

Planinska

J. Sovran (dr. Janez Ev. Krek)

*Iz daljine, iz tujine
na skaline, na planine
duh mi speje;
na čerovje, tja v domovje,
kjer mahovje in skalovje
srečo veje.*

DS 1892, 221

Pesem na tujem

Odlomek

J. Gomilšak

*Le enkrat še, le enkrat še
bi stopil rad na gore,
ki žarno se spreminjajo
v bleščobi zlate zore.*

*Le enkrat še pogledal rad
bi iznad gor v dolino,
ki zvati jo pred svetom vsem
smem drago domovino.*

SG 1866, št. 1

Goram

S. Trpin

*Ločil sem od vas se, gore,
ki ste meni bile raj,
šel od vas med svet šumeči,
mnogoteri videl kraj.*

*Pač drugače je po svetu,
kot sanjalo je srcé —
góre moje, sinje góre,
k vam sedaj hite želje.*

*Gorski svet me k sebi vabi,
a nazaj ne smem v ta svet:
Vem, da bi srce umrlo,
ko z gora bi moral spet!*

DS 1889, 63

Najvišja stopnja hrepenenja po gorah. V dolincu — planincu, ki ga je gorska bitnost povsem osvojila, se koprnenje po planinah razvije v neustavljivo željo, da bi stalno živel in spal večni sen v planinskem območju. Odmev te privlačnosti gora v naši duši se prikazuje tudi v pesmih.

*Pod velikim tukaj Bogom
breztelesen bi' želim...*

Vodnik v »Vršacu«

Na Vršču

Na planini

E. Gangl

*Stan postavil tod bi zase,
srečen živel vrh planin,
kjer se čreda mirno pase,
kjer prepeva gorski sin.*

*Ž njim bi družil glase svoje,
v dol pogled bi plaval moj,
v gorah bi življenje moje
tek pričelo novi svoj.*

*Prenovljeno, pomlajeno,
teklo bi število dni,
dokler s smrtjo poročeno
vekomaj se pomladi.*

Iz zbirke »Na Gorenjskem«

Franjo Cimperman pravi v že znani pesmi:

*Oj prijazne ve višine,
pollej naj ne pridem z vas!
Na planine, na planine,
dokler je še čas!*

Moj grob

Jože Cvelbar

*Oh, mene, bratje, pokopljite
v srcé živó, v Gorjance gor!
Oj, to ne bo več grobek ozki,
to bode cel kraljevski dvor.*

Prošnja goram

Pisec

*V železnem teku čas mineva;
nekoč poslednjič sončni soj
uživa človek, zemska reva,
noben ne reši ga napoj.*

*Planine, gore vekovite,
ki vas sem ljubil tak zvestó:
Stražarji večni mi bodite,
da manj samotno — v grobu bó!*

Pesmi o poslavljanju od planin

Svojo povezanost z gorami občutimo najbolj, kadar se poslavljam od njih, bodisi da nas poklic zove iz gorske krajine, bodisi da smo dovršili planinsko turo in se vračamo z jasnih višav v skrbi in težav polno nižavje. Topli planinski spomini polnijo naše srce, a vendar nam je obenem hudo, posebno, če zablisne v nas misel: Gore so večne, vabile bodo zanamce, mi pa bomo nekoč zadnjič na gorah... Poglejmo, kako se poslavlja pesniki!

Oj, z Bogom, ti planinski svet!

Gregorčič

*Planine sončne, ve moj raj,
jaz tudi ločim se sedaj;
a Bog le ve, kaj tu pustim,
in Bog le ve, kaj zdaj trpim!*

*Tu rod je moj, tu moj je kraj,
tu živel rad bi vekomaj:
Ni kraja mi krasnejšega,
ni ljudstva mi milejšega.*

*In zdaj, planine, ve moj raj,
od vas tja v tuji moram kraj;
kako mi pa je to težko,
le On tam gori ve samó!*

*Oj, z Bogom, domovinski svet,
oj, z Bogom, ti planinski cvet!
Nebeški čuvaj te vladar,
ne zabim te nikdar, nikdar!*

Lepo se poslavlja od planin Finžgar. V daljši pesnitvi »Z Bogom, planine!« slika v VIII. delih svoja in svoje družine doživetja.

Iz uvoda

*Planine visoke,
spomine globoke
ve v duši budite otožni.
Oh, lepi spomini so tisti,
kot vaši potoki mi čisti,
spomini veseli, pobožni,
spomini na prošla so leta,
na dneve mladostnega cveta,
oj, lepi ste in ste vabljivi!
Od vas se srce mi še enkrat oživi,
še enkrat mi pesem iz prsi prikipi —
saj niso več dnevi ti majčkani hipi —
da vzamem slovo od planin,
usode preganjeni sin.*

PV 1897 in 98, št. 10 in 4

Slovó!

E. Gangl

*Bog z vami bodi, lepe ve goré,
dolžnost me kliče, da ostavim vas,
in ob slovesu točil bi solzé,
tako sem vas v teh dneh zaljubil jaz!*

Iz zbirke »Na Gorenjskem«

Slovo!

Gr. Krek

*Pozdravljam slednjič, sinje vas goré,
z iskrenim glasom: domačija!
Iz ptujega hitele mi željé
le k tebi bodo zmir, samija.*

Bl N 1858, 325

Zadnji spev

Mira

*Zadnjič naj oko mi splava
— preden ločim se od tod —
tjekaj k goram, lepim goram,
kot nekoč, v mladosti god...*

DS 1902, 369

Slej ko prej čutimo v sebi klic, a se mu zaradi vojnih razmer ne moremo odzvati:

*»Na planine, na planine
vedno žene me srce,
gledal z jasne visočine
kras slovenske bi zemlje.«*

Toda vojna vihra, ki nas je ločila od gora, bo potihnila in nekega jutra bomo veselo zapeli z J. Resmanom:

*V hribih se dela dan,
v hribih žari,
bratje, le ven na plan,
na vrh planin!*

DAVORIN RAVLJE N: POJEDINA KLUBA DRVARJEV

I

Klub drvarjev je imel dvanajst članov, trinajsti pa je bil Servacij Ostriga, višji oficial.

Lepa leta so bila nekoč, tako lepa, da je človek lahko bil prevzet in pregrešen. Zato je klub drvarjev, klub trinajstorce, drvaril — hočem reči, kegljal — ob petkih, torej ob dnevu, ki po sodbi starih modrijanov ni primeren za zabavo in ljubezen.

Potem je prišla vojna in z njo hudi časi. Toda še nikoli ni Bog nalil v eno samo kupo toliko gorja, da se ga ne bi nekaj razlilo postrani, in še nikoli ni ljudem na zemlji odmeril toliko dobrote, da je za nekatere ne bi zmanjkalo. Tako je bilo že v miru in je bilo tako tudi v vojni, v najhujši nadlogi vseh časov, ki je prišla nad ljudi, mnogim v pogubo in žalost, enim pa — kaj bi rekli? V veselje jim ni bila, res ne. Toda šla je mimo njih kakor slepa in jih ni oplazila. Samo razuzdano se jim je nasmehnila, jih pobožala s svojimi nečednimi rokami, potem je tekla mirno dalje.

Tako torej se je zgodilo, da je klub drvarjev tudi v vojnem času ostal zvest svoji navadi in je kegljal ob petkih zvečer, kegljal poleti in kegljal pozimi. Zavoljo slabega znamenja — zavoljo trinajstorce — pa je tablo izpremenil, tablo na steni kegljišča: na njej je bilo poslej samo dvanajst članov zapisanih zapovrstjo in po številki. Trinajsti, čisto spodaj in brez številke, pa je bil Servacij Ostriga, višji oficial.

Reč je pač taka, da v lepah mirnih časih spodoben človek ni v napoto in sramoto. Lahko je celo družbi koristen, sodeluje pri prireditvah in hodi na volitve. Tak mož je bil tudi Servacij Ostriga, višji oficial. Imel je svojo plačo in skromno družino in

njima primeren kredit v trgovini in svoj stolec pri stalnem omizju, svoje navdušenje na prireditvah in svoj glas pri volitvah. Bil je, kakor pravimo, mož na mestu. Ker je zavoljo tega bil tudi vzor reda in natančnosti, je prihajal vsak petek ob uri na kegljišče. Red je bil potreben, če le kje. Kajti kegljišče je bilo na novo urejeno, stiska za ure pa taka, da je klub drvarjev komaj prišel na vrsto v petek, na nesrečni in za zabavo prevzetni dan, ki ga drugi niso marali izbrati za kegljanje. Klub drvarjev pa je že takrat bil vzvišen nad vsakdanjostmi, kajti bil je že tista leta zelo ugleden ljubljanski klub, ki je štel samo trinajst članov. Dvanajstero je bilo premožnih in resnično veljavnih gospodov, trinajsti pa je bil Servacij Ostriga, višji oficial.

Da bi ga zloidi, porečete vsi, ki ste začeli brati to zgodbo. Ampak je prenekajkrat tako sodil o samem sebi tudi Servacij Ostriga, višji oficial. Kajti kaj ga je prav za prav zapeljalo v klub drvarjev, počemu se štuli, kamor ne spada? Pa se mu je vselej posvetilo spoznanje: v življenju ne odloča samo volja ali slabost, marveč odločajo znanja in okoliščine. In te so hotele, da je bil višji oficial Servacij Ostriga nekaterim gospodom iz kluba tovariš izza šolskih klopi, drugim iz vojaške kancelije, vsem skupaj pa zgledno postrežljiv in skromen uslužnik, kadar so takole mimogrede potrebovali njegovih vrlin in sposobnosti. Mojster prekrasne pisave, nedosežnega uradnega sloga in čistega navdušenja za vse lepo in koristno — tak mož je bil Servacij Ostriga, višji oficial.

A kaj in komu, vas prosim, koristijo take vrline v vojni? Vojna pa se je vlekla kakor jara kača in o gospodih iz kluba dr-

Ognjeslav Boben,
predsednik kluba drvarjev

varjev bi se skorajda lahko reklo, da so se je navadili, kakor se navadiš zakonskega stanu, v katerem živiš sicer nekoliko utesnjeno, toda sito in zadovoljno. In tako je nanoslo, da se je bolj in bolj kazal duševni in tudi vnanji razloček med gospodi v klubu in njegovim trinajstim članom. Značajni Servacij Ostriga pa nikakor ni maral postati nezvest in je še v četrtem vojnem letu vsak petek prihajal kegljat. Potem je kdaj pa kdaj izostal — govorilo se je, da ga zalezuje nesreča, da ima pičlo plačo, da

ne živi v izobilju in da niti ne kupuje na črni borzi in da ima neprijetnosti z odraslimi otroki. Kadar je po daljšem izostanku spet prišel na kegljišče, je bil vsekakor posrečena tarča nekaterim dovtipnim klubskim tovarišem.

»Ti si pa večerjo že pospravil, kaj?« — ga je nekoč podražil predsednik Ognjeslav Boben, ko se je Servacij Ostriga zakasnil za pol ure.

»Lahko meni!« je pohlevno odvrnil Servacij Ostriga. »In hudo vam, ki boste šele po kegljanju utolažili lakoto!«

»Ho!« je vzkliknil gospod Ognjeslav Boben, ko je težkal najdebelejšo kroglo in jo zapodil s sveto jezo. Potem je podrezal Servacija Ostrigo: »Ampak ti bi lahko kdaj ves klub povabil na večerjo... Mar ne obdeluješ zemlje? Mar ne kupuješ na črni borzi?... Imam idejo, prijatelji: lahko bi se shajali vsak teden na skupni večerji, enkrat pri tem, drugič pri drugem — tako ne bi bil nihče prikrajšan. Začeli bi, kakor sem rekel, pri prijatelju Ostrigi... ali pa pri meni, hohoho!«

Ta hohoho je bil nalezljiv. Gospodje kegljači niso rekli da ali ne, vsak je samo brž preračunal, kako bo obrnil, da pride poslednji na vrsto, nemara bo vojna takrat

že pri kraju. Edini Servacij Ostriga, trinajsti član brez številke, je rekel mirno in brez nasmeška:

— To se bo kajpak lahko zgodilo.

II

Svetla, še zgodnja je bila večerna ura, ko je stasiti gospod Felicijan, podpredsednik kluba drvarjev, pozvonil pred vilo gospoda Ognjeslava Bobna. Močno vzradoščena in prijazna ga je sprejela gospodinja tega lepega, s starinskim razkošjem urejenega doma. Posadila je dragega gosta v fotelj, ponudila smotke in žganja, povpraševala po strateških dogodkih tega dne, po tožila o težavah na živilskem trgu, povedala nekaj majcenih zanimivosti o skrivnih kupcijah in nazadnje razodela strašne posledice ločitve gospe Mire. Da, o gospe Miri se je pač lahko povedalo toliko, toliko. »Veste, saj mi je prijateljica, ampak... In vendar je tudi o gospe Miri zmanjkalo štrene in je gospa Bobnova hitela opravičevati svojega moža, ki se ta večer, ampak prav ta večer tako dolgo bog ve kje obira. Pa saj mora vsak čas priti!

Tisti trenutek je pozvonilo, dolgo in zagleglo.

»Ah, saj sem vedela, je že tu!« je zmagoslavila gospa Bobnova in se je sama potrudila k vratom. Malce presenečena je odstopila. In obenem je morala prijazno nakremžiti obraz, kajti novi došlec ni bil gospod soprog, marveč posebno vneti član kluba drvarjev, gospod Radivoj Postrežin, zelo spoštovan in zelo obilen meščan.

Ne gre, da bi o sprejemih govorili na dolgo, ko je vendar poslej zvonilo kar po vrsti, dokler niso bili v salonu gospe Bobnove zbrani vsi člani kluba drvarjev. Poslednji, kajpada, je prišel Servacij Ostriga, višji oficial. Le gospoda predsednika, hišnega gospodarja, ni in ni bilo od nikoder.

»To je pa res že obupno!« je vsa zmagana vzdihnila gospa Bobnova. »Kaj pravite, da se mu ni kaj zgodilo? Vse je mogoče v današnjih časih!«

»Kaj naj bi njega zadelo, njega!« se je zasmeljal gospod Felicijan. »Še kap pojde mimo njega, gospa Olga. Ampak, saj se vé: opravki, sami opravki! Nu, mi že potrpi-mo, gospa Olga.«

»Telefoniram ponj! O, jaz neumnica, da se tega nisem prej domislila!« je vzkliknila gospa Olga in je tako lahkotno, da so se vsi čudili, pohitela k telefonu.

Nehote je družba drvarjev prisluhnila.

»Kako? Ga ni več tam, gospoda šefa? ... Odšel je že pred pol ure? Pa je odšel sam? ... Kako pravite? ... S kom? Z gospo Miro? ... Ali sem prav razumela? Ponovite še enkrat! ... Tak, tako! ... Hvala!«

Ni se dalo tajiti, gospa Olga je z jezo položila slušalko nazaj na telefon. Potem se je razburjena vrnila k omizju in je sporočila kakor razodetje: »Ga ni, prosim, enostavno ga ni! Gre iz pisarne in mora prenašati nadležnosti gospe Mire, ki išče pri njem bog ve česa, nasvetov ali kaj! In ne vé, siromak, da ga doma čaka družba najljubših prijateljev, najljubših prijateljev! Toda, gospoda, ne dajte se motiti! Slutnjo imam, — ne, ni dvoma, da se bo kmalu otresel spremstva ... Saj vendar ... Oprostite, vsa sem zbegana, takoj se vrnem ...«

Gospodje drvarji so se spogledali in se namuznili. Segli so spet po smotkah in po žganjici, — bila je krepka, hiši vsa čast! V tem, ko je gospa Olga odhitela iz sobe, nemara poiskat gospodom kakih novih tolažil, je segel po poslednjem požirku in po poslednji smotki tudi trinajsti član kluba drvarjev, gospod Servacij Ostriga, višji oficial. Ko so se drugi že nekam kislodržali, je bil on edini neverjetno dobro razpoložen, takó že dolgo, dolgo ne.

Gospe Olge bistra slutnja ni goljufala. Odprla so se vrata in v svoji običajni veličini se je prikazal tako težko od vseh pričakovani gospod Ognjeslav Boben.

Široko je razprl oči, ki niso vedele, ali bi začele mežikati — kakor če bi pogledale v preobilno luč — ali bi se zaprle od groze, kakor če se človek znajde nad prepadom. Vseh dvanajstero tovarišev je bilo zbranih pred njim. Gnetli so se proti njemu, da mu stisnejo roko. Vsi so tu, on sam pa je prišel tokrat poslednji! Presenečen in zagrenjen je začutil, kaj se pravi biti trinajsti, tisti, v katerega se upró vse oči, tipljejo vanj do obisti in ga zbadajo z nesrečnimi očitki.

»Lepe reči čujemo! ... Preveč opravkov in damska spremstva! ... Pokoro bo treba delati, stari lev!«

Take in še drugačne puščice so frčale vanj in je tokrat seveda spet najbolje zadeval hudobni podpredsednik gospod Felicijan, ker je pač predobro poznal svojega ljubega pobratima. Edini, ki je stal molče ob strani in se samo smehljal, je bil Servacij Ostriga, višji oficial.

Toda Ognjeslav Boben ne bi bil velik politik in zvit kupčevalec, če ne bi bil z eno potezo spravil zbadljive družčine v vrečo.

»Kakšna sreča, kolikšna čast!« je vzkliknil in tlesnil z rokami, da je prešerno odjeknilo po salonu in dalje po sobanah. »In jaz, počasnež, se mudim izven doma! Sédimo, prijatelji! ... In ti, Olga, le še kaj prinesi za korajžo! ... Kje pa si, Olga?«

Samo pokukala je skozi vrata, bila je videti slabo razpoločena.

Razgovor je počasi sahnil kakor voda med peskom. Popuščal je kakor nenamazano kolo, ki mora siloma navkreber. Zbadljivke so izgubljale ost, dovtipi sol. Nastopili so mučni premori. Polagoma se je v splošnem molku začul zdaj tu zdaj tam turoben zvok — v gospodih se je oglašala večerna lakota. Ognjeslav Boben je bil dovolj tenkoslušen, da je spoznal kritično stanje. Z vajeno spretnostjo je napeljal pogovor v tako strugo, da bi izvedel, kak prečastni nagib je pripravil ves klub drvarjev, da mu je prišel nocoj v goste. Drvarji so se spogledali zdaj med seboj, zdaj z gostiteljem. Gospod Felicijan je rekel:

»Saj vendar ... kaj nisi ...?«

»Česa nisem? S čim bi me spet rad ošinil, prijatelj?«

Gospod Felicijan je potegnil iz žepa pismo, veliko, svetlo pismo in ga ponudil Ognjeslavu Bobnu.

Ne da bi utegnil iskati naočnike je gazda Ognjeslav bral, loveč sapo in prisebnost:

Servacij Ostriga,
višji oficial

Gospa Mira

»Predragi klubski tovariš!

Dragocena zavest tovariške vzajemnosti, tako krvavo potrebne v današnjih časih, mi nalaga častno in prijetno dolžnost, da te za jutri povabim na večerjo. Ker so ure kratko odmerjene, prosim zanesljivega prihoda brž po osemnajsti uri. Vesel svidenja s teboj, te pozdravljam — tvoj vdani Ognjeslav Boben.«

Ognjeslav Boben je prebral drugič in tretjič in se je čudil, hudo čudil. Pred očmi mu je migotalo še devet, deset takih belih, svetlih pisem, ki so jih držali tovariši drvarji v razburjenih rokah.

»Obžalujem, globoko obžalujem, toda lahko vam prisežem, da pisma nisem napisal jaz.«

»Torej potegavščina?« se je razjezil gospod podpredsednik Felicijan. »Kdo si jo je dovolil?«

»Da, kdo si jo je dovolil?« je hrumelo vse križem.

Ampak gospod Ognjeslav Boben ne bi bil diplomat in velik kupčevalec, če ne bi bil tudi tokrat z enim samim mahom pobasal svojega kluba v vrečo.

»Niste prišli zaman, prijatelji. Namen je bil dober in vreden, da ga odkupim z vsem, kar premoreta dobrega moja shramba in klet!«

»Nu, z vsem pač ne, skromni smo, dragi Ognjeslav. Vsaj nekaj drobtinic Lazarju z bogataške mize!« je polaskal Felicijan in se pogladil po trebuhu, kakor da bi krotil turobne odmeve.

»Samo trenutek!« se je oprostil gospod Ognjeslav in odhitel v kuhinjo. Trenutek je bil sicer precej dolg in vsega potrpljenja vreden, toda dušeslovno bi se dal natančneje analizirati in so tako bolj v grobih obrisih to čutili in spoznavali tudi gospodje drvarji: zdajle je v kuhinji nagla spoved, prvič zaradi gospe Mire in drugič zaradi gostov, neotesanih drvarjev, ki bi samega medveda odrli in požrli!

Kakor koli, minilo je dokaj trenutkov, nazadnje so pa bili drvarji postreženi kakor se spodobi. Jedli so in pili in bi bili še marsikatero zabavno uganili, ko ne bi bilo preklicane policijske ure. Prejšnje razočaranje je bilo poplaknjeno in ganjeno so se poslovili lepo po vrsti. Poslednji je šel gospod Servacij Ostriga, višji oficial.

III

»Ampak jaz ga iztaknem!« se je drugi dan rotil Ognjeslav Boben svojemu preljubemu prijatelju Felicijanu. »Iztaknem ga, pa če me stane še eno večerjo!«

»Treba, treba!« je pritrjeval gospod Felicijan. »Če se prav vzame — bil je škandal. Razvedelo se je po mestu in klub drvarjev si lahko dà sinočnja povabila v zlat okvir. Potem pa še tisto razkritje po telefonu.«

»Ojej, ojej, tak pusti me še ti v miru! Saj imam glavó že z doma polno, kakor čeber. Kamor se ganem, povsod samo: Mira pa Mira pa Mira!«

»Ali ti je tudi bilo treba!« se je porogal prijatelj Felicijan.

»Dovoli!« je vzrojil Ognjeslav Boben. »To je pa docela moja reč!«

»Saj nisem nič rekel,« se je umikal prijatelj Felicijan, da je nato lahko vnovič izpadel: »Čast, komur čast! In čudež, kar je čudež: gospa Mira se je torej ločila zaradi tebe, zaradi ničesar drugega ne, basta! Kdo naj pa to verjame? Tvoja gospa Olga — drugi nihče!«

Ognjeslav Boben toliko da ni zaklel od togote. Toda, ker je bil gospod Felicijan ne samo grobijan, temveč tudi dober sve-tovalec, sta prešla v lagodnejši pogovor. Klepala sta načrt, kako bi iztaknila falota, ki jo je zaigral klubu drvarjev s povabilom na večerjo.

»Jo že imam!« je uganil svojo prijatelj Felicijan. »Klin izbiješ s klinom. Za prihodnjo sredo povabiš vse tovariše še enkrat na večerjo. Da se tako popravi sramota, zapišeš v povabila.«

»In potem?«

»Nu, to se bo pa videlo. Torej za prihodnjo sredo. Ampak, da se mi spet ne zamotaš predolgo z gospo Miro!«

Ognjeslav Boben je nekaj zarobantil, potem pa se je zasukal, kakor tedaj, kadar na kegljišču najsiloviteje požene kroglo v polno.

IV

V sredo zvečer so se v salonu gospoda Ognjeslava Bobna zbrali zadovoljni gostje drvarji.

Samo enega ni bilo, Servacija Ostrige, višjega oficiala.

»Ali še malo potrpiamo?« je vprašal gostitelj naokrog. »Trinajsti je, rad prihaja poslednji.«

»Prisežem, da ga ne bo, zato lahko začnemo,« je zmagovito rekel podpredsednik gospod Felicijan. »Ujel se je, lisjak. Dobil je povabilo, pa mu ni nasedel, kakor smo mi zadnjič nasedli vabilom, ki jih je on napisal...«

Kakor če dvigneš zapornico pri jezcu, da zašumi voda sproščeno po strugi, tako je zahrumelo med zbrano družbo, ki je posedala za mizo.

Večerja se je pričela — kaj pravimo, večerja! Pojedina je bila, prava pojedina, kakršna niti v zlatih mirnih letih ne bi bila v sramoto gosposki svatovščini.

Gospa Olga je bila ljudo-mila, ko je prišla pogledat, kako se suče služinčad okoli mize. Postrežba je morala biti

spodobna, saj so se z velikega pladnja smehljali tečni kosi v poslastni omaki.

»Zajček, kaj?« je cmokaje vprašal gospod Felicijan in zadovoljno pokimal.

»Da, divji, prijatelj Felicijan. Ne verjameš?« se je na svojem sedežu bohotno vzel gazda Ognjeslav Boben. »Čakaj, da ti dopovem: tako sem ga gonil po dvorišču, da je ves podivjal, nato sem ga počil...«

Blestečemu dovtipu gostoljubnega gazde in predsednika se je družba zakrohotala z vajeno ubranostjo.

Tedaj — tedaj pa so se odprla vrata in v sobo je stopila gospa Mira.

Le malo je manjkalo, pa bi bila omedlela.

In le malo je manjkalo, pa bi bil ves klub drvarjev onemel od groze.

Gospa Olga je pobegnila iz obednice, kakor bi jo gnale furije.

Gospod Ognjeslav Boben pa ne bi bil diplomat, če ne bi bil tudi tokrat ravnal naglo in odločno.

Pristopil je h gospé Miri, jo pozdravil kakor se spodobi — in že je bila zadeva pojasnjena.

»Prekleti Servacij Ostriga!« je gazda Boben zaklel pritajeno, vendar dovolj razločno, da ga je čul ves klub drvarjev. Zaklel je po pravici.

Kajti resnično, gospod Servacij Ostriga, višji oficial, je bil takih misli, ko je prejel Bobnovo povabilo na večerjo, da si je rekel: »Lej, ne spodobi se, da bi sedel kot trinajsti za gostoljubno mizo, nesrečo

bi prinesel, nejevoljo in jezo, pa še najboljši grizljaj bi nemara izbral, vse to pa gospódi ne bi bilo všeč.« Zato je vtaknil povabilo na večerjo v drugo kuverto in le-to poslal gospé Miri. Svoji k svojim, je rekel, ko je sklenil, da poslej ne bo več trinajsti član kluba drvarjev.

Takšno je bilo pozno spoznanje Servacija Ostrige, višjega oficiala, in pri tem je ostalo. Kar pa se tiče nadaljnjih dogodkov, o tem bi pa morali načeti novo zgodbo.

Umirajoči in izumrli običaji

Z napredujočo civilizacijo, zlasti z naglim razvojem tehnike, ki povzroča v pokolenjih zadnjih desetletij stalno razgibanost in nemir, nekakšno hlastajočo živčnost, bi skoraj dejal, ginevajo in izumirajo tudi šege in običaji, ki so bili nekoč bistven del našega samoraslega življenja, pozneje pa jih novi rodovi niso več razumeli, začeli so jih opuščati, dokler končno niso prišli v pozabo. Takih izumrlih ali vsaj umirajočih običajev bo po raznih predelih Slovenije bržkone več, tu naj omenim in kratko očrtam samo tri z Notranjskega, ki so mi posebno živo ostali v spominu izza časa, ko sem doma v Hotedršici preživljal »blažena leta nedolžnih otrok«.

Takrat, pred pol stoletjem, je bila naša vas še »Bogu za hrbtno« in se je le redkokdaj zmotil k nam kak tujec. Promet s svetom je segal redno do Idrije, Vipave, do Logatca in Vrhnike, drugače pa smo živeli sami zase kakor jazbeci v jazbinah. Razen tednikov so nam prinašali novice berači in potovke pa tesači in drvarji, ki so se vsako jesen razkropili po svetu in se na spomlad spet vračali domov. Toliko več pa je živelo na vasi starih originalov, živih vezi med preteklostjo in sedanostjo oziroma tedanjostjo, ki so malovernemu mlademu rodu sporočali in ohranjali utrjene šege prejšnjih pokolenj. Vsako važnejše kmečko delo in sleherni pomembnejši življenjski korak so spremljali številni običaji. Mnogi med njimi so bili tako rekoč obrednega značaja po svoji zakoreninjenosti in se je starim zdelo, da delo ni v redu opravljeno, ako so mladi opustili za ta čas določeni običaj. Med temi so bili, vsaj kakor žive v mojem spominu, najbolj značilni trije.

Valjanje

Med najbolj živahna in vesela kmečka dela štejem košnjo, ki so se je zlasti mladi vzlic napornosti tega dela tudi najbolj veselili. Kmečko delo je imelo pred uvedbo strojev še mnogo bolj svojski nadih nego dandanes. — Človek je bil na milost in nemilost izročен muhavosti prirodnih sil in je moral biti venomer v pretkano-lokavem boju z njimi, da ga niso spodmahnile. Zato se človek tistih dni tudi ni mogel ozirati na noben delovni urnik, ampak je moral ravnati tako, da je bilo delo čim hitreje in bolje opravljeno. Košnjo so začeli med tretjo in četrto uro zjutraj. Kdor se je primajal šele ob petih, je veljal za zaniknega zaspančeta. Za prvo tolažbo so dobili kosci kruha in žganja, potem pa kose na ramo

in s pesmijo na delo! Vse senožeti so oživele. To je bilo vriskanja in petja, da je odmev odgovarjal odmevu, vmes pa vesela tolažba:

»Fant, le mahni, danes boš valjal kakor še nikoli!«

In fantje so kosili, kakor da jim gre za glavo. Ni bilo lahko, kajti naš svet je skalovit. Naj je senožet še tako skrbno otrebljena, kosa le še najde kamen. Kjer je bilo količkaj več koscev, je moral zato po eden venomer klepati in je pelo od rane zore do noči: penk, penk, penk, penk.

Za kosci so prihajale grabljice. Prve so ob jutranjem zvonjenju¹ prinesle kosilo². Dekleta v ošpetljih (rokavcih) in z bujno rožastimi rutami na glavi so bila kakor živo cvetje. Za vsak jerbas so šle po tri grabljice, da so grede lahko menjavale tovor. Spotoma so veselo prepemale, a kosci so jim odgovarjali z vriskanjem. V nedrjih ali pa na levi strani za pasom so nosila dekleta nageljne z roženkravtom.

Za mizo je bil koscem kar narobe obrnjen jerbas dovolj. Kjer jih je bilo le veliko, so se razdelili v dve ali več skupin, posedli in na pol polegli so okrog jerbasa ter čvrsto zajemali iz skupne skleda. Ko je bila prva jed pospravljena, je grabljica obrisala skledo z leskovim listjem in stresla drugo jed vanjo.

Po kosilu so kosci malo pokramljali in si oddahnili, a dekleta so se že med jedjo lotile dela. Vse dopoldne so potem kapljale na senožet starejše grabljice, žene in matere, marsikatera s celim vencem otrok. Te so prinesle tudi malico, kruh in vino, kar so ljudje požili kar tako bolj mimogrede in brez posebno dolgega odmora.

Dopoldne je odšel roj deklet po južino. S senožeti so odhajale tiho, skoraj bi rekel bolj kradoma, nazaj grede pa so s težkimi jerbasi na glavah pripele, da je bilo veselje. Po skalovitih, razdrapanih in klančastih potih je zahtevala ta nošnja že dokajšnjo stopnjo spretnosti.

Ko so kosci zaslišali prihajati dekleta, so vriskaje jeli odlagati kose in jih pred pripeko spravljati v grmovje. Potlej so se zbrali na določenem prostoru v senci. Ta prostor je bil stalen ne samo za cela leta, ampak celo za cele rodove. Na tej senožeti so južinali pod »Veliko smreko«, na drugi pod »Debelim hramom« in podobno.

¹ Ob sedmih zjutraj

² Kosilo pravimo pri nas zajtrku

Južina je bila obilna, po tri, štiri in tudi pet »riht«, kakor so rekali posameznim jedem. K južini je dobil sleherni kosce, fant kakor tudi sivolasa grča, šopek z nageljnom in roženkravtom, marsikje so bile še močno dehteče bele mrvice vmes, pa cigarete, smotke, tobak za pipo ali klobaso za čikanje. Za cvetje so skrbela dekleta, za tobak gospodinja. Bolj ko se je odrezala, rajši so ljudje tudi za druga dela prihajali na tako kmetijo v dnino. Še zdaj se spominjam, kako sem včasih kot šolarček za mater oprezoval po bajtah, kakšni vrsti tobakarskega užitka je vdan kdo izmed njih, ki bodo prišli k nam kosit.

Ko so grabljice razdelile jed, kajo in cvetje, so odšle na delo, kosci pa so pogleli v senco. Opoldne je bil namreč za moške v navadi najmanj dveurni odmor. Starejši so pogleli in kramljaje navadno hitro zadremali, za mlajše pa se je zdaj pravo veselje šele začelo, saj so pa tudi čakali nanj kdo ve koliko tednov in mesecev! Grabljice to vedo, zato so kljub delu, smehu in živahnim pomenkom sila oprezne. Starejše menda uživajo v spominih na lastno mladost in kaj rade z novicami in razburljivimi zgodbami begajo dekleta, da za nekoliko trenutkov pozabljajo na »pretečo nevarnost«. Tedaj se nenadoma zgame za tem, za onim, za tretjim grmom. Prežechi fant se potuhne, se plazi po trebuhu in se previdno skriva za košatim drevesom, da v ugodnem trenutku plane med grabljice in si ugrabi »kraljico svojega srca« ali v skrajnem primeru tudi kako drugo, za silo magari celo priletno namestnico, ter jo med vikom in cvikom odvleče valjat. Ostale grabljice se medtem razbeže in razprše, vrišče in se hihitajo, toda kamor katera hiti, plane naravnost v zasedo. Za vsakim grmom preži par krepkih fantovskih rok, ki znajo zanesljivo prijeti.

Ko je lov končan, pa z dekleti navkreber! Višji ko je klanec, dalj časa traja veselje. Ko privleče kosce otepajoče in braneče se dekle na vrh brežine, od koder hoče valjati, jo tesno objame in spretno položi na tla, da leži pod njim, na kar ga mora seveda objeti tudi grabljica in se kar najbolj tesno prižeti k njemu, ako naj valjanje mine brez neljubih bunk ali celo krvavih spominov v obliki ščemečih prask. Taka nezgoda ne pomeni samo bolečin, ampak velja tudi za sramotno. Kosce pride pri dekletih na glas, da ni noben pravi fant, ampak čisto navaden parénjkelj (poleno).

Ker si te neljube časti pač ni žele nikoli noben fant, so bile celo neznatne praske ali odrgnine pri valjanju primeroma prav redke.

Moška mladež se je tudi zgodaj jela uriti v tej spretnosti, čisto kakor današnji športniki v svojih športnih panogah. Že pastirji smo se učili valjanja, najprej posamič, poŕlej v dveh,

a po Martinovi nedelji, ko smo začeli »križem pasti«³, smo se že toliko ojunali, da smo lovili in prosili pastirice, naj se žrtvujejo za naš napredek. Seveda smo valjali bolj po položnem, pa vendar skraja ni šlo brez bunk, ki so bile pogosto tako temeljite, da so ubogim pastiricam celo izvabljale solze iz oči. Kakopak, vsak začetek je težak. Tega se je mladež zavedala in je junaško prenašala vse začetniške nevšečnosti, dokler ni v valjanju dosegla dovolj izurjenosti.

Tako so bili seveda že tudi najmlajši kosci v spretnosti valjanja dobro izurjeni in podkovani. Kakor hitro je torej bila živa kopica srečno na tleh, se je začela kotaliti navzdol po brežini. To je spravilo celo stare možakarje na noge, da so kot gledalci s klici in opazkami vzpodbujali kosce k hitrosti. Šlo je res kot blisk navzdol, grabljica niti cviliti ni utegnila, kosce pa je moral spretno krmariti s komolci, da se je izogibal iz ruše štrlečemu robovju. Več parov ko se je zaporedoma kotalilo v dolino, več je bilo veselja. Na cilju, v dolini ali na zložni ravnici sta se kosce in grabljica razklenila, oba seveda vrtoglava in bolj ali manj upehana. Kadar je bil fant prav izbral, sta lepo skupaj spet postavila kosti svojega rojstva pokonci. Drug drugemu sta pomagala poravnati obleko in sta skupno odšla v senco, kjer so prej južinali. Ako je hotelo dekle fantu izkazati posebno naklonjenost, je celo vzelo šopek izza nedrij ali pasu ter mu ga pripelo za klobuk. Tudi potem med delom je skušalo koscu vedno biti v pomoč. Prinašalo mu je vode, nosilo koso klepat in je pazilo, da je v prvi vrsti mešalo njegove redovnice. Ko so zvečer odhajali domov, je najrajši pelo pesmi, ki jih je želel on, neredko pa se je tudi zgodilo, da je bil tak par brž po novem letu na oklicih in nato kmalu pred oltarjem zvezan.

V nasprotnem primeru je grabljica hitro skočila kvišku in odbrzela kakor srna, da je fant vse popoldne ni več videl od blizu. Pri delu se mu je umikala in zvečer je pazila, da nikakor ni šla sama domov, ampak z gručo fantov in deklet, le vsiljivca ni smelo biti vmes.

Običaj, ki je bil še v začetku tega stoletja pri nas tako živ, da si človek prave košnje skoraj ni mogel misliti brez njega, je potem kmalu izginil. Značilno za naše razmere je dejstvo, da je ta nepotvorjeni izraz človeške vitalnosti na večer svojega življenja, vsaj v našem kraju, dobil celo strankarski nadih. Po »liberalnih« kmetijah se je še nekaj časa ohra-

³ Medtem ko pase čez leto vsak pastir svojo čredo le na pašniških parcelah svojega gospodarja, so jeli jeseni, ko so bili pridelki v glavnem pospravljeni, pasti križem, to se pravi brez ozira na to, čigav je dotični svet. Večinoma pa je ta navađa veljala le za bližnje sosede in mejaše.

nil, po »klerikalnih« so jeli v njem slutiti pohujšljive kali. Vojna 1. 1914—18 je zadala šegi smrtni sunek, a kolikor ne vojna sama, pa še njej sledeča okupacija Logaške kotline 1918-20 po Italijanih, zdaj ne iz političnih ali verskih, temveč v prvi vrsti iz gospodarskih razlogov. Medtem ko je bilo prej kljub izseljevanju delovnih sil na pretek, jih je poslej primanjkovalo. Prej senožeti niso označevali po ploskovni meri, kakor n. pr. gozdove, ampak po tem, za koliko koscev je katera, to se pravi, koliko ljudi lahko pokosi senožet v enem dnevu. Tako so prej tudi dejansko najemali ljudi. Vse to se je v letih 1914—20 temeljito spremenilo. Kjer je prej vriskalo po 14, 20, 30 ali celo 40 koscev, so se zdaj pehali po trije, štirje. In marsikje je gospodinja vrhu tega še žalovala za možem, ki počiva Bog ve kje na tujem. Kdo bi spričo tega še utegnil misliti na nekdanj tako priljubljeno valjanje!

Škarje

Med značilnosti kmečkih del je treba vsakor šteti vedrino, s kakršno so jih ljudje opravljali. Kar je bilo del na prostem, jih je pogosto spremljala pesem, najmanj pa kopica dovtipov in večkrat prav osoljenih šal. Tudi v zaprtih prostorih ni bilo mrkosti. Novice, šale in magari uganke so švigale križem in ljudi odvracale od mrkih misli ter jim pomagale premagovati utrujenost. Stare grče so bile redkobesedne, toda ne toliko zaradi morebitne zagrenjenosti, marveč zavoljo svojega dostojanstva in preudarnosti. Pri vsem tem pa so imeli gospodarji za delo najrajši zgovorne in vesele ljudi. Smeh in razigranost sta veljala kot znaka dobrega delavca, medtem ko človek, ki »se sam sebi smili« in stoka in tarna, ni bil priljubljen.

Za košnjo in žetvijo je bila najpomembnejša mlatev. Iz vseh skednjev se je oglašal veseli pikapok, tista tako značilna zgodnjejesenska ali, če hočete, poznopoletna pesem naših vasi.

Mlatili so v parih. Po manjših skednjih sta samevala po dva mlatiča, tu in tam so cincali po trije, kar je v splošni harmoniji veljalo bolj za zmoto. Ob treh mlatičih je imel poslušalec zmeraj občutek, kakor da sliši hojo kruljavega človeka. Po trdnih kmetijah so mlatili v skednju štirje mlatiči, po dva moška in dve ženski, marsikdaj pa tudi sami moški, in taki kvarteti so prešli celo v pesem. Na posebno velikih kmetijah je mlatilo v skednju celo po osem mlatičev, a taka kmetija je že imela veleposestniški značaj in je bila le redkokdaj v kmečkih rokah.

Kakor je imela košnja poleg spredaj opisanega valjanja polno spretnih šeg in običajev, tako jih je bila tudi mlatev bogata. Na

kmetiji srednjevelikega obsega je mlatev trajala nekako štiri do šest tednov (seveda je to mišljeno za dobo pred uvedbo mlatilnic), ker je bilo vmes marsikdaj treba za kako delo tudi iz skednja priskočiti na pomoč. V splošnem so namreč bili mlatiči nedotakljivi, nekaka republika zase v območju celotne kmečke vladavine. Samo v res nujnih primerih, kadar je ploha grozila že skoraj suhi otavi, je kmet tudi mlatiče izvalil za nekaj ur iz skednja. Na splošno, kot rečeno, pa je bila mlatev visoko cenjeno delo, kar se je odražalo tudi v hrani in dnini ter končno v raznih običajih. Med temi je bil najbolj veder in zanimiv običaj prinašanja in vračanja škarij.

Mlatili so v istem vrstnem redu, v kakršnem so prej želi. Začeli so z ječmenom, kar je bilo v vsej mlatvi najbolj zoprno. Ječmenove rese so vražje ostre, se zarezajo tudi v močno utrjeno kožo in povzročajo prav skelečo bolečino, rado pa se začne za njimi tudi gnojiti. Kjer niso žita dovolj čistili in je bilo v snopju kaj prida osata, se je v skednju kadilo kakor v ognjeniškem žrelu. Ta čas so bili mlatiči bolj na kratko nasajeni in so komaj čakali večera in vode, da so lahko sprali razjedajoči prah s sebe. Oddahnili so si šele, ko je bila na vrsti pšenica. To žito je bilo pri nas najbolj v časteh. Že ob setvi so pšenici določali najboljše njive, pa tudi na čistost semenja so polagali veliko važnost. Pri pšenici namreč ni skoraj nič odpadlo. Žito za ljudi, slama za streho, glota (zrnje raznega plevela) in slabše zrnje za perutnino, pleve z rezanci in slamo, kar je je odpadlo pri škopanju, pa za krmo živini, tako da je bil celotni pridelek prav temeljito in do kraja izkoriščen. Nemara so bili vprav zaradi tega najvidnejši običaji vezani na čas, ko so po skednjih mlatili pšenico.

Kdor je hotel srečno prinesiti škarje, je moral biti precej pretkan. Treba je bilo natančno in prav do podrobnosti poznati razmere na kmetiji, kamor so bile škarje namenjene. Prinesti in nastaviti jih je namreč bilo treba skrivaj. Gorje, ko bi bili mlatiči prinašalca opazili in zalotili! Padalo bi bilo po njem, da bi se bil celo snopju zasmilil, sicer vse v šali in dobri volji, toda bunka je bunka, pa je bodi deležen med roganjem ali pa v plohi razjarjenih kletvic! Zato je bilo treba vse izpaziti in zoprezovati, preden je kdo nesel škarje: kdaj začno mlatiti, kdaj nasajajo, kdaj nosijo snopje iz kozolca v skedenj in polno takih podrobnih okolnosti, res čisto po detektivsko. Malenkostna napaka je utegnila povzročiti veliko polomijo.

Ko so tako v skednju, kjer so se odločili, da pošljejo kam škarje, do podrobnosti prereševali vse razmere v skednju, ki so ga vzeli

na muho, so se takoj lotili dela. K škarjam je poleg pijače in štrukljev spadalo: škarje, obroč in pagon⁴, vse seveda leseno, pa šopek cvetja in pismo. Pismo je bilo važno, pogostokrat pisano v verzih, vsebinsko pa često polno duhovitih domislic in prav ščegetajoče šaljivih bodic. Bolj ko je bilo pismo imenitno sestavljeno, bolj so se mlatiči odrezali, ko so prinesli škarje vrniti. Pred leti sem imel precejšnjo zbirko takih izvirnih mlatiških pisem, vendar so mi bila že med prejšnjo vojno uničena.

Pismo se je začelo z vljudnimi, a primerno zafrkljivimi pozdravi. Iz teh so obdarovani lahko uganili, kdo jim jo je prav za prav zaigral in poslal škarje. Nobeno tako pismo namreč ni bilo podpisano z imeni ali oznako kmetije, od koder je izviralo, temveč je bilo vse to zavito v tajinstveno dvoumje, skoraj kakor reki in napovedi nekdanjih tempeljskih preročišč. Za tem je sledil opis škarij z ozirom na njih pomen in namen, da »ne bo ško-pa kosmata in ne bo v njej osata«, ter cele litanije očitkov, ki so cikali na nemarno in površno delo. Enako sta bila opisana obroč in pagon, steklenica vina pa kot »laterna«, ki naj bi »v skednju svetila, da se gospodar in gospodinja ne bosta jezila«. Cvetje je bilo namenjeno za primer, da »bi se dva iz vašega skednja pretrdno zvezála — pa da ne bosta

brez ljubih rožic ostala.« Pismo se je končalo z opravičilom, da pač pošiljajo malo, ker jim je letos pšenica slabo obrodila in še niti ne vedo, če jim bo seme vrnila. Vmes je bilo polno cikanja na kmečko bahavost. V skednju, kamor pošiljajo škarje, je menda pšenica debela kot grah in ne vedo, kam naj bi ž njo. Zato pošiljatelji pričakujejo obilnega vračila, ki jih bo potolažilo in odškodovalo za letošnjo slabo letino.

V taka pisma so bile seveda vpletene tudi razne krajevne posebnosti, ljubezenske prigode, gospodarske zabavljice in cela vrsta sličnih ocvirkov.

Ko so mlatiči opazili pred skednjem nastavljene škarje, so planili venkaj, če ni morda neznan motovilež še kje v bližini. Seveda je bil ta trud brezuspešen. Nato se je začelo ogledovanje škarij. Pijačo in štruklje je bilo namreč treba vrniti v najmanj dvojni meri, kjer so pa res kaj »dali nase«, so vračilo potrojili ali celo početrili. To je mlatičem in kmetu prineslo toliko ugleda, da so vso jesen in zimo tja globoko v predpust radi omenjali bogate škarje iz tega in tega skednja.

Po ogledu škarij je prišlo pismo na vrsto. Prebrali so ga na glas in ga sproti pojasnjevali s primernimi opazkami. Bolj ko je bilo ujedljivo, večji je bil uspeh. Nato so jeli ugotavljati izvor škarij, kar jim ni povzročalo posebnih preglavic. Končno so sedli, temeljito

⁴ Leseno kladivo za nabiranje obročev na leseno posodo

pospravili škarje ter so se spet lotili dela. Opoldne po južini, še bolj podrobno pa zvečer po večerji so prišli na vrsto načrti za vračilo škarij. Mlatiči sami so zbrali za vino, z gospodinjo so se domenili, da jim je napelka potrebno število štrukljev, kdor koli pa je bil bolj spreten pri hiši, je napravil bolj ali manj posrečene lesene škarje in drugo orodje, kar ga je bilo treba. Pri manjših škarjah sta obroč in pagon bila večkrat omenjena tudi le v pismu, nikoli pa ni smelo manjkati cvetja, za kar so skrbela dekleta. Končno so sestavili pismo, ki je bilo največkrat sad skupnega napora celotnega skednja. Ko je bilo vse pripravljeno, so dopoldne po malici ali opoldne po južini nesli škarje vrniti. Pobratimski mlatiči so jih ljubeznivo sprejeli, hvalili vino in občudovali štruklje, na kar so prebrali pismo, s smehom in priznanjem sprejemali vščenljivosti in izražali priznanje, kako je vse prav zadeto in dobro povedano. Nato so oboji mlatiči posedli po nasadu v skednju in se lotili vina. Naloga tistih, ki so škarje vračali, je bila sedaj, pobratimske mlatiče z vinom in zgovorno besedo kar najbolj omamiti. Medtem so jim neopaženo zasukali gože in so se nato prijazno in prijateljsko poslovili. Kakor so spet prestopili prag v domači skedenj, so se jeli seveda smejati, da jih je kar vilo. Skrbno so vlekli na ušesa, kdaj se bo oglasil pikapok iz onega skednja. Komaj so začeli in preden so se ujeli, se je že začelo čotanje⁵. Cepci so frčali s cepišč kakor oživali kiji. Bum! jo je dobil zdaj ta po butici, zdaj drugi po nosu, tretji je morda celo sam sebe lopnil po čelu, da so jeli med smehom preklinjati, kako morejo biti tako zagamano slepi, da ni nihče opazil, kdaj so jim škarjarji zasukali gože. Kljub temu, da so po kmetih za porednosti navadno zelo občutljivi in tudi nemalo maščevalni, te trde in skoraj okrutne šale ni smel nihče zameriti, ampak je moral mirno sprejeti bunko z vsem posmehom, ki ga je bil zaradi nje deležen.

»Viš, kaj tako mežiš, kadar piješ!« je moral z vseh strani poslušati z buško na čelu okrašeni mlatič. »Ko bi pri pijači tako široko odprli oči kakor usta, bi te cepec ne bil potrkal.«

Še več so jih preslišala dekleta, kakor čes:

»Nak, veš kaj, toliko je pa že še zmeraj fantov, da bi se tudi zate našel kateri in se ti ne bi bilo treba pehati za cepcem!«

Škarje so v času pšenične mlatve dajale vasi značilen in svojski nadih. Posebno podjetni mlatiči so nastavili kar po dvoje, troje škarij v različne skednje, da so jim potlej od povsod nosili vračati in je bilo včasih v kakem skednju kakor na najbolj veseli gostiji.

Primerilo se je tudi, da so tu in tam mlatiči dobljene škarje lepo pospravili in zamolčali. Sicer so bili taki primeri prav redki, prinesli pa so prizadetim mlatičem le nečeden sloves figarstva in potuhnjenosti. Tak glas se je človeka lahko držal vse življenje.

Tu in tam so se razrasle škarje v resnično ljudsko slavo. Take škarje sem kot novopečeni študentek, okrog 12 let mi je bilo, doživel pred nekako štiridesetimi leti. Tedaj so bile k nam nastavljene posebno obilne škarje, a tudi naši mlatiči so se odrezali z vračilom. Ko so nesli vrniti, se je raztegnila iz skednja cela procesija. Poleg mlatičev so namreč uvrstili v ta pisani sprevod tudi fantiče, ki so slamo tlačili, in vse, ki so pomagali in pomagale retati in obravnnavati, da je bilo parov »kakor za ohcet«. Spredaj je godec korenjaško raztezal harmoniko. Za njim je koracal pastir z visoko zvrhanim prtovskim košem cvetja na hrtu. Za tem smo po dva in dva korakali nosilci in nosilke škarjarskih znakov. Dva sta nosila nad meter dolge škarje, štirje ogromen obroč, za temi šestimi pa so jo mahali mlatiči: obe dekleti sta nesli vsaka svoj jerbašček štrukljev, oba fanta pa sta bila obložena s štefani in pletenkami ognjevitega vipavca. Za njimi je stopalo dekle s pismom, za njo pa sta hlapec in volar vlekla obod stare rete in z zajetnim pagonom po taktu udrihala po njem. Tudi vriskalo je vse kar po taktu, da se je mahoma nabralo polno ljudi. In ta in oni možak je prikimovaje pripomnil:

»To so pa škarje, to!«

Vprav tisto leto se je vrnil iz Amerike domov na smrt bolni Gromov Jože. Ko je prišel sprevod mimo njega, se je sončil pred bajto in je oživljeno vzkliknil:

»Zdaj pa rad umrem, samo da sem še enkrat videl škarje!«

Zgarani siromak je res še tisto jesen izdihnil, meni pa je še po njegovi smrti resno naglašal prenekateri očanec:

»Viš, fant, kaj pomenijo škarje! Gromov Jože še umreti ni mogel, dokler ni videl škarij. Fant, to si moraš zapomniti.«

Res sem si zapomnil škarje in mi je še danes toplo pri srcu, ko pomislim na tisto veselo poletje.

Kakor mi je pravil pokojni svak, ki je bil belokrajinski rojak, so običaj škarij poznali tudi pri njih. In kakor pri nas so tudi tam kaj kaznovali tistega, ki je škarje prinesel nastaviti, ako so ga zalotili. Kazen je bila tam doli celo precej hujša kakor pri nas. Medtem ko so tu siromaka samo nabunkali in je seveda izostalo vračilo, so ga tam doli navezali na late v kozolcu in ga tako razpetega po cele ure pustili viseti na žgočem soncu ali pa v plohi, kakršno je pač bilo vreme.

⁵ Šepanje, tu — zmeden ritem

Kakor je bil ta običaj močno zakoreninjen, so ga že ročne mlatilnice precej skrčile in odrinile, ko pa je prišel mlatičem na pomoč vitelj (gepelj) in kmalu za njim še motor, so mlatiške škarje tako rekoč čez noč izginile. Že zadnja leta pred izbruhom prve svetovne vojne so jele postajati redke, po vojni pa so starejši le še pripovedovali mlajšim, kako je bilo takrat, »ko smo še škarje nosili«. Današnji mladi rod utegne običaj poznati k večjemu po imenu, morda pa večidel niti tega ne. Vsekakor pa se mladi ne zavedajo več, da je bil običaj v svoji razgibanosti vroč slavospjev, ki so ga trdi kmečki žulji veselo prepevali žitu — kruhu.

Ko so meli proso

Tretji običaj ni tako izrazit kakor prva dva, vendar sodim, da spada notranje v isto skupino z njima. Vsi trije so se po mojem mnenju izoblikovali iz davnih početkov poljedelske kulture in vsi poudarjajo, čeprav vsak po svoje, močno voljo do življenja in veselje nad njim. Vzlic žuljem, znoju in trpljenju človek hoče živeti in je vesel, da živi, pa bodi življenje še tako trdo.

Mètte prosa je pri nas spadalo med nočna dela kakor ribanje repe, rezanje zelja ali slaćenje (ličkanje) turščice. Zgodaj zjutraj so proso znesli v skedenj in ga zložili v kopo. Na stene so po dolgem pritrdili žrdi v višini nekaj čez meter od tal. Delo se je nato začelo po večerji in je trajalo do polnoči ali tudi še čez. Dninarji in služničad so odšli v skedenj, zložili ob treh stenah snope v nasade in so začeli meti, to se pravi, cepetali so po latju z leve na desno, z desne na levo in spet nazaj toliko časa, da je ostalo latje prazno. Pri tem cepetanju so se oprijemali žrdi. Razsvetljava je bila seveda kaj pičla. Nad vrati je v skednju visela ena sama edina »laterna«, brleče osvetljevala prostor in po njem migetajoče sence, tako da je bila celotna slika grozljivo — skrivnostna. Le smeh in živahno pomenkovanje sta pričala, da človek ni zagazil v kako mrko podzemlje, ako je tak čas stopil v skedenj.

Seveda tudi to delo ni bilo brez petja. Poleg narodnih pesmi so se v noč glasile zlasti Jenkove, Gregorčičeve in Vilharjeve, v odmorih pa se je kar bliskalo dovtipov in drznih šal. Slamo ometega prosa so spravili na kup poleg snopja in toliko časa obnavljali nasade, da je bilo delo končano. Tedaj so polegli in posedli v slamo sredi skednja in v zboru zapeli:

— *Ker smo delo dokončali,
da bi tudi sladko spali!
Kdor dolžnosti vse stori,
lahko spi. —*

Pesem je priklicala gospodarja, da je pokukal v skedenj, snel »laterno« in odšel z njo v hišo po okrepčilo: kruh in žganje.

Trenutke take zatemnitve je seveda izkoristil mladi rod, da je bila slama polna šepetanja, vzdihovanja, hihitanja in porednega cvika. Razposajenosti so bile določene kaj stroge meje. Kdor je v mladi razgretosti hotel le preveč predrzno šariti po prepovedanem svetu, je moral pogosto občutiti, kako gorko zaušnico zna prisloniti roka užaljene vaške lepotice. Kadar se je oglasil tak plosk, je slama kar zamigetala v smehu, češ:

»Oho, kdo pa še ni bil pri birmi? Alo, otroci ven!«

Poleg tega so jo ženske rade zagodle prevročim fantinom tudi na ta način, da so v trenutku, ko je izginila luč, bliskoma in nelsišno zamenjale prostore. Tako je pogosto zaljubljenec v prepričanju, da šepče svoji oboževanki, grulil priletni ženici najslajše in najbolj izbrane besede, kar jih je premogel njegov ljubezenski slovar.

Ko je končno gospodar prišel z lučjo, žganjem in kruhom, so se marsikomu v razočaranju povesile peruti. »Birmanec« je skušal skriti lice, ki še ni ž njega izginil dekliski blagoslov, pa se je vprav s skrivanjem najprej izdal, da so ga dražili z vseh strani, češ:

»Nič ne maraj, te bo pa potlej imela rajši!«

»Kakor osat za vratom!« se je muzalo dekle, z očmi pa je kljub temu rado v fantu vzbujalo upanje, da še ni reklo zadnje besede.

Kdor je bil plamene svojega srca odkril priletni ženici, je moral zdaj poslušati:

»Viš, če si še nisi premislil, ti lahko zdaj tudi jaz povem, da te imam prav izpod peta rada, samo v Rim ne vem, kako bi midva romala, ko sem še premlada za tako pot.«

»Kar žrd ji zaženi na rame, pa bo šlo!« je podkuril gospodar ošramočenega fanta, ki je moral končno svojo polomijo le poplakniti s smehom.

Šele sedaj je gospodar razdelil kruh in jel točiti žganje. Ko so pojedli in popili, so se v skupinah razšli. Namésto običajnega pozdrava »lahko noč« je gospodar vsem skupaj voščil, da bi čez leto osorej vsi živi in zdravi spet skupaj meli v tem skednju proso.

Napredujoča industrializacija kmečkega dela je tudi ta običaj odrinila v zbirko spominov. Morda šega še živi kje na samotni hribovski kmetiji, kamor valovi razvoja ne pljuskajo s tako naglico. Morda tudi ne. Bodi kakor koli, iz teh in podobnih običajev celó v spominih še veje dih tiste tople domačnosti, ki je vtisnila obličju kmečkega življenja toliko svojiskih potez. Kdor jih je gledal ob blizu in jih neposredno doživljal, se jih spominja rad, kakor se vsakdo rad spominja odbegle mladosti.

Pogled na pota sodobne medicine

Patologija ali nauk o boleznih nas uči, da so nastanek, razvoj in potek bolezni odvisni od človeške konstitucije in zunanjih vzrokov. Konstitucija je svojstvena za vsakega posameznika in jo določajo predvsem dedne značilnosti, deloma tudi vnanji vplivi. Očituje se v duševnih in telesnih zmožnostih, v postavi, zlasti pa v odpornosti proti škodljivim vplivom. Zunanji vzroki, ki povzročajo bolezni, so zdaj živa bitja: bakterije, virusi, živalski paraziti, zdaj najrazličnejši fizikalni in kemični dražljaji, ki izvirajo iz klime, elektrike, strupov, temperature, sončnih žarkov itd. — Poleg konstitucije in zunanjih vzrokov odloča o našem zdravju in bolezni tudi medicinska veda. Ona skuša zdravega človeka varovati pred boleznijo, bolnemu pa priihiti na pomoč, da mu čimprej vrne izgubljeno zdravje, največjo dobroto človeštva.

V biološko kratkem razdobju človeške zgodovine se naša konstitucija ni mogla mnogo izpremeniti. Tudi vnanji škodljivi vplivi, ki so povzročali bolezni pri naših prednikih v minulih stoletjih, so ostali v glavnem isti. Sodobna civilizacija s svojim burnim življenjskim tempom pa je prinesla še nove civilizacijske dražljaje, ki delujejo neugodno zlasti na živčevje. Naj omenim samo živčno izčrpanost, neurastenijo in zobno gnilobo ali caries, katerih naši davni predniki kakor tudi sodobni preprosti narodi skoraj ne poznajo. In vendar smo v našem neprestanem boju proti bolezni in smrti vedno čedalje zmagovalci. Neštete znanosti smo si že priborili z modernimi sredstvi, ki nam jih nudi sodobna medicina in ki jih naši očetje v preteklih stoletjih še niso poznali.

Nagon po ohranitvi lastnega življenja je brez dvoma najmočnejši nagon vseh živih bitij. Ko pa s: pojavi na zemlji človek-homo sapiens, se pričena obdobje zavestnega boja proti smrti. Premagati smrt in ohraniti zdravje postane večna želja človeštva. Ni dvoma, da izvira iz te želje mnogo verstev, ki nam obljublja v tolažbo večno življenje v onostranstvu. Največji pesniki vseh časov in narodov nam pojejo o človeku in njegovem hrepenenju po nesmrtnosti. Spomnimo se Abduramana v Aškerčevi »Čaši nesmrtnosti«, ki sprašuje zapovrstjo zdravnika, čarovnika in derviša: »Ni li leka zoper smrt na sveti? Duh čemu nam? In čemu so vede? Mora biti — večno čem živeti!«

Smrt ni nujna osnovna lastnost življenjske tvarine-protoplazme. Poznamo namreč najenostavnejša bitja, enostaničarje, ki so pogojno nesmrtna. A ko se prvič v razvoju živih bitij

združi več stanic v novo, popolnejšo bitje, že je zapisano smrti. Kar se rodi, mora umreti, postane neizprosni zakon narave. Sicer se je francosko-ameriški kirurgu Carrelu posrečilo osamljene dele visoko razvitih živali poljubno časa ohraniti pri življenju, vendar iz tega še ne moremo sklepati na možnost nesmrtnega človeka, ki ostane slej ko prej nedosegljiv ideal.

O medicini v predzgodovinski dobi vemo jako malo. Edini zanesljivi viri so nam podzemeljski ostanki okostja in orodja, ki so jih izkopali starinoslovci. Naj mimogrede omenim, da so na raznih najdiščih našli iz neolitika ali novejših kamene dobe izvirajoče lobanje, ki so imele nenavadne luknje. Ugotovili so, da so tisti ljudje prestali trepanacijo (odprtje lobanjske votline). Sodeč po zacelitvi kostnih ran, so mnogi srečno preboleli to še dandanes težavno operacijo, izvedeno z najenostavnejšimi sredstvi.

Iz prve dobe človeške kulturne zgodovine nam je znano, da je bilo zdravstvo razvito zlasti v Egiptu. Najvišjo stopnjo pa je doseglo v stari Heladi, središču antične umetnosti in znanosti. Glavni predstavnik stare grške medicine je bil Hipokrat, eden največjih zdravnikov vseh časov. Tega moža, ki je živel od 460 do 377? pred Kristom, lahko smatramo za ustanovitelja humoralne patologije, ki je izgubila na veljavi šele z Virchowom v 19. stoletju. Humoralna patologija uči, da izvirajo bolezni iz nepravilne kakovosti štirih glavnih telesnih sokov: krvi, limfe (mezge), rumenega in črnega žolča. Cilj zdravljenja je, zopet vzpostaviti pravilno razmerje in kakovost človeških sokov. Hipokrat se je odlikoval z ostrim opazovalnim čutom. Čuditi se moramo njegovim diagnostičnim (spoznavalnim) zmožnostim, saj ni imel na razpolago nikakih tehničnih pripomočkov današnjega časa. Iz pripovedovanja bolnika samega, opazovanja in otipavanja njegovega telesa je moral spoznati bolezen. Hipokrat je sicer že poznal neke pojave pretrkavanja telesne površine in oslušovanja notranjih organov, vendar ti dve pomožni ve-di takrat še nista bili znanstveno dognani. V skladu s svojo humoralno patologijo je zdravil bolnike predvsem z odvajanjem prejšnjih sokov. Hipokrat nam je zapustil mnogo pisanih virov, kjer je presenetljivo jasno in točno opisal najrazličnejše bolezni in njihove simptome (znake).

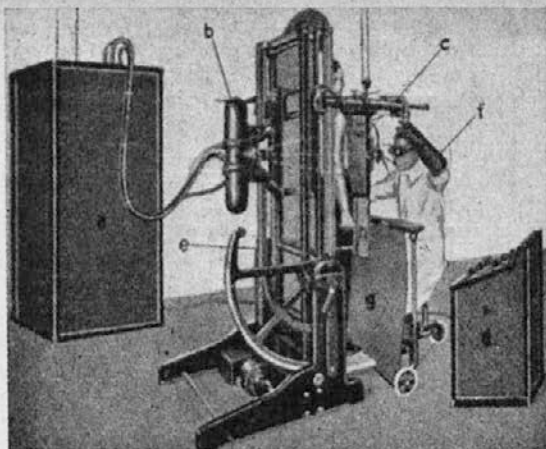
Kakor v umetnosti in drugih znanostih, tako je tudi v medicini prevzela dediščino

stare Helade Rimsko država. Plinij mlajši, rimski prirodoslovec, piše v 1. stol. po Kristu o zdravstvu: »Zdravnik-umetnik zdravi že z najpreprostejšimi sredstvi, s seboj, s svojim naukom, svojo besedo, svojim dejanjem in s svojim zdravilom«. Glavni steber stare rimske medicine pa je bil Galén, ki je živel v 2. stoletju po Kristu. Tudi on je bil vnet pristaš humoralne patologije. Ohranjeno nam je njegovo ogromno, dvajset knjig obsegajoče delo o medicini.

Vsa dolga doba človeške zgodovine od leta 400 do početka renesanse v 15. stol. ni imela razumevanja za prirodoznanstvo. Ves srednji vek ima meglene, nejasne, skoraj naivne predstave o prirodi in njenem snovanju. Krščanska filozofija-skolastika je edina veda, ki se bohota v tej dobi. Jasno je, da v takih razmerah medicina ni imela možnosti razvoja.

V 15. stoletju pa nastane v sončni Italiji neizbežna reakcija, renesansa-preporod. Človeški duh si poišče svojih potov in prične svoj zmagoviti polet v kraljestvo novih spoznanj. Zopet vzplamti zanimanje za prirodne vede. — Prične se raziskovati sestava človeškega telesa. Znano nam je, da je že slavni renesančni slikar Leonardo da Vinci skrivoma raztelesoval mrlič. V 16. stoletju je živel Vesalijski, ustanovitelj novejšje anatomije (nauka o sestavi in obliki organizma), osnovne vede vse medicine. Konec tega stoletja izumljeni mikroskop je omogočil razvoj mikroskopske anatomije in opazovanje majhnih živih bitij. V začetku 17. stoletja je angleški fiziolog Harvey objasnili krvni obtok v svojem delu: »O gibanju srca in krvi«, konec stoletja pa je nizozemski naravoslovec Leewenhoeck odkril človeška rdeča krvna telesa. Sto let po Harveyevem odkritju je Hales prvič izmeril krvni tlak živali. V praktični medicini sta bila do Paracelza (1493—1541) Hipokrat in Galen neovrgljivi avtoriteti v vseh vprašanih. Šele ta veliki nemški zdravnik se je pričel boriti proti okorelosti tedanjega zdravstva, ki ga je obogatil z neštevilnimi lastnimi izkušnjami. Bolnikom je z uspehom predpisoval mnogo preizkušanih ljudskih zdravil, katerih zdravilne moči pa tedanja uradna medicina ni hotela priznati.

Vse zdravstvo tedanje dobe tja do srede 19. stoletja je ostalo zvesto načelom humoralne patologije. Za odvajanje škodljivih sokov so se posluževali puščanja krvi, umetno povzročena bruhanja, pijavk, klistir in sličnih sredstev. Često so v ta namen povzročali na površini telesa z močnimi kislinami, alkalijami in drugimi dražljivimi sredstvi umetna gnojenja, tako imenovane fontanele. Velik razmah je doseglo tudi zdravljenje z zdravilnimi rastlinami-fitoterapija. Zlasti v orientalski

Pacient pri rentgenskem pregledu

(b = rentgenska cev, iz katere izhajajo žarki, ki prodirajo skozi človeško telo. Zdravnik opazuje na premakljivem senčniku spremembe v notranjosti telesa.)

medicini so bili v navadi razni, za današnje pojme barbarski načini zdravljenja, kakor vbadanje ostrih igel v bližini bolezenskega ognjišča, izžiganje z vročim železom itd. Mnogi zdravniki so te načine zdravljenja posplošili in pretiravali do skrajnosti. Ne docela neupravičeno se francoski pisatelj Molière v svojih komedijah roga zdravnikom z njihovimi klistiri in pijavkami. Zanimivo je, da predhodnikom današnjih kirurgov, ranocelnikom, ni bila priznana enakopravnost z ostalimi zdravniki, katerim so bili često le pomočniki. Ni čuda, da je pričel takratne stopnje zdravstva močno cvetela vražarska medicina z vsemi svojimi slabimi posledicami. Močno zakoreninjena med preprostim ljudstvom še danes ni popolnoma iztrebljena. — Takšna je torej bila dediščina, na katero so jeli v minulem stoletju genialni zdravstveni pionirji graditi ponosno stavbo sodobne medicine.

Z 19. stoletjem se prične novo poglavje zgodovine, poglavje splošnega napredka znanosti, tehnike in medicine. Neumorno raziskuje človeški duh naravo, da bi mu izdala svoje večne zakone in tajnosti. Njegov trud ni zaman. Odkritja na vseh področjih znanosti si slede drugo za drugim. Omamljen od svojih uspehov si hoče človek podvreči naravo in postati njen gospodar. Že črpa koristi iz novih spoznanj, že se kaže njihov vpliv na razvoj tehnike in praktične medicine. — Tesno naslonjena na napredek drugih znanosti hodi medicina svojo nezadržno pot navzgor vse do današnjih dni. V plemeniti službi trpečemu človeštvu tekmujejo njene vede. Vsaka hodi svoja pota, a vse so najtesneje povezane med seboj in se podpirajo v skupni borbi proti smrti.

Anatomija in histologija (mikroskopska anatomija) sta nas seznanili s sestavo človeškega telesa. Fiziologija s fiziološko kemijo je ponazorila potek mnogih življenjskih pojavov in razložila že neštete skrivnosti iz delovanja našega telesa. Ta veda, ki se poslužuje za svoja raziskovanja predvsem poizkusa, je v polnem razmahu in smemo v bodočnosti pričakovati od nje največjih uspehov.

Bakteriologija nam je odkrila povzročitelje kužnih bolezni in razjasnila potek okužbe. Njena nova spoznanja in moderna sredstva nam s pridom služijo za točno diagnozo (spoznavo) kužnih obolenj. Aktivna in pasivna imunizacija* s svojimi cepivi in zdravilnimi serumi nudita uspešno varstvo pred njimi in omogočata ozdravljenje že nastale bolezni.

Nesluteni napredek patologije in patološke fiziologije je pojasnil vzroke, nastanek in potek nešteti bolezni ter nam dal nove smerice za njihovo zdravljenje. Moderna farmakologija s svojo mogočno razvito industrijo, tesno oprto na najnovejše izsledke kemije, je ustvarila nebroj učinkovitih zdravil za najrazličnejše bolezni.

Tudi sodobna tehnika je doprinesla svoj delež. Njene iznajdbe medicina s pridom uporablja za diagnozo in terapijo (zdravljenje) bolezni. Naj omenim za primer rentgenski aparat, ki je danes nepogrešljiv diagnostičen pripomoček v vseh panogah praktične medicine. Rentgenski žarki prodirajo namreč skozi človeško telo in učinkujejo na fotografsko ploščo ali na poseben senčnik, kjer povzročajo zaradi različne gostote organov različne senčne slike, iz katerih lahko spoznamo marsikatero spremembo v notranjosti telesa.

Vzporedno z napredkom teoretične medicine in tehnike se je razvila tudi praktična medicina. Pridobitve kirurgije in drugih praktičnih medicinskih ved pomenijo ogromen napredek v zdravljenju bolnega posameznika. S tem da ozdravlja bolnike, ki so bili v prejšnjih časih obsojeni na smrt, je medicina v precejšnji meri pripomogla k podaljšanju povprečne življenjske dobe. V preveliki skrbi za posameznika pa je izpregledala človeško skupnost, ki ima od njenega napredka najmanj koristi. Nova doba, v kateri živimo, zahteva novo medicino, ki naj zastavi vse svoje sile v borbi proti bolezni ne šele pri bolnem človeku, ampak že pri zdravem. Bolje je namreč preprečiti nastanek bolezni kakor zdraviti že nastalo bolezen. Preventivna (preprečevalna) medicina pa ne sme biti omejena na posameznika, ampak mora vzeti v obzir skupnost. Iz potrebe služiti skupnosti je nastala najmlajša zdravstvena panoga — socialna medicina. Ta

raziskuje vpliv družbenih in poklicnih razmer na zdravstveno stanje širših ljudskih množic. Škodljive vplive skuša odstraniti z zdravstvenimi in socialnimi ukrepi. V njen delokrog spadajo: pobijanje umrljivosti dojenčkov, borba proti tuberkulozi, alkoholizmu, poklicnim in spolnim boleznim, obvezni zdravniški pregledi, ljudska prehrana, rasna higiena itd.

Ker mi obseg članka ne dopušča, da bi orisal razvoj številnih medicinskih teoretičnih in praktičnih ved ter njihov pomen za naše zdravje in življenje, se bom v nadaljnjem omejil na kirurgijo, najbolj samosvojo stroko medicine, ki razumljivo zbuja največje zanimanje tudi med ljudskimi množicami.

V prejšnjih stoletjih je bilo operativno zdravljenje bolezni jako nevarno in zvezano s hudimi bolečinami. Operacijam so često sledile infekcije (okužbe), katerim so bolniki le prepogosto podlegli. Marsikdo pa je odklanjal operacijo iz samega strahu pred bolečinami, četudi je dobro vedel, da zanj ni druge rešitve. Zato ni čuda, da ranocelniki tedaj niso uživali velikega ugleda.

Nova doba v borbi proti okužbi se pričena tedaj, ko so spoznali, da jo povzročajo zunanji činitelji, zaneseni v rane. Sicer je že v 18. stoletju domneval naš rojak Mark Antonij Plenčič iz Solkana, da so majhna živa bitja povzročitelji infekcij, a njegova domneva ni rodila sadov in je kmalu zapadla pozabljenju. Šele mnogo let kasneje se je pričel ogrski Nemeč Semmelweiss (1818—1865) uspešno boriti proti tej kruti morilki človeštva. Kot zdravnik na dunajski ginekološki kliniki je videl dan za dnem umirati številne porodnice na porodni vročici. Kmalu je vzbudilo njegovo pozornost čudno dejstvo, da je bilo to obolenje pogostejše na oddelku klinike, kjer so porodnice preiskovali medicinci, kakor na onem, kjer so preiskovale babice. Sklepal je, da so bolezni povzročali nevidni mrliški strupi, ki so jih medicinci prenašali iz raztelesovalnice na porodnice. Okužili so v maternici obsežno rano, ki nastane po vsakem porodu. Da bi te strupe uničili, je Semmelweiss 1849 uvedel obvezno umivanje rok s klorovico ali s klorovim apnom pred preiskovanjem porodnic. Kljub temu, da uspehi niso izostali, ni našel razumevanja. Leta 1861. je napisal svoje veledelo »Vzrok, bistvo in preprečitev porodnega prisada«, ki je udarilo kot strela z jasnega med medicinski svet. Ko so nato čez nekaj let javno priznali njegovo delo, ga to, duševno mračnega, ni moglo več razveseliti. Umrl je za zastrupljenjem krvi, proti kateremu se je boril vse življenje.

Semmelweiss je prvi utemeljil antiseptiko, ki skuša povzročitelje okužbe ran uničiti s ke-

* Opozarjamo bralca na članek »Pogovor o krvi« v Vodnikovi priliki 1942.

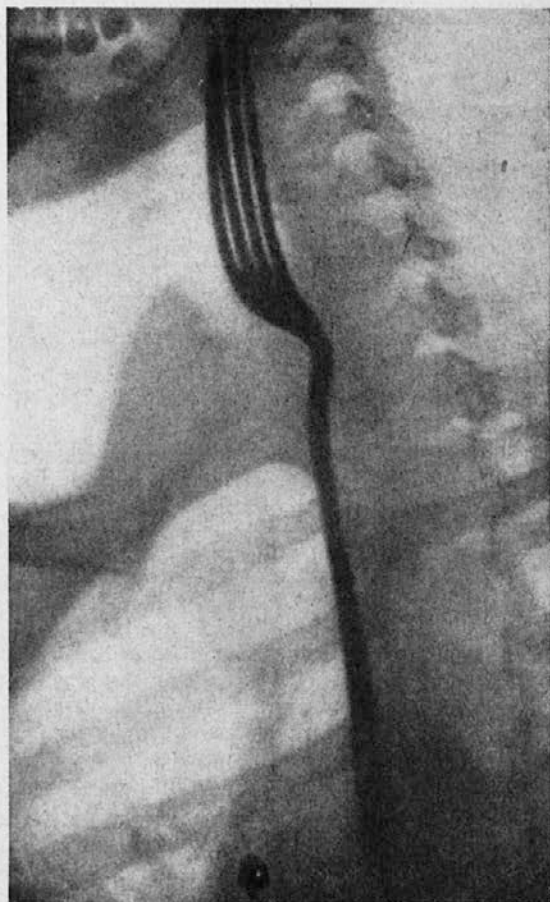
mičnimi sredstvi. V kirurgijo jo je vnesel angleški kirurg Lister, ki je izvršil svojo prvo antiseptično operacijo leta 1865. in tako zabil smrti vstop skozi operacijsko rano v človeško telo. Umival si je roke in razkuževal kirurško orodje predvsem s fenolom. Na rane je polagal antiseptične obveze, da bi preprečil okužbo. Z uvedbo antiseptike v kirurgiji se je nevarnost infekcije znatno zmanjšala. Slaba stran antiseptičnih sredstev pa je bila, da so poškodovale poleg bakterij tudi tkiva človeškega telesa.

Nova bakteriološka odkritja so kmalu odpravila antiseptiko iz operativne kirurgije. V osemdesetih letih preteklega stoletja je slavni nemški bakteriolog Robert Koch nedvomno dokazal, da povzročajo kužne bolezni bolezenske bakterije. Z raziskovanjem lastnosti bakterij so dognali, da ne vzdrže dolgo visokih temperatur nad 100°C. Nemalo zaslug za to spoznanje ima francoski kemik in biolog Louis Pasteur (1882—1895). Ponovno je svaril kirurge, naj pred uporabo prekuhajo svoje orodje, da dosežejo popolno asepsu (brezkužnost). Na podlagi novih ugotovitev se je razvil nov način zdravljenja ran — aseptika, ki stremi za tem, da razkužimo vse, kar pride z rano v dotiko (prste, kirurške instrumente, obvezila itd.). Kot brezkoristno pa odklanja kemično uničevanje bakterij, ki so že v rani. Za razkuževanje uporablja aseptika fizikalna sredstva (vroč zrak, paro itd.). Na ta način se najsigurneje in brez škode za bolnika izognemo nevarni infekciji. V najkrajšem času se je aseptika uveljavila v vseh kirurških panogah. Odkar se od konca 19. stoletja dalje vrše po vsem svetu operacije strogo aseptično, so postale okužbe operacijskih ran prava redkost.

Kakor sem že omenil, je bila kirurgija tudi v borbi proti bolečinam v prejšnjih časih skoraj brez moči. Sicer so poznali zdravila proti bolečinam, vendar so bila za operacijo nezadostna. Opij so uporabljali že stari Grki kot narkotično (omamno) sredstvo. Kasneje so ga na novo uvedli v medicino Arabci in Paracelz. V orientalskih deželah so uživali in kadili hašiš, ki je še danes v Egiptu priljubljeno mamilo. Indijci pa so dajali bolniku vdihavati omamljive pare, da je zaspal. V Vuk Karadžičevem slovarju se omenja, da so Črnogorci pred operacijo popili liter močnega žganja, da ne bi čutili bolečin.

Ko pa je fiziologija razjasnila nastanek in širjenje bolečine, so spoznali, da se ji more farmakološko (z zdravili) upreti. Bolečina nastane zaradi draženja posebnih živčnih končičev in se širi po živcih preko hrbtnege mozga in vmesnih možganov (diencephalon) do skorje velikih možganov, kjer jo zavestno občutimo. Bolečine prevajajo živci, slični

onim, ki živčujejo organe, katerih delovanje ni podvrženo naši volji (srce, prebavila itd.). — V popolni narkozi (omami), ki sta jo 1842 uvedla zdravnik Lang in Simpson, omamimo možganske celice, ki sprejemajo občutek bolečine. Narkoza se izvede z vdihavanjem narkotičnega sredstva. Spočetka so uporabljali predvsem kloroform, dandanes pa eter in kloretil ali kelén odnosno njihove kombinacije. Z vdihavanjem pride mamilo v kri, od tod pa v celice, ki so proti njemu različno občutljive. Najbolj občutljivo je centralno (osrednje) živčevje, ki je tudi najprej omamljeno. V prvi stopnji omame kaže bolnik podobo pijanca in izgublja jasno zavest. Manjše operacije se že morejo izvesti brez bolečine. Nekaj minut nato nastopi preko prehodnega stanja razdraženosti popolna omrtničnost. Bolnik je miren, globoko nezavesten, popolnoma neobčutljiv za bolečine, mišice so ohlajne, dihanje se umiri, utrip žile postane po-

Izredno zgovoren* rentgenski posnetek:

bolnik je pogoltnil vilice, ki tiče zdaj v požiralniku. Desno vidimo del hrbtenice, levo zgoraj spodnjo čeljust z zobmi, levo spodaj pa rebra, ki se lepo odražajo od svetlih pljuč

časnejši. Sedaj lahko izvede zdravnik tudi večje operacije. Treba je le bolnika obdržati v tem stanju in mu polagoma dovajati mamilo. Narkotizer pa mora ves čas skrbno opazovati utrip žile, dihanje in zenice. Prebuditve iz narkoze se vrši v obratnem redu kot se je pojavljala. Vsaka narkoza je prav za prav zastrupljenje bolnika z narkotičnim sredstvom. Zato mora zdravnik preje vsakogar temeljito preiskati, da ugotovi, ali jo bo prenesel brez nevarnosti. Pri težkih boleznih, zlasti srca, dihal in ledvic, popolna omama ni dopustna. Vendar pri točni indikaciji (umestnosti) skrbno izvedena narkoza ne predstavlja za bolnika nikake nevarnosti.

Razen inhalacijskih mamil (mamil za vdihavanje) nam služijo za dosego popolne narkoze še druga omamna sredstva, ki jih vbrizgamo v žilo, v danko ali pod kožo. Ta sredstva običajno uporabljamo le za začetno narkozo. Ko je bolnik že omamljen, dodamo še inhalacijsko narkozo; na ta način mu prihranimo nevšečnosti njene uvedbe pri polni zavesti.

Poleg popolne narkoze z izgubo zavesti uporablja moderna kirurgija vedno česče tako imenovano krajevno omrtvičenje ali lokalno anestezijo. Zgodovina lokalne anestezije se pričinja za uvedbo kokaina v okulistiki (zdravstvu očesnih bolezni) leta 1884. V kirurgiji sta prva uporabljala kokain slavna kirurga Schleich in Bier. Velik napredek na tem področju pomeni odkritje vodotopnega novokaina, ki je kemično jako soroden kokainu, a zaradi svojih lastnosti mnogo bolj prikladen za operacije. Bistvo lokalne anestezije obstoji v omrtvičenju živčevja na površini ležečih organov. Z vbrizgavanjem novokaina v telesno tkivo ali naravnost v živce dosežemo pri ohranjeni zavesti popolno brezčutnost dotičnega dela telesa za bolečine. Včasih vbrizgavajo novokain tudi v ledvični del hrbtnečnega kanala pod trdo opno hrbtnečnega mozga (dura mater spinalis). S tem dosežejo neprevodnost hrbtnečnega mozga za dražljaje in popolno brezčutnost spodnjega dela telesa. Za omrtvičenje sluznic še danes uporabljajo prvotni kokain in njemu sorodna perkain in pantokain. Uvedba lokalne anestezije v kirurgijo pomeni velik napredek v borbi proti bolečini. Uporabljamo jo lahko s pridom tam, kjer narkoza iz zdravstvenih razlogov ni dopustna. Poleg tega narkoza poveča v nasprotju z lokalno anestezijo dovzetnost za obolenja dihal po operaciji, kakor so ugotovili s poizkusi na živalih. Slaba stran krajevnega omrtvičenja pa je, da se z njim nikoli ne more doseči takšna mirnost bolnika in ohlapnost mišičevja kot z narkozo. Vsekakor bo zdravnik največ koristil s tem, da bo izbral za vsakega bolnika njemu primerni način omrtvičenja.

Kdor hoče z uspehom operirati, mora bolezni najprej spoznati. Za točno in zanesljivo diagnozo uporablja današnja kirurgija poleg neposrednega pregleda bolnika in izpraševanja o njegovi bolezni nešteto tehničnih pripomočkov.

Ko je leta 1895. nemški fizik Wilhelm Röntgen odkril x žarke (kasneje po njem imenovane rentgenske žarke), so se nudile diagnostiki nove, prej neslutene možnosti. Dobra rentgenska slika nam jasno pokaže bolezenske spremembe na okostju. Kako lahko je danes točno ugotoviti zlome kosti in izpahe sklepov. Pri pljučnih in srčnih boleznih je rentgen nepogrešljiv diagnostičen pripomoček. S pridom se ga poslužujemo za spoznavo kirurških obolenj požiralnika, želodca, črevesja, žolčnega mehurja, ledvic, sečnih potov itd. Da se ti organi ostro odražajo, jih moramo polniti s posebnimi kontrastnimi sredstvi, ki dajejo na sliki drugačno senco od okolice. V ta namen damo bolniku pred rentgensko preiskavo želodca piti kontrastno sredstvo, ki napolni želodec in daje temno senco napram svetlejši okolici. V zadnjem času je uspelo celo rentgensko slikanje možganov, hrbtnečnega mozga in žil utripalnic. Vojni kirurgi lahko z rentgenom ugotove v večini primerov lego izstrelka v človeškem telesu.

S posebnimi optičnimi pripravami more sodobni kirurg opazovati notranjost mehurja, danke, požiralnika, želodca, nosa, jabolka itd. ter tako neposredno zaznati bolezenske spremembe. Ko je Helmholtz 1851 odkril svoj oftalmoskop, sta postala dostopna opazovanju tudi notranjost in ozadje očesa. Helmholtzova iznajdba je pomenila pravi mejnik v razvoju okulistike, te posebne kirurške stroke. Do velike popolnosti se je v zadnjem času razvila zlasti diagnostika ledvičnih bolezni. Tu izpopolnjujejo rentgensko slikanje neposredno opazovanje mehurjeve notranjosti, preiskave na delazmožnost ledvic ter kemične, mikroskopske in bakteriološke preiskave seča.

Tudi operacija sama lahko pripomore k diagnozi. Tako poizkusno operacijo izvršimo včasih pri nejasnih obolenjih trebušnih organov. Ko odpremo trebušno steno, nam postane neposredno vidne nekatere bolezenske spremembe v notranjosti. Če je potrebno, nato lahko takoj operiramo. Poizkusni izrez (probatorna ekscizija) nam pa služi zlasti za točno spoznavo raznih tumorjev (bul). Iz bule izrežemo majhen košček in ga pošljemo na mikroskopsko preiskavo, ki ugotovi, ali gre za novotvorbo ali pa za tumor na podlagi vnetja. Če je novotvorba, je važno tudi, da izvemo, ali je maligne (zločeste) ali benigne (nezločeste) narave.

Poleg omenjenih pripomočkov služijo kirurgiji za spoznavo bolezni tudi diagnostična

sredstva ostalih medicinskih strok. Moderne bakteriološke in serološke preiskave (preiskave krvnega seruma ali sokrvice) nam odkrijejo povzročitelje kirurških obolenj na infekcijski podlagi, kar je često odločilno za uspešno zdravljenje. Merjenje krvnega tlaka, mikroskopski in kemično-fizikalni pregledi krvi, seča, želodčnega soka, blata, izmečka itd. so tudi za kirurge nepogrešljive pridobitve sodobne medicine.

Sele na temelju aseptike in narkoze ter izpopolnjene diagnostike se je kirurgija v svojem razvoju lahko povzpela na današnje visoko stopnjo. — Že more človek odločilno posegati v naravni potek bolezni. Že rešuje kirurg na operacijski mizi življenja, po prirodnih zakonih zapisana smrti.

Dočim so pred nekaj desetletji ljudje še odklanjali večje kirurške posege ali le z nezaupljivostjo privolili vanje, se dandanes brez strahu zaupajo spretnemu kirurgu. Često sami zahtevajo operacijo v spoznanju, da jim more le ona rešiti življenje.

Zdravljenje raznovrstnih poškodb je že od nekdaj izključni delokrog kirurgov. Pri vseh poškodbah, ki ustvarjajo zvezo med zunanjim svetom in našim telesom, je glavna skrb kirurga, obvarovati rano pred okužbo, ki lahko predstavlja nevarnost za ves organizem. Usoda rane je odvisna od njene prve oskrbe, kakor pravi star kirurški pregovor. — Ena največjih pridobitev moderne medicine na tem polju je Friedrichov način zdravljenja ran. Po tem načinu izrežemo robove svežih, manj ko 6 ur starih ran v zdravi okolici in odstranimo vse poškodovano tkivo, ki je za kužne klice najbolj primerno gojišče. Potem ko smo tako očistili rano, zašijemo kožo. Pri globokih ranah, povzročenih z umazanimi predmeti, grozi poleg gnojne okužbe tudi nevarni tetanus ali mrtvični krč. Bacili tetanusa, ki uspevajo v globokih, skritih delih rane, kamor zrak nima dostopa, zastrupljajo telo s svojimi smrtonosnimi toksini (strupi). Nastanek mrtvičnega krča moremo preprečiti s pravočasnim vbizganjem seruma, vsebujočega anti-toksine (protistrupe). V prejšnjih vojnah je ogromno število ranjenih vojakov podleglo okužbi z bacilom zločestega edema, kateri se danes z zdravilnim serumom lahko uspešno upremo.

Večje krvavitve, ki često spremljajo poškodbe, ustavimo s tem, da podvezemo krvaveče žile. Da pa ohranimo normalni krvni obtok, ne smemo podvezati večjih žil utripalnic. Tem zašijemo poškodovano steno, kar je prvi uspešno izvršil že omenjeni Alexis Carrel. Šivanje žil zahteva največjo spretnost in izvežbanost operaterja. Sodobna kirurgija pa lahko pomore tudi bolniku, ki je zaradi prevelike

izgube krvi že na koncu svojih moči. Da nadomesti izgubljeno kri, transfundira (pretaka) kirurg s posebno pripravo iz vene (žile dovodnice) krvodajalca v veno bolnika zdravo, osvežujočo kri. Kjer pa za transfuzijo krvi ni na razpolago krvodajalca, se lahko uporabijo tudi posebne krvne konzerve. V njih skrbno shranjena nestrjena kri je uporabna dalj časa.

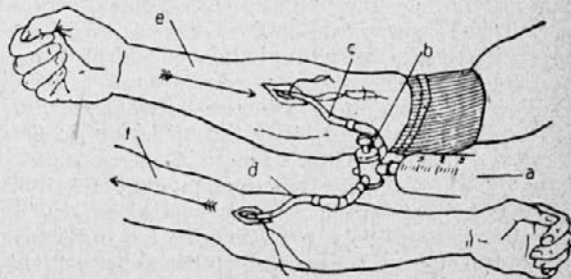
Pogosto se primeri, da so pri poškodbah pretrgani tudi živci in kite. Pretrgani živci in kite pa povzročijo izpad delovanja njim pripadajočih mišic s sledečo invalidnostjo. Da se to prepreči in da se zopet vzpostavi normalno delovanje, sešije spreten kirurg pretrgane dele.

V posebno skupino poškodb spadajo prelomi kosti in izpahi sklepov. Njihovo točno ugotovitev omogoča rentgenska slika. Odkritje narkoze in lokalne anestezije pa nam je dalo možnost, da jih uravnamo brez bolečin. Za nadaljnje zdravljenje prelomov in izpahov je potrebna trdna ustalitev prizadetih kosti in sklepov, ki traja običajno več tednov.

Drugo važno področje kirurškega zdravljenja so razna gnojna vnetja. Ta lahko nastanejo na najrazličnejših delih telesa in jih povzročajo predvsem krogličaste bakterije: streptokoki in stafilokoki. Kjer so anatomske pogoji ugodni, se gnojenja kaj rada širijo v okolico. Poleg tega preti nevarnost razširjevanja bakterij po krvnem obtoku in pri slabi odporni sili bolnika temu sledeča sepsa (zastrupljenje krvi), kateri večina podleže.

Kirurgija se ravna pri zdravljenju gnojnih vnetij po svojem starem pravilu: kjer je gnoj, tam izprazni! Da omogoči odtok gnoja navzven, ustvari kirurg zvezo med gnojščem in zunanjim svetom. V določenih primerih popolnoma izreže bolni del in tako odstrani gnojno žarišče iz telesa.

Zelo pogosta gnojna vnetja na rokah in nogah nam nudijo lep primer, kako velike važnosti je njihovo pravočasno in pravilno zdravljenje. Majhni poškodb, n. pr. na palcu,

Pretok krvi iz vene krvodajalčeve roke (zgora) v bolnikovo veno (spoda)

sledi gnojna infekcija. Prepuščena sama sebi se včasih nezadržno širi navzgor in zavzema vedno večji obseg. Podlaket je že vsa otečena, temperatura je zvišana, smrtnonevarna sepsa preti. Bolnikovo življenje je v negotovosti. Če ne podleže zastrupljenju krvi, mu šele dolgotrajno zdravljenje reši življenje, neredko z izgubo celega uda. Ko je bilo gnojenje še omejeno na palec, bi kirurg z majhno incizijo (vrezom) ustvaril gnoju prosto pot navzven in preprečil nadaljnje širjenje vnetja. Ker povzročajo gnojne infekcije na roki v večini poklicev izpad delovnih dni, ima njihovo pravočasno zdravljenje tudi velik socialni pomen.

Za zdravljenje gnojenj na drugih delih telesa veljajo ista načela. Pri vnetju srednjega in notranjega ušesa ter nosa in obnosnih votlin preti nevarnost širjenja na sosedne kosti in temu sledeče vnetje možganskih open. Tudi tu skrbi zdravnik za zadosten odtok gnoja z vrezom bobniča odn. punkcijo (nabodom) obnosnih votlin. V borbi proti gnojnim infekcijam nas uspešno podpira farmakologija s svojimi sulfamidi, ki uničujejo uprav povzročitelje.

V zdravljenju tumorjev tekmujeta dandanes med seboj operativno zdravljenje in obsevanje z rentgenskimi odn. radioaktivnimi žarki. (Radioaktivne žarke je odkril 1896 francoski fizik Becquerel, radij pa 1898 zakonca Marie in Pierre Curie.) Benigne tumorje, ki so vedno ostro omejeni od okolice in ne povzročajo metastaz (zasevkov) v drugih organih, običajno odstranimo z operacijo, ki vodi po navadi do trajnega ozdravljenja. Pri malignih tumorjih, med katerimi je najpogostejši rak, je izbira zdravljenja odvisna od lege tumorja in od njegove razširjenosti v telesu. Če pomislimo, da je vsak na raku bolan človek brez zdravljenja zapisan gotovi smrti, spoznamo velik doprinos kirurgije v borbi proti tej zavratni bolezni. Saj nazorno govore statistike, da je v mnogih primerih začetnega raka, ki še nima zasevkov v ostalem telesu, uspeh kirurškega zdravljenja dokaj zadovoljiv.

Sodobna kirurgija je znatno pripomogla tudi k zdravljenju nekkih primerov pljučne tuberkuloze. Če nastanejo v tuberkuloznih pljučih zaradi razpadanja tkiva kaverne (votline), je cilj našega zdravljenja, doseči njihovo zaceljenje. V ta namen uvedemo zrak v plevralno votlino (špranjasti prostor med rebrno in pljučno mrečo) tiste strani, kjer je kaverna. Tako nastali umetni pnevmotoraks (zračnjak), ki ga je znanstveno utemeljil 1882 Forlanini, povzroči stisnjenje pljuč in mirovanje bolnega dela pri dihanju, kar omogoča uspešno celjenje kaverne. Vendar žal enostavni pnevmotoraks ni vedno izvedljiv. Najpogostejša ovira so zrastle pljučne in prsne mreče.

Tedaj priskoči na pomoč kirurg, ki zrastle preže in tako ustvari za zračnjak prosto plevralno votlino. Včasih pa zrastle in mogoče popolnoma odstraniti ali pa pnevmotoraks zaradi neugodne lege kaverne sploh ne vodi do zaželenega uspeha. V tem primeru je pač treba prepustiti zdravljenje kirurgu, da z operacijo doseže sesedenje in mirovanje bolnih pljuč. Med številnimi operacijami, ki vodijo do tega cilja, je najbolj znana torakoplastika. Ta obstoji v odstranitvi 5—12 cm dolgih delov večih reber bolne strani, ki povzroči močen upad odgovarjajoče polovice oprsja. Z operacijo često uspe ozdraviti ali izboljšati težko, drugemu zdravljenju nedostopno pljučno tuberkulozo, in to večinoma v razmeroma kratkem času. — V nasprotju s pljučno tuberkulozo pridobiva v terapiji tako imenovane kirurške tuberkuloze vedno bolj na veljavi neoperativno zdravljenje. V začetku tega stoletja je ustanovil Rollier v švicarskih gorah svojo znano sončno kliniko. Z obsevanjem s sončnimi žarki je imel presenetljive uspehe pri težkih primerih kostne, sklepne in žlezne tuberkuloze, nad katerimi so obupali že vsi kirurzi.

Dandanes je operativna tehnika že tako izdelana, da skoraj ni več organa v človeškem telesu, v katerega si operater ne bi upal zarezati s svojim nožem. Med ljudmi najbolj poznane so operacije trebušnih organov. Kdo še ni slišal o odstranitvi vnetega slepiča? Bolnik, ki mu grozi razlitje gnoja po trebušni votlini s smrtno nevarnim vnetjem trebušne mreče, je z lahko, nevarno operacijo, izvedeno v pravem času, za vedno ozdravljen. Kadar pri razjedi (ulcus) v želodcu ali v dvanajstniku dolgotrajno interno zdravljenje ne vodi do uspeha, se bolnik zateče h kirurgu, ki ga v mnogih primerih z operacijo v kratkem času popolnoma pozdravi. Če pa razjeda prejé steno želodca ali dvanajstnika (perforacija), se pojavijo kot strela z jasnega strašne bolečine, ki nas opozore na pretečo nevarnost. Le takojšnja operacija nam z veliko verjetnostjo reši življenje. Vsaka ura odlašanja pa postane lahko usodna. Pri žolčnih kamnih, pri raznih obolenjih ledvic in sečnih potov ter pri boleznih ženskih organov se pogosto odloča usoda bolnika na operacijski mizi. Neštevilne porodnice pa se imajo zahvaliti za srečen porod le porodničarju-kirurgu.

Niti pljuča in srce nista več varna pred kirurškim nožem. Sodobna operativna tehnika omogoča najtežje posege na srcu in velikih žilah. Včasih se primeri po operacijah neljuba komplikacija — pljučna embolija. Delec strjene krvi zaide v pljučno utripalnico in jo zamaši. Na nekaterih velikih klinikah skušajo rešiti bolniku življenje s tem, da odpro žilo in odstranijo iz nje embolus (krvni zamašek).

Ta operacija, nedvomno ena najtežjih, zahteva ogromno izvežbanost operaterja, saj mora biti izvršena v najkrajšem času, in to na jako nevarnem mestu. Vendar poročajo, da je bila že često izvršena s popolnim uspehom.

Operativno zdravljenje bolezni osrednjega živčevja ni več nikaka redkost. Trepanacije so na večjih klinikah na dnevnem redu ne samo pri poškodbah lobanje, ampak tudi pri možganskih tumorjih in raznih drugih boleznih, zlasti takih z zvišanim možganskim pritiskom. Pri omenjenih boleznih predstavlja operacija običajno edino možnost rešitve življenja.

Kot posebna panoga kirurgije se zadovoljivo razvija ortopedija, ki skuša zlasti pri otrocih preprečiti nastanek telesnih nakaz, predvsem kosti in sklepov. Če pa so se te nakaze že pojavile, ji služijo za vzpostavitev normalnih telesnih oblik in normalnega delovanja organov poleg raznih obvez in povelj, ki učinkujejo s svojim pritiskom in nategom, pasivnih

gibanj in ortopedske telovadbe tudi operativni posegi.

V zadnjem stoletju se je razvijala medicina v vedno bolj eksaktno vedo, tesno oprto na teoretične stroke, laboratorij in znanstveni eksperiment. V poslednjem času pa se je pojavila v nekaterih zdravniških krogih reakcija proti sodobni eksakti medicini. Očita ji mehanistično pojmovanje človeka, ozkosrčno, škodljivo specializacijo, precenjevanje eksaktnih znanosti in načelno zavračanje starih, preizkušenih zdravilnih sredstev, ki jih skuša zopet uveljaviti. Namesto eksaktne znanosti naj zavzame vodilno mesto v medicini zdravniška umetnost. — Kakor po navadi bo tudi v tem primeru prava rešitev nekje v sredini. Čujmo, kaj nam pravi o tem Donzellini! »Eksaktna znanost in zdravniška umetnost si ne stojita sovražno nasproti; nobeni od njiju ne bo usojena izključna zmaga. Ideal ostane njuna harmonična zveza.«

Ing. Stojan Guzelj

Obnova porušenih vasi in higiena kmečkega dvorišča

V poslednjih mesecih se pri nas mnogo razpravlja o problemu obnove porušenih vasi po vojni. Objavljenih je bilo več razprav v strokovnih listih (Kmetovalec št. 11/12 1943 in 1/2 1944) in v dnevnikih. Tudi poklicani uradi se že dalj časa ukvarjajo s tem vprašanjem; deloma se naloge rešujejo konkretno za posamezne dane primere na podlagi predhodnih merjenj na terenu, deloma se pripravljajo vzorni načrti kmečkih hiš in gospodarskih poslopij s tipiziranimi gradbenimi podrobnostmi. Sestavljajo se verjetno tudi osnutki gradbenih pravilnikov in navodil za pozidavo vasi; razmišlja se o organizaciji tehničnega vodstva in nadzorstva ter o finansiranju obnovitvenih del. Najtežavnejša stran bo nedvomno sama organizacija dela. Kajti ob koncu vojne nas ne čaka samo problem obnove vasi, ampak cela vrsta drugih prav tako nujnih gradbenih del z ogromnimi potrebami delovne sile, gradiva in denarnih sredstev. Nehote se človeku vsiljuje dvom, da-li bo zares mogoče v zadostni meri pomagati kmetu tako uspešno in hitro, kakor bi bilo želeti. Vsak kmet, ki bo količkaj mogel, bo poizkušal čimpreje skrbati ruševino svoje domačije v toliko, da bosta imeli družina in živina streho nad glavo, ter pričeti z gospodarstvom, da si zagotovi obstoj. Postopno bo popravljaj poslopja in jih skušal

spraviti v prvotno stanje. Malokje bo morda mogoče načrtno pozidati porušene dele vasi povsem nanovo in po vseh modernih načelih.

Težišče vsega dela leži zato verjetno v tipizaciji posameznih gradbenih elementov, ki jih bo kmet radevolje uporabljal pri obnovi svoje domačije, če bodo res ustrezali njegovim potrebam in željam, če bodo takoj v zadostni količini in po primerni ceni na razpolago.

Pri reševanju strokovnih obnovitvenih problemov je pričakovati tako od strani arhitektov kakor od kmetijskih strokovnjakov tudi polnega upoštevanja modernih načel higijene. Da se poizkuša spraviti v skladnost gospodarske in sanitarne (zdravstvene) zahteve, je razvidno iz vseh dosedaj objavljenih razprav glede obnove vasi; izbira stavbišča, medsebojna razporeditev posameznih poslopij, notranja razdelitev in oprema stanovanjskih prostorov in hlevov, povsod je videti usmerjenost k higienskimi življenjskim prilikam. S stališča sanitarne tehnike je k stvari pripomniti prav za prav malo.

Pri presoji najugodnejšega položaja kmetij, ki ga bo mogoče določiti z regulacijskim načrtom seveda le tam, kjer gre za obnovo popolnoma porušenih krajev, je treba upoštevati možnost bodoče kanalizacije tudi za manjša naselja. Zlasti je to važno za kraje, kjer že

obstaja ali kjer je računati z gradnjo vodovoda. Načelno bi moral vsak kraj, ki ima vodovod, imeti tudi enotno kanalizacijo. Res je sicer, da na deželi ni mogoče dosledno zadošiti osnovnemu načelu higijene, da je treba vse zdravju opasne odpadke snovi čim hitreje odstraniti iz bližine bivališč, čemur odgovarja ravno kanalizacija. Upravičeno je kopičenje fekalnih odpadkov na kmetiji, ker tvorijo ti kot gnoj bistveni del kmetovanja. Toda večja potrošnja vode, ki tudi v naših krajih ob vodovodni preskrbi stalno narašča, povzroča obenem stalno naraščanje količine takih odpadnih vod, ki so za poljedelstvo brez vrednosti. Tu sèm spadajo odpadne vode od umivanja, kopanja, pranja, priprave jedi, pomivanja posode in čiščenja stanovanj itd. Te vrste odpadne vode — dokler jih je malo — se na kmetiji porazgube kakor koli že, navadno pa ne v prilog stanovanjski higieni. Toda z dvigom splošne življenjske ravni je treba računati še z znatnim dvigom potrošnje vode in vzporedno s porastom količine neuporabnih odpadnih vod, ki jih ne bo mogoče nikamor več pospraviti. V greznico ali gnojnično jamo take vode ne spadajo, ker bi zahtevale neekonomsko povečanje njih vsebine ter nesmiselno razvažanje ogromnih količin tekočine brez vsake gnojilne vrednosti. Končno torej ne preostane drugega kot kanalizacija.

Mimogrede naj bo omenjeno, da za manjšo odmero potrošnje vodovodne vode na deželi v primerjavi z ono v mestih že v bližnji bodočnosti ni nobenih res stvarnih razlogov. Kmečko delo se vrši v okolju, ki že po svoji naravi glede snage daleč zaostaja za okoljem dela mestnega prebivalstva. Za dosego približno enake stopnje snage je torej na deželi potrebna vsaj približno enaka količina vode.

Važna je nadalje lega stanovanjske hiše proti cesti, ob kateri so največkrat razvrščene naše vasi. Najmanjša oddaljenost poslopij od ceste je sicer zakonito določena. Ob prometnih cestah bi bilo to razdaljo iz higienskih razlogov čim bolj povečati in prostor pred hišo uporabiti za vrt, zasajen vsaj deloma z drevmem zaradi zaščite stanovanja pred prahom. Vrt ob cesti naj bi se pa uporabljal le za gojitev take zelenjave, ki se uživa prekuhana.

Okna kuhinje in shrambe je treba zavarovati z vgrajenimi mrežami proti muham, tudi če leži gnojišče prilično daleč proč, morda za hlevom.

Kopalnica naj ima po možnosti le prho; čiščenje je tako lažje in nevarnost prenosa nalezljivih bolezni manjša. Tipizacija vseh delov kopalnice, zlasti izvedba sten in tal ter ogrevanja prostora je z zdravstvenega stališča zelo važna.

Stranišče spada praviloma pod streho stanovanjske hiše; pri hišah, ki se grade na novo, mora to biti predpis. Postavitev stranišča na dvorišču ali ob svinjaku je le zasilna rešitev pri obstoječih kmetijah, kjer se stranišče gradi naknadno ter morda v zvezi z gnojnično jamo. Oddaljena lega stranišča lahko zapelje ob deževnem in zimskem času ali ponoči k poenostavljenju osnovnih načel higijene, posebno od strani otrok.

Stranišče pod stanovanjsko streho zahteva seveda posebno neprodušno greznico — v kolikor ne gre v izjemnih primerih morda za stranišče z vodnim izplakovanjem. Greznica mora biti odzračevana s cevjo do iznad strehe. Vrata se morajo zapirati samodejno, okno je vselej opremiti z mrežo zoper muhe. Betonska tla s približno 10 cm visokimi zaokrožicami ob stenah, nagnjena proti začepljenemu odtoku v greznico v namen čiščenja. Školjka oz. lijak iz kamenine, litega železa ali cementa naj bo opremljen z dviznim pokrovom in sedežno desko (enake izvedbe kot pri angleških straniščih), slično kakor je to običajno v železniških vozovih. Razume se, da mora biti tudi strop nepropusten za muhe.

Da spada gnojišče z gnojnično jamo po možnosti za hlev in ne med hlev in stanovanjsko hišo, je danes znano vsakomur. Pokrito gnojišče, kakor bi ga bilo iz higienskih razlogov želeti, je zaenkrat še skoraj nemogoče zahtevati. Pač pa je vselej mogoče iztlakovati prostor ob gnojišču do $1\frac{1}{2}$ m široko z nagibom proti betonskemu obođu gnojišča v prečni in proti kanalu, ki vodi v gnojnično jamo, v podolžni smeri. Ob gnojiščih se pri nakladanju in razkladanju raztresa gnoj, ki ga deževnica izpira v okolico. Za izpeljavo brajd nad gnojiščem naj bi se uporabljala divja trta ali kaka druga ovijalka, ker grozdje iznad gnojišča ne more biti čisto in vablivo, čeprav ga operemo.

Eden najvažnejših problemov vsake kmetije je preskrba z vodo. Sodobne zahteve tako glede količine kakor glede kakovosti vode se stalno dvigajo. Idealno rešitev predstavlja seveda vodovodna napeljava v hišo in hleve. Žal s samo napeljavo vode stvar še ni urejena. Kakor že omenjeno, se v zapetju pojavi takoj vprašanje, kam s povečano količino odpadnih vod. Mnogokje se vidi odtok od vodovodne školjke v kuhinji izpeljan samo skozi zid in na dvoriščni strani se cedi po zidu navzdol voda, kar povzroča končno vlago v sicer morda suhih stanovanjskih prostorih, ne glede na to, da tak stalno razmočen zid sčasoma razpada. Prav toliko pozornosti, kakor jo posvečamo vpeljavi vode, je treba posvetiti tudi odpeljavi iz hiše oz. območja domačije sploh.

Odstotek našega podeželskega prebivalstva, ki je deležen vodovodne preskrbe, je še zelo nizek. Kmetije so zato navezane večjidel na preskrbo iz studencev, vodnjakov ali kapnic. Higijensko zavarovanje studencev, ki leže v zazidanih krajih, je prav za prav javna zadeva, vaška ali občinska. Pri obnovi vasi je treba zato paziti predvsem na zasebne naprave, ki so doslej ali bi mogle v bodoče kvarno vplivati na kakovost studenčnice. Glede zaščite studencev velja v bistvu vse, kar v naslednjem navajam glede zaščite vodnjakov.

Kjer to dopuščajo terenske prilike, ima vsak kmet težnjo, da si postavi lasten vodnjak na svojem svetu, čim bliže hiše in hleva, kar je razumljivo z ozirom na potrebno štednjo s časom in z ozirom na nevarnost ognja. Nehote pride vodnjak tako v nevarno bližino onih mest, kjer se prav tako iz razlogov štednje s časom kopičijo za kmetovanje dragoceni odpadki iz gospodinjstva, človeški in živalski izmečki. Zato je izbira pravega prostora in sama zgradba dobrega vodnjaka dokaj težka naloga za kmeta, posebno ker mora največkrat računati tudi še s prilikami na sosedovem dvorišču.

Vodnjaki so le redko zgrajeni na vodnih žilah, to je na vodi, ki teče skozi razpoko ali izluženo votlino v trdnih slojih. Običajno se gajo v tako zvano talno vodo, v cel sloj vode, ki se giblje med zrnatim, peščenim ali prodnatim materialom nad plastjo nepropustne hribine precej slično kot se giblje voda na zemeljski površini, na primer v rečnem koritu. Prav tako se voda lahko giblje v močno razpokanih hribinah. Gladina talne vode je izpremenljiva podobno kot gladina rek in potokov na površini. Čistost podzemne vode je odvisna tako od slojev, skozi katere teče, kakor tudi od slojev nad vodno gladino. Nezdružive prilike v slojih nad talno vodo ustvarja v prvi vrsti človek sam. Čim več ljudi živi na dani površini, tem bolj verjetno je onesnaženje zemeljskih plasti pod njo. Talno vodo hranijo dotoki s površine, predvsem deževnica, ki pronica — često onesnažena — v zemljo. Med pronicanjem navzdol se voda čisti; čim daljšo pot preteče, tem večja je verjetnost izčiščenja.

Dolžina poti, ki jo mora preteči s površine pronicajoča voda, dokler se ne izčisti, je odvisna od tako raznolikih osobin podzemskih slojev, da je ni mogoče odrediti kar na splošno. Velja le pravilo: čim daljša je nje pot, tem boljša je voda. Za kakovost talne vode je zelo važna prisotnost ilovnatih, glinastih ali drugih nepropustnih plasti nad vodonosnim slojem, ki ščitijo vodo pred infiltracijo površinske vode. Površinska humozna plast ščiti le slabo, ker je zaradi organskih primesi dokaj porozna.

Neurejeno kmečko dvorišče

Po higijenskih predpisih naj bi za vodnjak zadoščala oddaljenost vsaj 10 m od stranišča, gnojlišča ali sličnih zbirališč nevarne nesnage, da se voda pri pronicanju skozi zemljo popolnoma razkuži. To žalibog ni povsem točno. Ob neugodnih terenskih prilikah je možna infekcija podtalne vode na mnogo večje razdalje, kar je pač odvisno od propustnosti tal, smeri in jakosti podzemskih vodnih tokov itd. — Osnovno načelo mora zato biti: vodnjak mora ležati od opasnih mest ob toku podzemne vode navzgor v oddaljenosti vsaj 10 metrov. Ob zgradbi poslopij in gnojnične jame se ob temeljih lahko poruši enotnost varovalnega krovnege sloja nad vodonosnim slojem in v veliki meri zmanjša filtracijska sposobnost pasu zemlje, ki naj bi varoval vodnjak. Vse slične nevarnosti se močno povečajo tam, kjer je gladina talne vode visoka. Izbira prostora za vodnjak je zato najtežavnejša od vseh razmetitev na kmetiji. Kjer gre za načrtno obnovo ali celó preselitev celih naselij, bi morali ta vprašanja rešiti strokovnjaki. Zelo pogost vir

onesnaženja vode je nadalje vodnjak sam. Pri kopanih, zidanih vodnjakih — tudi če so sicer od vrha terena do dna nepropustno grajeni — se pri izkopu porušijo sloji, ki so prvotno morda ščitili vodonosni sloj pred infiltracijo vode s površine. Na obnovo varovalnega sloja ob zunanjem obodu vodnjaka se običajno ne polaga važnosti, je pa taka obnova tudi težko izvedljiva. Rege, ki pri gradnji vodnjaka nastanejo med zunanjim obodom in naravnim terenom, je treba zapolniti z mastno, dobro stlačeno glino. Obod vodnjaka mora segati nad površino tal ter biti nepropustno pokrit z betonsko oz. železobetonsko ploščo. Leseni kakor tudi dvo-ali celo večdelni betonski pokrovi so nedopustni. Na krovni plošči je postaviti črpalko na nižjem ali višjem betonskem podzidku tako, da ob cevi ne more zatekati voda s krovne plošče nazaj v vodnjak. Pred iztočno cev črpalke spada vselej lijak za odvišno, pretekajočo vodo, z nepropustno kanaliziranim odtokom vsaj nekaj metrov od vodnjaka proč. Površino terena ob obodu je nepropustno tlakovati najmanj 1 m na široko ter z nagibom od vodnjaka proč.

Urgnejši v higienskem pogledu in cenejši so vrtani ali zabiti, t. zv. abesinski vodnjaki. Ost zabitega vodnjaka le neznatno poruši varovalne sloje, zatekanje površinske vode ob cevi je malodane nemogoče. Glede postavitve črpalke, ureditve odtoka in tlakovanja neposredne okolice velja tudi za vrtane ali zabite vodnjake vse, kar velja za zidane.

Manj občutljive glede svoje lege so kapnice, zlasti če so pravilno zgrajene. Seveda tudi kapnica ne spada v neposredno bližino gnojišča ali greznice. To narekuje že naravni občutek apetitnosti. Ker v naših prilikah v odgovarjajoči bližini kmetij običajno ni na razpolago neobdelanih ali sicer neizkoriščenih površin, pridejo kot lovilne ploskve za deževnico v poštev samo strehe in sicer le z opeko krite strehe hiš in gospodarskih poslopij. Strehe nizkih hlevov in svinjakov naj bi se v te namene ne uporabljale. Želeti bi bilo, da prvi dež, ki pade na streho ter z nje izmije prah, listje in drugo umazanijo, ne bi odtekal v kapnico. Tej zahtevi pa je iz tehničnih razlogov težko ugoditi. Zato je treba čim več pažnje posvetiti čiščenju oz. filtraciji vode pred uporabo. Praviloma naj voda, ki priteka s strehe, pretoka najpreje peščen čistilnik, ki zadrži vse vidne, grobe snovi, ki jih voda prinaša s seboj. Tak čistilnik mora biti lahko dostopen, ker ga je treba pogosto snažiti. Preden se voda iz kapnice odčrpava, ali tudi že preden vteka v kapnico samo, mora pretekati še t. zv. bakteriološki filter iz fino zrnatega peska, po potrebi z vloženim slojem zdrobljenega oglja v sredini. Glede kritja, namestitve čr-

palke, odtoka in ureditve okolice velja tudi za kapnice smiselno vse, kar je bilo že rečeno za vodnjak.

Idealne črpalke za vodnjake in kapnice so elevatorji s korčki ali mnogoceličnim trakom, ki so varne proti zamrzavanju in razen tega ob črpanju opravljajo prezračevanje vode v vodnjaku. So pa razmeroma drage in zahtevajo mnogo nege. Tudi vzdrževanje in izmenjava iztrošenih delov je dokaj težavna. Največ se pri nas uporabljajo batne črpalke najrazličnejših konstrukcij. S higienskega stališča so priporočljive črpalke z globokimi cilindri; najboljše je, če sega cilindri v vodo. V tlačni cevi nad cilindrom izvrtana mala odprtina, skozi katero se tlačna cev po uporabi izprazni, varuje črpalko pred zamrzavanjem in poleti vodo pred segrevanjem. Pri črpalakah na ročico mora biti navpični drog, ki poganja bat, na vrhu nepropustno zagoščen. Črpalke, ki jih je pred uporabo treba od vrha zalivati, bi se ne smele uporabljati. Na splošno bi kazalo batne črpalke tipizirati v več izvedbah lažje do težke izdelave, kar bi zelo poenostavilo vzdrževanje in najbrže tudi precej ugodno vplivalo na cene črpalok.

Pogosto se vidi na dvorišču še eno mesto nesnage, to je napajališče za živino. Stoji navadno tik ob vodnjaku in tvori veliko nevarnost za onesnaženje vode v njem. Napajališče spada načeloma od vodnjaka čim dalj proč, čeravno to seveda otežkoča dovod vode v korito. Dovod je mogoče napraviti z žlebom nad terenom ali pa po ceveh pod zemljo, bodisi izpod ustnika črpalke, bodisi s posebnim tlačnim cevničnim priključkom na črpalci. Običajni iztok črpalke mora biti v takem primeru opremljen z ventilom. Betonsko korito naj bo kvečjemu 30 cm globoko, v prečnem prerezu polkrožne oblike zaradi lažjega čiščenja. Imeti mora prein praznotok, kanaliziran dovolj daleč od vodnjaka proč. Prostor, kjer stoji živina ob napajanju, naj bo nepropustno iztlakovan z nagibom in odtokom v kanal od pretoka iz korita.

Na dvorišču med stanovanjsko hišo, hlevom in gospodarskimi poslopji se odigrava velik del kmečkega življenja. Prav tako kakor se stalno stopnjujejo higienske zahteve glede prostorov, v katerih so zaposleni delavci v raznih obratih v mestu, je čas, da se pobrigamo tudi za higiensko povzdigo okolja, kjer mora delati kmet in njegova družina. Na dvorišču obstoječih kmetij je dostikrat težko ali celo nemogoče izvesti vse zaželene higienske ukrepe. Pri projektiranju novih naselij in pri obnovi porušnih delov vasi pa je vse to izvedljivo in se tu osnovnih načel higiene nikakor ne sme prezreti.

Po predavanju v ljubljanskem radiu

Maričkin rožmarin

Pred šestindvajsetimi leti se je to zgodilo nekje v zapuščenem naselju sredi naših gora. Tam, kjer so v skalnih gubah skriti planinski pašniki in hoste, je raztresenih nekaj samotnih naselij — majhnih ponižnih domov z zelenimi oknicami, v katerih je izrezljano srce. Z okenci, ki so majhni majceni in na katerih cveto rdeči naglji.

V teh hišicah so izbe vse enake, z zeleno krušno pečjo, z velikim kropivnikom ob vratih, s podobami rdečeličnih svetnikov na stenah in z belo javorovo mizo, na kateri slučajnega gosta vedno gostoljubno čakata kruh in sol.

Tam, kjer se z majhnih, strmih, skrbno obdelanih njiv poleg klasja soncu nasmiha modrooki lan, kjer v zimskih večerih še vedno brne v izbah kolovrati in se ob nedeljah stasiti gorjanci še vedno postavljajo z domačimi hodnimi srajcami...

Tam, do kamor čas še ni posegel s svojo neusmiljeno, vedno kaj novega in hudega prinašajočo roko in je še vse tako preprosto lepo, kakor je bilo v davnih časih naših prababic, — kjer še zdaj z roko v roki hodita stvarnost in pravljica in še vedno prihajajo k novorojenčevi zibelki rojenice, ob luninih nočeh pa hodita k ljudem vasovat dobra žal žena in gorski duh v podobi rdečekapega škrata...

Od tam sta bila doma Marička in Tinač. Marička je bila stasito, krepko dekle. Njeni lasje, spleteni v dve debeli kiti, so bili rumeni kot pšenica, v očeh pa ji je cvetel lan. Sami z materjo sta gospodarili na majhni kmetiji. Maričkin oče je umrl že davno, ko je bilo dekletcu šele sedem let. V hosti je drvaril, pa ga je ubilo deblo.

Tudi Tinač je bil visokorasel in krepak. Pravi gorjanski fant. Tri leta več je imel

kakor Marička in živel je pri svojih bratih, ki sta gospodarila pol ure vstran od Maričkine domačije.

Rada sta se imela Tinač in Marička in sklenila sta, da se vzameta. Saj sta se poznala že od zdavnaj. Skupaj sta se nekoč igrala, skupaj sta pasla, skupaj hodila v šolo in k maši ali nosila v malin. Tisoč drobnih vsakdanjosti ju je tesno povežalo. Njune misli so bile vse enake, njune želje enako skromne in preproste, spadala sta drug k drugemu.

Ko je Marička izpolnila osemnajsto leto, ji je Tinač na proščenju kupil medeno srce. Zrcalce je imelo v sredi in zraven listek, na katerem je bilo napisano: Ti si moja — jaz sem tvoj!

Marička je zardela in se svojemu fantu hvaležno nasmehnila. Že zdavnaj je vedela, da bo Tinač njen. Že pred letom je na božični večer v tolmunu videla njegov obraz. Ko sta se vrnila s proščenja domov, je odtrgala vršiček rožmarina s svojega okna in mu ga zateknila za klobuk. Tinač je zaukal, da se je odmev stoterno odbil od gorskih sten. Zdaj je bil res pravi fant. Imel je svoje dekle.

Marička in njena mati sta predli, predli in napredli sta veliko gladke lanene niti, iz katere je stkal tkalec platno za Maričkino balo. Nato sta šivali srajce in robili rjuhe, Tinač pa je pri njima vasoval. Zgodaj je prihajal in pozno odhajal. Nič se ni bal temnih noči in samotnih poti. Ni se bal vedomca niti večče, ki je stokala in vabila ob jezercu, in ne škrata, ki je pod krivo bukviyo kuril in stražil zakopani zaklad. Saj je vedel, da tistemu, ki ni nikomur storil krivice, zli duhovi ne morejo nič storiti in bil je tudi prepričan, da ga va-

ruje dobra žal žena, ki jo je nekoč že videl, ko je v zgodnjem jutru kakor meglica rahla in nežna priplavalala h gorskemu studentu vode pit.

Njemu in njegovi Marički se je od vsepovsod nasmihala sama sreča. Oba sta bila prepričana, da ni zlega, ki bi ju moglo zadeti. Imela sta se rada, vzela se bosta. Nihče jima ni tega branil. Maričkina mati je celo priganjala: »Pohiti, dekle, pohiti, domačija je potrebna moške roke!« Zakon ju bo še tesneje povezal. Vse bo še dosti lepše, kakor je bilo doslej. Vsi njuni opravki, vse njune misli bodo skupne. Skupaj bosta gospodarila. Skupaj obdelovala njivice v lazi, skupaj pospravljala pridelek. In končno bosta dobila dete, majhnega kričaća, ki se bo venomer cmeril v stari zibelci. Fantiček bo, bodoči gospodar. In babica ga bo zibala in pela mu bo staro uspavanko, ki jo prepevajo gorjanke ob zibelcih od roda v rod, pesem o svetem Jožefu in Mariji, ki sta božje dete zibala... In leta bodo hitela, kakor da tekmujejo bodo bežala drugo pred drugim. V zibelci se bo cmeril drugi, tretji in četrti otrok, kolikor jih bo pač Bog dal... Rasli bodo. Najstarejši bo že pomagal očetu. Marička bo postala močna, zagorela gorjanska žena. Neskaljena, preprosta sreča bo venomer vasovala pri njih. Da, venomer, venomer...

Tako sta sanjarila, o tem sta bila prepričana. Toda usoda se jima je neusmiljeno porogala, prav ko sta tega najmanj pričakovala.

Nekje daleč od njune gorske samote, sredi civiliziranega, modernega sveta je izbruhnila vojna. Tinačeva brata sta morala v vojsko in končno so poklicali še Tinača.

Marička je zajokala. Vsa njena sreča, ki se ji je zdela tako trdno zgrajena, se je v trenutku sesula.

»Ne jokaj, saj se morda že v nekaj mesecih vrnem,« jo je tolažil fant in jo objemal. Toda dekle se ni moglo utolažiti.

»Hude slutnje imam,« je ihtela, »hude slutnje, da te dolgo ne bo. Ali pa morda nikoli.«

Nato je iz lončka na svojem oknu odlomila dva vršiča rožmarina. Enega je dala Tinaču, drugega pa je vsadila v drug lonček. Tako je storila po izročilu prababic, ki so bile prepričane, da ima rožmarin pri zaljubljenih ljudeh čudežno moč.

»Ta rožmarin mi bo povedal, kako je s teboj,« je rekla. Skrbno ga bom negovala, zvesto zalivala. Če bo lepo rasel, bom vedela, da ti je dobro. Če bo pa začel veneti, me boš pozabil ali pa se bo kaj hudega zgodilo s teboj.«

Poslovila sta se. Tinač je odvriskal v dolino. Marička pa je s svojo materjo ostala sama samcata v mali gorski hišici.

Minevali so dnevi, minevali so meseci... Vojna tam v daljnem, modernem svetu se ni končala, temveč še bolj razbesnela. Grmeli so topovi, regljale so strojnice in zemlja je bila vsa prepojena s krvjo. Toda Marička v svoji gorski samoti tega ni videla in ne slišala. Negovala je svoj rožmarin. Zvesto ga je zalivala. Rožmarin se je lepo razrasel. Tinaču je dobro. Zvest mi je, se je veselila.

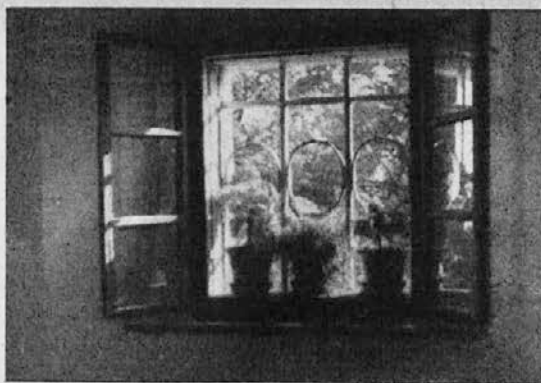
Tinač ji je kdaj pa kdaj pisal. Z velikimi, neenako stoječimi črkami je napisal: Preljuba moja! Pozdravljam te čez doline in skalne vrhe in ti sporočam, da sem zdrav!...«

Marička se je nasmehnila. Poljubila je pismo in ga shranila v skrinjo, kjer je hranila svoj največji zaklad: pisano ruto in krilo iz šumeče svile, srebrn sklepanec in babičino avbo, ki bi jo ona prvič nadela na poročni dan. Tam je bilo poleg mašne knjige in podobne od prvega obhajila shranjeno tudi lectovo srce, ki ji ga je bil Tinač kupil na zaročni dan.

Sonce je romalo svojo vsakdanjo pot. Gorski studenci so žuboreli. Lan je cvetel in odevetal. Klasje je zorelo. Marička se je ubijala z delom doma in drugod. Bila je zdrava in močna in je rada pomagala sosedom, ko je vsepovsod tako manjkalo moških rok.

V gorsko samoto je prišla bridkost. Zajokala je žena najstarejšega Tinačevega brata. V strelnem jarku ga je raztrgala granata. Mnogo žensk iz vasi spodaj je že objokovalo svoje može, brate, sinove. Ko je v nedeljo sivolasi župnik po maši bral z lece imena padlih faranov, je Marička s tesnobno skrbjo prisluhnila in si končno oddahnila. Tinača ni bilo med njimi. Vsa zaskrbljena je negovala rožmarin, vsa zaskrbljena ga je vsako jutro opazovala.

Dnevi so se krajšali in krajšali. Sive plahte težke mokre megle so dušile in skrivale dolino. Zasneženi gorski grebeni pa so

se lesketali, kakor da jih je božja roka oblila s čistim zlatom. Spet je pisal Tinač: »Ljuba, pozdravljena čez doline in hribe. Sporočam ti, da mi je dobro. Zdaj sem v bolnici. Pa ni nič hudega. Samo roko mi je oprasnilo. Čez teden dni bom zdrav.«

Marička je s podvojeno skrbjo negovala in opazovala rožmarin. Bil je lepo zelen kakor prej. Zaprla je okno in ga postavila za šipo, da bi mu mraz ne škodoval.

Neko jutro je začelo snežiti. Tih, spojno je padal sneg in se kopicil, kopicil. Zdaj so bili gorjanci za dober čas odrezani od doline. Marička je koprnela od tesnobe. Toda bila je prepričana, da bi ji Tinač dal »znamenje«, če bi se mu kaj zgodilo. Ustavila se bo ura ali se bo kar na lepem razpočilo zrealce, lahko tudi, da bo kje v hiši ponoči zaropotalo. Ne, nič takšnega se ni zgodilo, hvala bogu, in rožmarin je bil še vedno lepo zelen.

Na božični večer je odšla k tolmunu. Toda snežilo je in noč je bila temna. Z očetovo kovanko je prebila led na površini in so pozorno zastrmela v vodo. Tinač, Tinač, prikaži se! ji je razburjeno prosilo srce. Zaman. Ničesar ni videla. Bilo je pretemno.

In spet je prišla pomlad s cveticami in soncem. Sneg se je talil in s skalnih grebenov so drli umazani hudourniki v dolino. Tinač že od jeseni ni pisal. Skrb v Maričkinem srcu je rasla in jo tesnila. Toda rožmarin se je lepo razraščal in bil ves zelen.

Neko nedeljsko popoldne so Maričko obiskali snubci. Snubili so jo za krčmarja Jakopina, premožnega vdovca iz dolinske vasi. Marička je obstrmela.

»Kaj ne veste,« jih je zavrnila, »da sem s Tinačem v besedi?«

»S Tinačem?« so se smejali. »Kje pa je ta Tinač? V vojski, kajne? Kaj bi čakala nanj, saj ga najbrže ne bo nazaj. Raje se odloči za bogatega Jakopina. Mož v najboljših letih je in, kar je glavno, ne bo mu treba več na fronto.«

»Nočem ga, pa čeprav bi bil zlat od glave do pet,« jih je robato zavrnila in se zasukala med vrati.

Materi njena robotost ni bila všeč.

»Vse to bi bila lahko lepše povedala,« jo je kregala in nato dodala: »Sploh pa bi ne bilo napačno. Pri Jakopinu bi se ti dobro godilo. In če se Tinač ne vrne... jaz sem slaba, danes ali jutri lahko ugasnem, kaj hoš potem počela čisto sama v tej samotiji?«

Marička se je zastrmela v mater. Res, zadnje leto jo je močno zgrbilo in izsušilo. Čudno, da tega ni opazila. Pa kaj, ko ima le Tinača v mislih.

»Le kaj tako govorite,« se je nalašč ujezila, »tako ste še krepki in Tinač se bo vrnil prav za gotovo.«

Tinač ni nič pisal. Delo je klicalo od vsepovsod. Marička se mu je z vsem srcem in vsem bitjem odzvala. Delala je in delala, da bi se hudo utrudila in pozabila.

V nedeljo po maši je spet bral župnik imena padlih fantov. Ko je njegov glas izzvenel, si je oddahnila, kakor da je hodila po neznansko strmi poti. Tinača ni bilo med njimi. Toda nekoč ga je imenoval. Marička je že skoraj zakričala, tedaj pa se je kratkovidni župnik globlje sklonil nad seznam in se popravil: padel ni Tinač, ampak njegov drugi brat...

Sonce je romalo svojo vsakdanjo pot. Gorski studenci so žuboreli. Lan je cvetel in odcvetal. Klasje je zorelo. Rožmarin se je razrasel in bil ves zelen, toda Tinač ni pisal.

Nekaj vaščanov je prišlo na dopust. Pravili so, da so se srečali s Tinačem. Eden tukaj, drugi tam, toda, kje naj bi bil zadnji čas, ni vedel nihče povedati.

Jeseni je Maričkina mati legla in ni več vstala. Hči se je z vso skrbjo zavzela zanj, da je na Tinača skoraj pozabila. Toda kljub vsej negi je starka usihala. Le slaboten plamenček življenja je še nekaj časa tlel v njej in na spomlad je še ta ugasnil.

Marička je ostala čisto sama. V vasi je najela hlapčiča. Toda fant ji je že čez nekaj dni pobegnil nazaj v vas. Samote ga je bilo strah.

Tinač ni nič pisal, toda rožmarin se je lepo razrašal in zelenel.

Spet so prišli Jakopinovi snubci, kakor da si je možak vtepel v glavo, da mora dobiti prav njo. Kot pred letom jih je zavrnila.

Sonce je romalo svojo vsakdanjo pot. Gorski studenci so žuboreli. Lan je cvetel in odcvetal. Klasje je zorelo. Marička ni več štela dni, ne mesecev. Čemu tudi? Upanje, da še kdaj vidi Tinača, je bilo le še rahlo, rahlo.

Jesen, zima in spet pomlad... poletje, smejoče sonce... žuboreči studenci, cvetoči lan in zoreče žito in dvoje rok, dvoje krepkih, ožganih, žuljevih rok, ki neprestano delajo: vihte motiko, kopljejo, sejejo, plevejo, kosijo in žanjejo. In srce, ki še vedno, čeprav rahlo, upa in bo upalo, dokler bo zelenel rožmarin...

Vojna se je končala. Vračajoči se vojaki so se razlili od vsepovsod, kakor na spomlad pridro hudourniki z gora. Vrnili so se sinovi k materam, možje k ženam, bratje k sestram, ženini k nevestam. Prišli so utrujeni in onemogli, bolni, ranjeni in pohabljeni, toda prišli so... le Tinača ni bilo...

Zdaj je upanje v Maričkinem srcu splahnelo. Le drobcena, prav drobcena iskrica je ostala: rožmarin je še vedno tako lepo zelenel in staro izročilo je velelo:

Dokler rožmarin zeleni,
on, ki ljubiš ga — živi!

Življenje je enolično pelo svojo večno pesem. Čas je tkal dan k dnevu, mesec k mesecu — jesen — zimo — pomlad — poletje... Maričkini roki sta kopali, sejali, pleli, kosili in želi, v srcu pa je tlela prav drobcena iskrica upanja.

Krčmar Jakopin se je naveličal čakati. Oženil se je z drugim dekletom. O, Marički zaradi tega ni bilo nič žal.

Rane, ki jih je ljudem prizadela vojna, so se počasi celile. Vdove so odlagale črni-no. Vdova Tinačevega brata se je celó vnovič omožila. Domačija potrebuje moške roke, je pojasnila Marički in ji svetovala, naj jo posnema. Ne, Marička ni hotela o tem nič slišati. Še vedno je čakala svojega Tinača.

Dokler rožmarin zeleni,
on, ki ljubiš ga — živi!

In nekoč — sredi visokega poletja je bilo — se je zgodilo. Iz vasi je prihitel ves zadihani županov hlapec in ji v eni sapi izbruhal: da se je Tinač vrnil, toda, da je strašen. Obe nogi mu manjkata. Iz mesta so ga poslali na občino.

Marička je poslušala, pa ni vsega razumela. V mislih se ji je vse izpremešalo. Zdelo se ji je, da sanja. Kakor v sanjah je vrgla s sebe predpasnik, si zavezala robec na glavo in odhitela za hlapcem. Hitela je, da jo je fant komaj dohajal. »Tinač se je vrnil! Tinač se je vrnil!« ji je veselo pelo srce. Vse drugo, kar ji je hlapec povedal, je pozabila.

Ko sta prišla v vas, je vprašala hlapca, kje je Tinač.

»I, pri nas,« ji je pojasnil, »saj so ga na županstvo poslali.«

Na dvorišču županove domačije je naltela na gručo žensk. Županja je jadikovala sredi med njimi:

»In prav k nam pošljejo vsako nadlogo. Kakor da že nimamo dosti beračev. Zdaj bo še za tega morala skrbeti občina.«

Ko so zagledale Maričko, so utihnile in se osuplo zagledale vanjo. Ne da bi jih pogledala, je šla mimo njih.

»Kje je?« je kratko vprašala hlapca.

»V izbi,« ji je pojasnil.

Pred izbo je z roko na kljuki obstala. Zdaj, zdaj... Vse je trepetalo v njej od ganotja, bolečine in nestrpne sreče... Če je res on... in če...

Odprla je vrata in obstala na pragu.

»Marička!«

Da, bil je res on. Široka, krepka ramena so bila njegova in tudi obraz, čeprav močno upadel in porasel z brado, je bil njegov. In oči, da tudi oči, toda videla jih je le trenutek, kajti zdaj jih je pokril z rokami, kakor da bi se hotel skriti pred njo. Neskončno žalostno jo je zaprosil:

»Marička, ne glej me. Lepo te prosim, pojdi!«

Toda ona je že vse videla. Videla je, da sedi v vozičku in da ima namesto nog le kratke štrclje, skrite pod odejo. Še vedno ji je zvenel v ušesih županjin glas: .. zdaj bo še za tega morala skrbeti občina... Za koga? se je vse uprlo v njej. Zanj, ki ga je ona tako dolgo in tako željno čakala? Neskončna ljubezen in usmiljenje jo je prevzelo. Zaihtela je in planila k njemu. Privila je na prsi njegov ubogi, trpeči obraz, ki ga je še vedno zakrival z rokami.

»Moj Tinač, moj ubogi, ljubi Tinač,« je jecljala. »Zdaj si moj in nihče te mi več ne vzame. Nihče. Nihče.«

Nato je odhitela ven, mimo žensk, ki so še vedno tarnale na dvorišču. Poiskala je hlapca in ga prosila, naj ji posodi močan, velik koš. Fant ji je začuden ustregel.

S košem se je vrnila v izbo, zmetala vanj blazine s postelj, nato pa je s svojimi močnimi rokami dvignila otepajočega se Tinača kakor otroka in ga udobno posadila v koš.

»Zdaj si moj in moral me boš ubogati!« je odločno ukazala in si oprtala koš na rame. S košem na hrbtu je šla mimo žensk, se ustavila pred županjo in ji povedala:

»Da ne boste več v skrbeh, vam povem, da bom sama skrbela za svojega ženina.«

Ženske so zaprepaščene boljšeale vanjo. Županja je nekaj jecljala, a govoriti ni mogla. Toda Marička je že odhajala. Šla je skozi vso vas ponosno-zravnanata, mimo neštetihi, začudeno strmečih oči.

Naslednji dan se je oglasila pri župniku in ga prosila, naj ju poroči.

»Toda, dekle, kaj si znorelo?« se je začudil starček. »Saj je lepo, da se iz usmiljenja zavzemaš za ubogega pohabljenca, toda pomisli tudi na svojo domačijo. Tvoj dom potrebuje zdravega, delavnega moža.«

Marička se je nasmehnila.

»Prečastiti,« je rekla, »zdrava, krepka in delavna sem sama. Kar sem zmogla doselej, bom tudi poslej. Ščasoma pa,« je zardela in pogledala v tla, »nama bo morda Bog dal otroke, ki mi bodo v pomoč.«

In v nedeljo, ko se je po gorskih grebenih razlivalo sonce in so gorski studenci vriskaje peli svoje jutrnjice, si je Marička nadela svatovsko avbo svoje babice, opasala srebrni sklepanec in si na prsi pripela nagelj in rožmarin, nato pa je ob beli javorovi mizi, ki je bila spremenjena v oltar, stari župnik zvezal dvojje ljubečih src.

* * *

Čez mnogo let sem srečala Maričko. Bila je postavna, krepka in zdrava in z oči se ji je bralo, da je srečna. Tudi njenega Tinača sem videla. Imel je umetne noge in je s palicami kar lahko hodil.

Na enem izmed oken pa je rasel v lončku rožmarinov grmič, ki je bil tolikšen, da je izpolnjeval vse okno.

»Ta rožmarin mi je prinesel srečo,« je rekla gorjanka in potem je povedala zgodbo, ki sem jo bila pravkar napisala.

»In veste, zakaj mi Tinač takrat tako dolgo ni pisal?« je dodala. »Šele čez čas mi je to priznal. Ko se je takrat v vojni ponesrečil, so bili uničeni vsi njegovi dokumenti. Pozneje, ko se je zavedel, kako je pohabljen, pa dolgo ni hotel nikomur povedati imena, ker se ni želel vrniti...«

Ko sem odhajala, sem srečala tri krepke, zagorele fante in dekleta z rumenimi kitami in sinjimi očmi. To so bili najbrž Maričkini otroci. Z motikami na ramah so se vračali z njive mladi, zdravi in krepki.

Tako se je končno Marički in njenemu Tinaču vendarle nasmehljala sreča.

Foto: dr. M. Foerster (iz filma „O, Vrba...“)

Zvezde in zvezdnato nebo 1945

Opazovanje neba je vsekako nekaj najlepšega, kar si more zamisliti človeški duh. Vsak jasen večer in vsako noč vidimo nad seboj tisoče in tisoče zvezd, nebesnih draguljev, ki sijejo iz neskončnih vsemirskih daljav. Pri tem smo lahko ponosni na svoj um; majhen človek, z zemljo vred neznaten, vsemirski prašek, je prodril tudi v te gmotno nedosegljive sfere vesoljne narode. Ko vidimo tako lepo migljati zvezde na črnem nebu, se spominjamo, da so tudi te zvezde svetovi, tisočkrat in tisočkrat večje od naše matere zemlje, majhne zvezde, na kateri se odigrava naša življenjska usoda. Morda se tudi okoli teh svetov, vsemirskih svetilnikov, vrte planeti in morda je tudi na njih razvito življenje — kdo ve to, razen tiste višje sile, ki uravnava zakone vsemirja. Za nas naj ne bo vsemir mrtev, sama gmota, za nas naj bo poln življenja, kakor ga zahtevata naravna lepota in smoter, zaradi katerega je bilo ustvarjeno vsemirje. In kdo ve, ali ni navsezadnje vse to vesoljstvo, ki ga zremo pred seboj, le neznaten delec v groznem prostoru, ki mu pravimo — *natura*. Seveda so tu meje človeške fantazije že končane, kaj šele meje razuma. Iz navedenega lahko spoznamo, kakšna brezpomembna ničla je tvorno tako neznatni človek in kakšen velikán je njegov duh, ki je prodril v prirodo. Nebo nam bodi nenehno opozorilo o veličastju stvarstva in majhnosti človeka, ki tolikokrat greni življenje svojemu bližnjemu z raznimi malenkostmi, namesto da se dviga na perutih duha v neskončne višave.

Opazovanje neba vpliva na dušo silno pomirljivo. V vseh duševnih težavah dvigajmo pogled proti nebu in homo potolaženi. Dobro je dejal nekdo, da ljudje, ki se ne menijo za naravo in zavračajo ugodni vpliv neba na človeško dušo, niso vredni, da jih je priroda rodila in da jih sonce osvetljuje.

Naslednje vrstice so namenjene tistim, v katerih se še oglašča ta moralni čut, saj je pogled na nebo nekaka človekova duševna dolžnost. Vodil bo bralca po nebu, ga vpeljal v skrivnosti vesolja; zato naj mu sledi in opazuje prekrasno nebo. Spoznal bo, da je malenkostni trud bogato poplačan in da ne more nobena človeška beseda, tudi ne beseda najboljšega poeta, upodobiti na papirju tiste nebesne lepote, ki jo boš užival, ko boš ob jasni noči dvignil pogled proti večno se iskričim svetovom, gor proti nebu — proti večnosti.

Naš obzornik

Ako se postavimo na široko planjavo in se ozremo na nebo, se nam dozdeva, kakor da stojimo v sredini velike ploskve, nad katero se boči votla polkrogla — *nebes*. Ta se od mesta, kjer doseže najvišjo lego, to je zenita, ki je točno nad opazovalcem, spušča na vse strani in se tam daleč stika s ploskvijo, na kateri stojimo; tako tvori krog, ki mu pravimo fizični ali prirodni obzornik (HORIZONT).

Ta ploskev je v svojem bistvu le vidni del zemeljske krogle.

Čim višje smo, tem večja je vidna ploskev, tem večji je torej polmer obzornika. (Obzorje Triglava ima polmer 191 km.) V višini 5 km je polmer obzornika 252,4 km, v višini 10 km že 357 km, v višini 20 km pa je polmer obzornika že čez 500 km. (Če se dvignemo v Ljubljani do višine 10 km, imamo že razgled nad Trst, Gradec, Zagreb, Benetke in čez severni konec Jadranskega morja.)*

Podnevi utegnemo opazovati na nebu ob jasnem vremenu Sonce in tu in tam tudi Luno (okoli prvega in zadnjega krajca). Ko pa Sonce zatone za daljne hribe in se polagoma zavija pokrajina v temo, tedaj se začno prižigati na nebu prve zvezde.

Ako opazujemo dalje časa lego neke zvezde na nebu, spoznamo, da se giblje od vzhoda proti zapadu, zato sklepamo, da se vse zvezde, Sonce, Luna in planeti z nebesno kroglo (na katero so zvezde pritrjene — tako nam pravi videz) vrte okoli neke osi v smeri od vzhoda proti zapadu. To os imenujemo: svetovna os. Ta sega od severnega tečaja (ki ga označuje približni zvezda Tečajnica ali Polarnica) do našega opazovališča, pa dalje v isti smeri do južnega tečaja, ki je pri nas neviden. Temu vrtenju nebesne krogle, kateremu se morajo podvreči vse zvezde, Sonce, Luna in planeti, dajmo ime: navidezno vrtenje nebesne krogle. Nam opazovalcem na zemlji se zdi, kakor bi se vse zvezde vrtele okoli zvezde Polarnice. V resnici se ne vrte zvezde, marveč mi z našo materjo zemljo se zavrtimo v 24 urah okoli zemeljske osi, ki je namerjena proti zvezdi Tečajnici. Ko zremo na nebo proti Tečajnici, se nam zdi, kakor bi vse zvezde opisovale okoli nje neke kroge, v katerih središču je ona sama. Ti krogi imajo tem večji premer, čim dalje je zvezda od Tečajnice. Ker so krogi med seboj vzporedni

* Velja le za zelo ugodne vremenske prilike

Kje stoji sonce

(paralelni), jim pravimo vzporedniki. Ker je pa nebo pač krogla, ne moremo velikosti vzporednikov poljudno večati. Največjemu vzporedniku pravimo ekvator ali polutnik — ravnik. Ta razpolavlja nebesno kroglo v dve polkrogli (severno in južno). Od severnega tečaja pa do polutnika se velikost vzporednikov veča, proti južnemu tečaju pa se manjša.

Kako najdemo na nebu zvezdo Tečajnico? Vsakemu je znano lepo ozvezdje Velikega voza, ki nas ob zimskih večerih pozdravlja s severovzhodnega neba, v poletnem času pa stoji zvečer visoko na severozapadu. Kako lepo se odražajo na večernem nebu tri zvezde, ki tvorijo nekake ojesi. Nato imamo še štiri zvezde, ki spominjajo na trup voza. Ako zvezdimo zadnji dve zvezdi trupa (Alfa in Beta) in naneseš petkratno oddaljenost teh dveh zvezd v smeri od Alfe (svetlejša zvezda), zapazimo na zahtevanem mestu svetlo belo zvezdico, ki je v svoji okolici najsvetlejša in se imenuje Tečajnica ali Polarnica. Ako zvezdimo to zvezdo z zenitom in podaljšamo zvezni krog v isti smeri proti obzorju, dobimo tako imenovani meridian našega stojišča (ima smer sence, ki jo meče palica ob poldnevu). Ako se obrnemo proti Tečajnici, je na naši prednji strani sever, na hrbtni jug, na desni vzhod in na levi zapad. VZHAJALIŠČE nekega kraja je — natanko vzeto — tista točka obzorja, na kateri vziđe Sonce dne 21. marca ali 23. septembra. VZHODIŠČE poljubne zvezde je točka obzorja, na kateri vziđe zvezda.

Mnogo zvezd je na nebu. Človek, ki je opazoval zvezde že na začetni stopnji kulture, je združil razne zvezde v zvezdne skupine — ozvezdja. Ozvezdje je torej družba določenega števila zvezd. Tako poznamo na primer ozvezdja: Veliki voz, Mali voz, Rimščice itd. Najbolj znanih je 12 ozvezdij, ki se imenujejo ekliptična ozvezdja in tvorijo zodiak ali živalski krog. Skozi živalski krog potujejo Sonce, Luna in planeti. — Ta ozvezdja so: OVEN, BIK, DVOJČKA, RAK, LEV, DEVICA, TEHTNICA, ŠKORPION, STRELEC, KOZEL, VODNAR in RIBI. Prvih 6 ozvezdij leži nad ekvatorjem, torej na severni nebesni polkrogli, drugih 6 pa pod njim, torej na južni nebesni polkrogli. Ozvezdja, ki leže v bližini ekvatorja, se imenujejo EKVATORIALNA OZVEZDJA.

Iz navedenega torej vidimo, da so zvezde prav za prav deli ali sestavine ozvezdij. Pomniti je seveda treba, da niso ozvezdja nikake fizikalne enote, temveč da so to le navidezne skupine zvezd, ki leže od zemlje v približno enaki smeri. Svetlejša zvezde nosijo še posebej imena, ki so latinskega, grškega in arabskega izvora, drugače je pa vsaka zvezda

Mesec	Ozvezdje	Mesec	Ozvezdje
Januar	Strelec	Julij	Dvojčka
Februar	Kozel in Vodnar	Avgust	Rak in Lev
Marec	Vodnar in Ribe	September	Lev in Devica
April	Ribe in Oven	Oktober	Devica
Maj	Oven in Bik	November	Tehtnica in Škorpion
Junij	Bik	December	Škorpion in Strelec

Op.: Ne zamenjaj ozvezdja z istoimenskimi nebesnimi znamenji, ki so se skladala z ozvezdji pred 2000 leti, sedaj pa ne več.

zaznamovana z grško črko in latinskim imenom ozvezdja, v katerem leži (n. pr. ALDEBARAN : Alfa Tauri, ALGOL : Beta Perzei).

Kaj nam pravi o zvezdah zvezdoslovec?

Vse zvezde, kar jih vidimo na nebu, so sama sonca najrazličnejših barv, velikosti, oddaljenosti in temperature. Barva zvezde je odvisna v glavnem od razvojne dobe, v kateri je zvezda, in pa od temperature zvezdnega površja. Tudi pri zvezdah namreč opažamo neki razvoj. V začetku življenja (zvezda se rodi iz vseмирskih meglic) je zvezda prav redka, po velikosti premera zelo velika in močno rdeče barve. Nato se začne zgoščevati, velikost se ji manjša, iz rdeče postane rumena, dokler končno ne prispe na višek svojega razvoja, ko je bele barve in ima zelo visoko temperaturo. Potem začne zopet upadati, iz bele postane rumena, nato rdeča, dokler končno ne ugasne. Zvezda je postala vseмирski mrlič. Temperatura je torej najmanjša na začetku in koncu zvezdnega življenja, največja pa na razvojnem višku, ko je zvezda bele barve. Nekatere bele zvezde imajo temperaturo do 60.000° C. (Po Bealsovem mnenju imajo nove zvezde do 65.000° C.)

Seznaniiti se moramo še z absolutno in navidezno svetilnostjo zvezd.

Absolutna svetilnost zvezd, ki je odvisna od velikosti in temperature zvezde, ali razvojne dobe, je količina svetlobe, ki jo oddaja zvezdno površje. Absolutno svetilnost zvezde izražamo v poljudni astronomiji tako, da jo izrazimo glede na Sonce, ali po absolutni velikosti, to je navidezni svetilnosti v oddaljenosti 10 PARSEKOV.* Tako pravimo n. pr.: da je Aldebaran 100 krat svetlejši od Sonca ali Rigel 18.000 krat. Navidezna velikost pa je svetilnost, pod katero vi-

* 1 parsek je 3,26 svetlobnih let

dimo zvezdo z zemlje, in je odvisna od absolutne svetilnosti in razdalje zvezde od zemlje. Za nas zemljane je lahko n. pr. neka zvezda zelo svetla, ker je v bližini zemlje, druga zvezda pa je zopet malo svetla, ker je mnogo dalje, dasi je od prve mnogo večja. Vsemirske razdalje store pač iz velikana palčka in iz palčka orjaka!

Sedaj še nekaj o oddaljenosti zvezd! Oddaljenosti med planeti lahko merimo še v milijonih kilometrih, toda če bi hoteli to pri zvezdah, bi naleteli res že na prava astronomska števila. Zvezdoslovci so si zato zamislili novo enoto, tako imenovano svetlobno leto. Svetloba se širi, kakor znano, po majhnih delcih s hitrostjo 300.000 km v sekundi. Svetlobno leto je torej pot, ki jo prevali svetloba v enem letu, in ta pot je enaka približno 9,5 bilijonov km (bilijon je milijon milijonov, torej 1 in 12 ničel). In večina zvezd je oddaljena več ko 10 svetlobnih let. Oddaljenost najbližje zvezde meri nad 4 svetlobna leta (PROXIMA CENTAURI). Na vrhu ozvezdja Oriona je zvezda LAMBDA (bele barve), oddaljena 4840 svetlobnih let. Žarek te zvezde, ki ti sedaj omogoča njeno vidnost, je krenil na svojo dolgo pot že 3000 let pred Kristom. Nemara zvezda sedaj več ne obstoji — kdo ve to?

Oglejmo si na kratko še ozvezdja in navedimo najvažnejše podatke!

Andromela je lepo, veliko ozvezdje, sestavljeno iz 4 svetlih zvezd, razvrščenih v premi črti. Nad tem ozvezdjem zapaziš majhen nebesni oblak (SPIRALNO MEGLICO) — družbo milijard in milijard zvezd, oddaljenih okoli 1 milijon svetlobnih let. Ozvezdje se pojavi jeseni na večernem vzhodnem nebu in je najbolj vidno v zimskih mesecih.

Bik je lepo ozvezdje, vidno poleti na jutranjem nebu, nato pa do maja na večernem. Glavna zvezda je rdeči ALDEBARAN. Posebno znana je fizična skupina zvezd — PLEJADE (oddaljene 200 svetlobnih let).

DEVICA se pojavi že marca na večernem nebu, kjer je vidna do avgusta. Pred njo potuje Sonce v septembru. Glavna zvezda je beli Klas ali Spika.

Dvojčka: z dvema lepima zvezdama, belim Kastorjem in rdečkastim Poluxom, sta izrazito zimsko ozvezdje, vidno do junija na večernem nebu. (V junijskih večerih se svetita KASTOR in POLUKS nizko na severozapadu.)

Kefej, viden vse leto (v bližini nebesnega pola).

Kit, viden v novembru in decembru, ima zanimivo zvezdo Miro, ki spreminja svojo svetlost (zvezda SPREMENLJIVKA).

Kočijaž, viden najbolj v zimi, se ponaša s svetlorumeno zvezdo Kapelo, oddaljeno 50 svetlobnih let (v januarju jo imamo ob 22^h v zenitu).

Kozorog je nesvetlo poletno ozvezdje.

Labod je viden na večernem nebu najbolj v jeseni. Glavna zvezda je belorumeni DENEK (v premeru 28 krat večji od Sonca).

Lev je viden na večernem nebu od februarja do avgusta in se ponaša z belima zvezdama Regulom in Denebulo (Regul je oddaljen 60 svetlobnih let).

Lira, ki je vidna najbolj v poznem poletju in zgodnji jeseni, ima krasno modrikasto Vego, najsvetlejšo zvezdo na severni nebesni polkrogli (oddaljena 30 svetlobnih let).

Mali voz je viden skozi vse leto. Glavna njegova zvezda je Tečajnica, oddaljena 300 svetlobnih let. Ima 11 krat večji polumer od Sonca.

Oven, malo ozvezdje, ki ga sestavljajo 3 zvezde in je vidno najbolj jeseni.

Pegaz (na večernem nebu od septembra do januarja). Njegove zvezde so razporejene v obliki četrkotnika in je sosed Andromede.

Perzej, viden skozi vse leto, najbolj pozimi. Okoli 10. avgusta padajo iz njega kresnice — »solze sv. Lovrenca«.

Rak je viden najbolj spomladi in je majhno, nesvetlo ozvezdje.

Ribi, zapadno od Ovna.

Orion ali Rimščice, krasno zimsko ozvezdje z rdečo Betelgezo (zgoraj) in belim Riglom (spodaj), oddaljen 460 svetlobnih let. Na jutranjem nebu je viden od avgusta dalje.

Severni venec, viden od junija do avgusta, ima zelo vročo zvezdo, imenovano Dragulj (Biser).

Strelec, nesvetlo poletno ozvezdje.

Skorpion, lepo poletno ozvezdje s krasnim krvavordečim Antaresom, ki je po premeru 450krat večji od Sonca.

Tehnica, nesvetlo ozvezdje, vidno najbolj v juniju in juliju.

Veliki pes, viden zvečer januarja, februarja in marca. V njem leži najsvetlejša zvezda (dozdevno) Sirij (8 svetlobnih let).

Veliki voz, viden vse leto. Pravijo mu tudi ČOLN SV. PETRA.

Vodnar, nesvetlo poletno ozvezdje.

Volar ali Bootes, viden od marca do avgusta, ima krasno rdeče-rumenkasto sonce Arkturja. V poletnih večerih je viden na zapadu.

Tako smo končali opis glavnih ozvezdij. Za zaključek naj še pripomnim, da se imenu-

jejo vse do sedaj našete zvezde zvezde stalnice, ker navidezno ne spreminjajo medsebojne lege (v resnici se premikajo v vesolju s silno hitrostjo, česar pa zaradi velike oddaljenosti ne opazimo). Zaradi gibanja Sonca po živalskem krogu in zaradi tega, ker smo si uredili ure po sončnem (povprečnem) času, spreminjajo ozvezdja iz dneva v dan in iz meseca v mesec svoje lege. Določeno ozvezdje vzhaja vsak mesec dve uri prej. V nasprotnem letnem času vidimo določeno ozvezdje na istem delu neba ob nasprotni uri ali pa ob istem času na nasprotnem delu neba. V zimskem času vidimo na primer v večernih urah ozvezdje Oriona na južnovzhodnem delu neba. V naprotnem letnem času (to je v poletju) je to ozvezdje vidno na istem delu neba ravno ob nasprotni uri, to je v jutranjem času.

Sonce potuje

Kakor smo že omenili, se giblje Sonce poleg rednega dnevnega vzhajanja in zahajanja še med zvezdami stalnicami od zapada proti vzhodu. V enem dnevu se premakne za 1°. V teku enega leta prepotuje nebesno kroglo enkrat naokoli. Tiru Sonca po nebu pravimo Ekliptika, ki je popolna krožnica in teče skozi dvanajst ozvezdij, katerih imena smo navedli že spredaj. Tako je n. pr. Sonce v januarju v ozvezdju Strelca, v avgustu pa v ozvezdju Leva. Ekliptika, ki je naklonjena ekvatorju za 23°, je v svojem bistvu na nebesno kroglo projicirana pot Zemlje okoli Sonca. Vse do 15. stoletja so ljudje verjeli videzu, da se giblje Sonce okoli Zemlje in ne, kakor vemo danes, Zemlja okoli Sonca. Sonce se v resnici torej ne vrtil in ne premika pred našimi očmi, temveč se vrtil okoli njega naša zemlja. (Sonce sicer tudi drvi z Zemljo in drugimi planeti skozi vesoljni prostor in to s hitrostjo 30 km na sekundo.)

Pri opazovanju neba vidimo poleg Lune, ki tudi v dobi 27 dni prehodi živalski krog, še 7 zvezd, ki ne spadajo med stalnice, dasi se med njimi pomikajo in v krajši ali daljši dobi prehodijo živalski krog. Pomikajo se v smeri od zapada proti vzhodu (odnosno v času opozicije s Soncem od vzhoda proti zapadu, to je retrogradno). So to planeti ali premičnice. Gibljejo se po tirih, ki so le malo naklonjeni proti ekliptiki. — Ti planeti so (v oklepaju naklonjenost proti ekliptiki):

Merkur (7°), Venera (3°), Mars (1,5°), Jupiter (1°), Saturn (2°), Uran (0,4°), Neptun (1,4°) in Pluton (18°). (Uran, Neptun in Pluton niso vidni prostemu očesu.) Pri premikanju skozi živalski krog se pogosto zgodi, da se dva planeta srečata, tedaj govorimo o planetnem srečanju — konjunkciji.

Ako se sreča planet s Soncem, tedaj govorimo o konjunkciji s Soncem (planet je v tem primeru neviden). Večkrat se tudi zgodi, da je planet ravno na nasprotnem delu neba kot Sonce: tedaj govorimo o opoziciji (nasprotni legi) Sonca in planeta. Planet vziđe zvečer, doseže najvišjo lego opolnoči in zjutraj zatone. Gledano tedaj s planeta, je zemlja v konjunkciji s Soncem.

Vsi omenjeni planeti tvorijo skupno z našo zemljo, Luno in Soncem sončni sestav ali osončje, v katerega središču je Sonce. Vsi planeti se vrte okoli Sonca in Luna se vrtil okoli zemlje: je njen trabant. Planeti so nastali pred milijardami let, ko so se odtrgali od žareče sončne mase.

Planeti

I me	Povprečna odd. Sonca	Najmanjša odd. Zemlje	Sider. doba	Sinod. doba
Merkur	58 mil. km	77 mil. km	0.24 l.	01.115 d.
Venera	108 „ „	40 „ „	0.61 „	11.218 d.
Zemlja	150 „ „		1.0 „	11. „
Mars	228 „ „	56 „ „	1.8 „	21.48 d.
Jupiter	778 „ „	580 „ „	11.8 „	11.83 d.
Saturn	1426 „ „	1190 „ „	29.4 „	11.12 d.

Siderična doba je doba, v kateri se zavrti planet okoli Sonca, sinodična pa doba, v kateri se povrne v isto lego s Soncem in Zemljo

I me	Masa Zemlja=1	Gostota Zemlja=1	Premer ekvatorja	Štev. lun	Srednja temperatura
Merkur	0.03	0.68	4.790 km	0	+ 178° C
Venera	0.82	0.94	12.200 „	0	+ 65° C
Zemlja	1	1	12.757 „	1	+ 6.5° C
Mars	0.15	0.71	6.800 „	2	- 37° C
Jupiter	318	0.24	142.700 „	11	- 147° C
Saturn	95	0.12	120.800 „	10	- 180° C

Gostota je masa 1 cm³ določene snovi

Planet se ponaša tako kakor ozvezdje, v katerem stoji. Če vemo na primer, da stoji določeni planet v ozvezdju Device, bo tedaj in tako viden, kakor je vidno to ozvezdje. Računanje planetnih leg ni baš lahko, zato tega ne nameravam razkladati bralcu. Pač pa želim prinesiti rezultate računanja za leto 1945.

Še prej si pogledjmo vsak planet v splošnem!

Ako gremo od Sonca proč, srečamo najprej planet Merkur. Ta se giblje okoli Sonca po zelo oploščenem krogu, v srednji, trikrat manjši oddaljenosti kakor naša zemlja. Glede velikosti tega najmanjšega zemljinega brata naj omenim le to, da bi lahko naredili iz zemlje kar 20 Merkurjev. Zato ker je Mer-

kur temno telo in je njegova svetloba le odbita sončna svetloba in ker se giblje med zemljo in Soncem, opazamo pri njem, če ga gledamo skozi daljnogled, podobne mene, kakor nam jih kaže Luna. Na Merkurju vlada strašna vročina 350° C. Kakor mislijo, obrača Merkur proti svojemu velikemu očetu le eno polovico, ki je torej neprestano ogrevana, medtem ko je druga odmaknjena v večno temo.

Merkur je z zemlje tako slabo viden, da ga baje veliki poljski zvezdoslovec Kopernik niti ni videl. Od Merkurja navzven srečamo lepotic Venero, znano tudi pod imenom Večernica in Danica, ki popolnoma sliči stanju zemlje pred milijoni let: je zelo oblačna, še vroča in le malo manjša od zemlje. Njen tir okoli Sonca je skoraj popoln krog v oddaljenosti 108 milijonov km. Okoli Sonca se zavrti Venera v 225 dneh, a v tisti dobi se tudi obrne, kakor mislijo, okoli svoje osi. (Zemlja se zavrti okoli svoje osi v enem dnevu.) Tira Venere in Merkurja ležita med Zemljo in Soncem, zato se imenujeta ta dva planeta notranja in ju vidimo z zemlje vedno v bližini Sonca. Kažeta se nam v dveh oblikah: kot jutranji zvezdi na vzhodnem nebu nekaj časa pred sončnim vzhodom ali pa na zapadnem večernem nebu nekaj časa po sončnem zahodu. Največji vzhodni oddaljenosti planeta od Sonca — glede na zemljo — pravimo vzhodna elongacija (planet viden na večernem nebu). Med vzhodno in zapadno elongacijo je doljna konjunkcija (zemlja — planet — Sonce), med zapadno in vzhodno pa gornja konjunkcija (Zemlja — Sonce — planet). Za Venero sledi Zemlja, ki kroži okoli Sonca v oddaljenosti 150 milijonov km. Okoli nje se vrti Luna, ki je dvakrat manjša od Merkurja. Zemlji sledi Mars, manjši zemljin brat, ki je poljudno znan po svojih kanalih. Mars je le žalostna podoba zemlje, kakršna bo čez milijone in milijone let. Na nebu ga prepoznamo po njegovi zelo rdeči barvi, zaradi katere so mu že Indijci dali ime »žareče oglje«. Živalski krog prepotuje v dveh letih (v 22 mesecih). V isti dobi se zavrti tudi okoli Sonca.

Marsu sledi ogromen prepad, v katerem je na tisoče majhnih planetoidov. (Planetoidi so ostanki nekega večjega planeta.) Šele v oddaljenosti 700 milijonov km od Sonca kroži največji planet naše sončne družine: Jupiter, velikan, iz čigar prostornine bi lahko naredili 1300 Zemelj. Nekateri trdijo, da je še žareč, drugi govore zopet o nekem ledenem oklepu. Za svojo dolgo pot okoli Sonca potrebuje 12 let. V tem času se zopet vrne v isto ozvezdje. Z Jupitrom je v oddaljenosti 1100 milijonov km drugi velikan, planet Saturn, ki je znan po svojem obroču. Celih

29 let potrebuje, da se zavrti enkrat okoli Sonca. Ko rečeš ena, je ta orjak že preletel pot devetih km (Zemlja 30).

Omenjeni planeti — Mars, Jupiter, Saturn, Uran, Neptun in Pluton — se imenujejo zunanji planeti. Razlikujejo se od notranjih predvsem v tem, da se lahko od Sonca na nebu — glede na Zemljo — poljubno oddaljijo (največja oddaljenost opozicija!), da je njih obhodna doba okoli Sonca enaka dobi, ki jo planet potrebuje, da se vrne v isto ozvezdje (da preide zodiak).

Pregled neba v letu 1945.

V letu 1945. bo zlasti zimsko in pomladno nebo olepšal v večernih urah planet Jupiter, ki bo najsvetlejši v mesecu marcu. Mars stoji začetne mesece v preveliki bližini Sonca in je zato neviden. Kmalu nato se pojavi na jutranjem nebu, kjer bo viden do sončnega vzhoda vso drugo polovico. Proti koncu leta vzide že po 20. uri in bo torej krasil večerno nebo, bivajoč v zvezdni deželi Dvojčkov, kjer se bo sestal z lepim Saturnom. Zanimiva bo njegova pot leta 1946. Saturn bo krasil zimsko večerno nebo; v drugi polovici poletja in jeseni bo pa jutranja zvezda. Venera je začetne mesece Večernica, v drugi polovici leta pa Danica. Po zapadni elongaciji se začne Venera polagoma približevati Soncu, vendar se vrača z njim šele čez več mesecev. *Med zapadno elongacijo in zgornjo konjunkcijo je namreč večja razlika kakor med vzhodno elongacijo in doljno konjunkcijo.*

Januar. Takoj po sončnem zahodu zagledamo na severovzhodu Saturna v bližini ozvezdja Dvojčkov. Krasi nebo do zgodnjih jutranjih ur. Dve uri po sončnem zahodu lahko opazujemo na jugozapadu lepo Venero, stoječo v bližini Kozla. Že v večernih urah vzide na severovzhodu Jupiter, stoječ v vzhodnem delu od Leva. Mars, ki je v ozvezdju Strelca, je neviden (v bližini Sonca).

Zimsko stalnično nebo. Večerno: prelepo sije z južnovzhodnega neba mogočen Orion, pod katerim se sveti v ozvezdju Velikega psa najsvetlejša stalnica Sirij. V sredini januarja se postavi to ozvezdje že ob 10^h na meridian. Na vzhodnem nebu vidimo še ozvezdje Bika. V bližini Zenita sveti rumenkasta Kapela v ozvezdju Kočijaža. Na severovzhodu vidimo še ozvezdje Leva in malo višje ozvezdje Dvojčkov. Ozvezdje Velikega medveda se počasi dviga s severnega neba. Na severozapadu še vidimo ozvezdje Lire in ozvezdje Orla z Altairjem. — *Jutranje*: glej poletno večerno.

Februar: Takoj po sončnem zahodu zagledamo v ozvezdju Dvojčkov Saturna.

Mars se še koplje v sončnih žarkih. Večernica je vidna na južozapadnem večernem nebu. Mnogo zanimanja bo vzbudil Jupiter, ki bo vzhajal dve uri po sončnem zahodu in bo nato viden vso noč.

Marec: Venera je vedno slabše vidna. Jupiter je v tem mesecu krasna, najsvetlejša zvezda, katere lepote ne morejo opisati človeške besede; vidna je vso noč (opozicija). Zvečer jo vidimo na vzhodu, v jutranjih urah na zapadu. Saturn stoji okoli sončnega zahoda nad jugom, po polnoči zatone. Mars se začne kmalu pojavljati na jutranjem nebu. Proti koncu meseca se srečata Jupiter in Luna.

April: Večernica se zgubi v sončnih žarkih in potuje mimo Sonca. Saturn lepša zapadno večerno nebo. Jupiter je še vedno nočna zvezda in zatone okoli 4. ure zjutraj. Kakor vidimo torej, lahko opazujemo dva velika planeta na večernem nebu.

Spomladansko stalnično nebo (večerno)

Na severovzhodu blesti bela Vega, ki že okoli polnoči prispe v zenit. Visoko na vzhodnem nebu zagledamo rdečkastega Arkturja, mnogo niže pod njim pa belo Spiko v ozvezdju Devica. Na zapadu in jugozapadu se svetijo zimski dragulji (Rigel, Betelguze, Kastor, Polux in Regal).

Maj: Jutranje nebo prav lepo razsvetljuje rdeči Mars in krasni vzhodno nebo do sončnega vzhoda. V tem mesecu se pojavi na jutranjem nebu tudi Danica, zvezda, ki smo jo lahko videli še pred dvema mesecema kot Večernico. Svetlost Venere je v tem mesecu izredna. Saturn je viden na zapadnem večernem nebu do 22. ure zvečer. Više nad njim stoji Jupiter.

Junij: Saturn postane v tem mesecu neviden. Ob koncu meseca potuje mimo Sonce. Jutranje nebo krasita Venera in Mars, ki stoji v bližini Ovna. Na večernem zapadnem nebu je viden le Jupiter.

Julij: Mars je najbolje viden drugo polovico noči. Jupitru peša vedno bolj svetlost, od zemlje se namreč oddaljuje. Zgodnjega jutranjega opazovalca očara prekrasna Venerina luč.

Avgust: Najlepši planet v tem mesecu je rdeči Mars, ki se pripelje na nebo že okoli polnoči. Na jutranjem nebu se pojavi v ozvezdju Dvojčkov že jutranjica — Saturn. Jupiter postane v drugi polovici meseca neviden. Krasno je torej jutranje nebo. Opazovalec neba naj posveča pozornost Rimski cesti (zvečer) in padajočim zvezdam (zjutraj).

Oddaljenost nekaterih zvezd*

Zvezda	Ozvezdje	Oddaljenost v svetl. letih	Barva	Opomba
Sirij	Veliki pes	8	bela	dvozzvezdje**
Vega	Lira	34	bela	ima temp. 13.000° C
Kapela	Kočijaž	50	rumena	dvozzvezdje
Arktur	Volar	40	rum.-rdeča	hitro gibanje
Rigel	Orion	460	bela	18.000 krat svetl. od S.
Proklon	Mali pes	10	bela	
Atair	Orel	13	bela	10.000° C temp.
Betelguze	Orion	270	rdeča	temperatura 3000° C
Aldebaran	Bik	50	rdeča	pr. 33 krat večji od S.
Poluks	Dvojčka	50	rum.-rdeča	dvozzvezdje
Kastor	Dvojčka	116	bela	dvozzvezdje
Klas	Devica	200	bela	20.000° C
Antares	Škorpiljon	160	rdeča	krasna poletna zvezda
Regal	Lev	60	bela	
Biser	Venec	75	bela	13.000° C

* Glede oddaljenosti zvezd navaja pisec številke, ki jih omenjajo tudi ostala novejša slovenska dela oziroma astronomije, dasi so nova merjenja nemških astronomov prinesla medtem nove izsledke

** Če sestoji kaka zvezda iz dveh zvezd, česar pa mi zaradi velike oddaljenosti ne vidimo, ji pravimo dvozzvezdje (Binarna)

Poletno stalnično nebo

Nizko nad jugom žari rdeči Antares v ozvezdju Škorpiljona. Na zahodu zahaja beli Klas in mnogo više se sveti rdeči Arktur. Na severozapadu je prav lepo vidno ozvezdje Velikega voza in nad glavo imamo belo Vego. Na severovzhodu vzhajata že jesensko-večerni ozvezdji Pegaza in Andromede. V smeri od zenita proti jugu so prav lepi oblaki Rimske ceste.

Jutranje nebo: glej zimsko večerno nebo (posebej opozarjamo na čas okoli 4. ure).

September: Danica je še vidna, vendar se polagoma bliža Soncu. Mars v bližini Bika postaja vedno bolj svetel (bliža se Zemlji). Saturn je najbolje viden drugo polovico noči (vzide pred polnočjo).

Oktober: Danica se polagoma utaplja v sončnih žarkih. Opazovalec neba se lahko sedaj od nje poslovi za precej dolgo dobo, saj se pojavi šele v marcu — aprilu 1946 kot Večernica (vzhodno elongacijo doseže v poletju). Nočno nebo krasni Mars.

November: Ob koncu meseca vzide že okoli 20^h zvečer. Saturn v ozvezdju Dvojčkov. Blizu njega se sveti Mars. Obe zvezdi lahko vidimo zjutraj na zapadnem nebu. V drugi polovici noči vzide tudi Jupiter, ki stoji v bližini Spike (Devica).

December: Nebo prvega zimskega meseca je okrašeno predvsem s Saturnom, nočno zvezdo, ki vzide že okoli sončnega zahoda in je vidna vso noč. Malo pozneje vzide Mars, ki se bo približal v januarju 1946

Zemlji in bo tedaj na višku svoje svetlosti; stal bo v bližini Raka in Dvojčkov. Že okoli polnoči vzide Jupiter; Venera je nevidna. (Na decembrskem nebu sta najzanimivejša Mars in Saturn, ki sta se srečala sicer že v prejšnjih mesecih. V prihodnjem letu 1946 bomo videli med drugim potovanje Marsa mimo Regula.)

Opombe: Zadnja opozicija Marsa s Soncem je bila 5. dec. 1943 (v ozvezdju Bika), prihodnja bo v sredini januarja 1946 in še naslednja v začetku marca 1948 (v bližini Leva). V letu 1945. se giblje Marš napredno

(od zapada proti vzhodu) in prehodi polovico zodijskega kroga, le proti koncu leta malo obstoji in se začne gibati proti zapadu. Normalno napredno hitrost dobi šele spomladi 1946. V letu 1945. lahko torej Marsa opazujemo dobro le drugo polovico leta.

Venera, ki se je prikazala kot Večernica v jeseni 1944, doseže v začetku februarja vzhodno elongacijo in je vidna tedaj nekaj časa na večernem nebu. V aprilu doseže doljno konjunkcijo, nato se pa kmalu pojavi na jutranjem nebu, kjer je vidna vse poletje kot krasna zvezda, ki sveti na vzhodnem nebu malo pred sončnim vzhodom.

Dr. Fr. Gösli

Mladostni spomini na Dolenjsko

I.

V visoki starosti se najraje porajajo človeku spomini na davno minule srečne mladostne dni. Marsikateri sem objavljali v prešlih letih. Morda tega ali onega v naši dobi manj zanimajo, češ razmere so sedaj povsem drugačne — a čul sem tudi mnogo priznanja — in ustni kakor pismeni pozivi so mi dohajali, naj še nadalje priobčujem slične spise, dokaz da vendar ugajajo marsikomu.

Minulo je že dobrih sedemdeset let, odkar sem kot deček z dedom in njegovo gospodinjjo, z materjo in sestrico obiskal Dolenjske toplice. Ljubljanski meščani so jako radi zahajali tja, mnogi vsako poletje, zdravim je bilo to prijetno letovišče, bolehnim ugodno okrevališče. Moj ded je ob teh posetih obiskal vselej svoj rojstni kraj in brata, ki je gospodaril ondi s svojo rodbino.

Ljubljčanom je bila sicer na razpolago poštna zveza — odhajala je dnevno okrog osme zjutraj ter menjavala konje na več postajah, tako da je vozila zdržema z edino izjemo odmorom za kosilo, ter privedla popoldne v Novo mesto, od koder se je proti večeru lahko dobila prilika za vožnjo v Toplice. Tudi je bila možnost naročiti si posebno poštno vožnjo iz Ljubljane. Vendar so mnogi, in tako tudi moj ded, raje najemali posebnega voznika, in stari Marko, ljubljanski izvošček, je najpogosteje vozil v Toplice in od tod drugi dan zopet v Ljubljano posetnike, ki so že nameravali zapustiti zdravilišče — in tudi moj ded ga je vselej naročil, dasi je potovanje ž njim trajalo od ranega jutra do poznega popoldneva ter bilo kajpada tudi dokaj dražje. — Marko seveda ni menjaval konj, moral jim je torej, da se konja odpočijeta za nadaljno pot, pri-

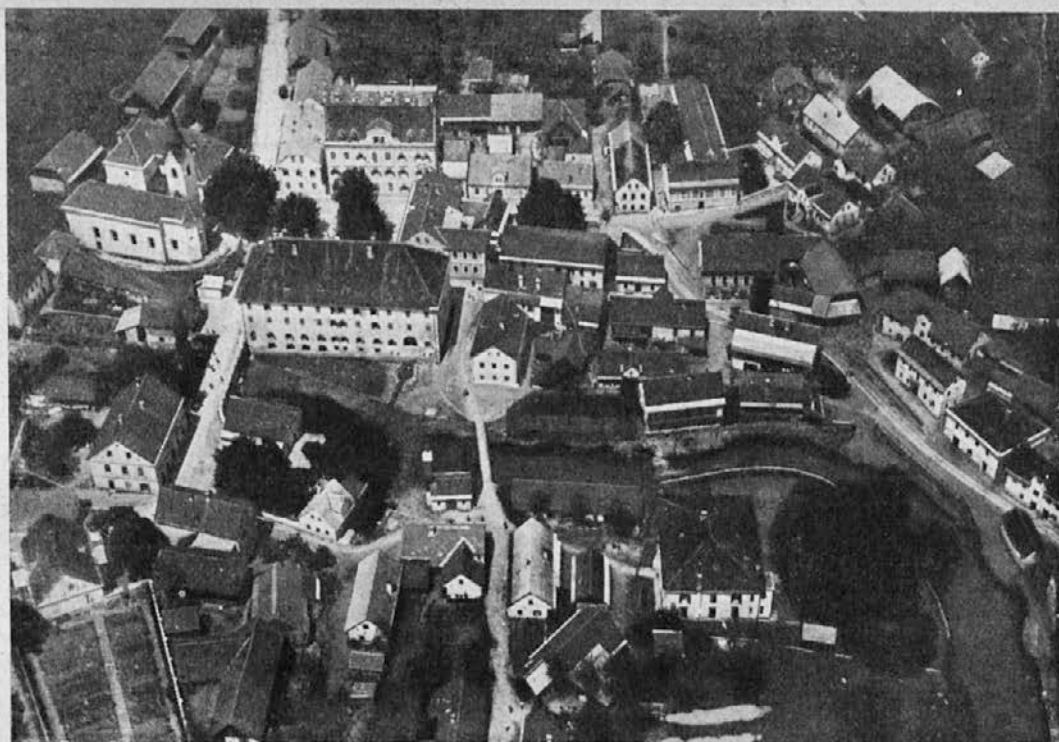
voščiti večkrat po dveurni počitek. Najemal je tudi pred vsakim klancem priprago. Na eni kakor na drugi strani so imeli namreč kmetje vedno pripravljene konje za priprago raznim kočijam in tovornim vozovom. — Dolenjska cesta se je dičila tedaj z zelo živahnim prometom. O železnici se je sicer že govorilo, da se bo umerila ter potekla čez nekaj let, a trajalo je mnoga desetletja, preden se je uresničila ta želja dolenjskega prebivalstva.

Dan pred odhodom so pripravljali in v kovčege in košare spravljali prtljago, saj je bilo za dva- ali tritedensko bivanje treba pripraviti dovolj perila in obleke za vsakega, tudi naju otroka so na večer zgodaj spravili v postelj. Kajti Marko se je drugo jutro pojavil že ob petih, da je vse dobro naložil ter navezal za kočijo ter deloma tudi na njeni strehi in na kozlu — ter da smo čimprej zajutrkovali in se odpeljali. Ko je bilo vse v redu in opravljeno, smo se sicer še dremavi vsedli v prostorno kočijo ter odpeljali iz mesta po široki dolenjski cesti.

Pri žeganem studencu smo stopili iz kočije, da olajšamo konjem pezo čez klanec ter da si nekoliko pretegnemo svoje ude od tesnega sedenja v kočiji. Mene je zažejalo in želel sem vode, mati stopi z menoj v bližnjo kmečko hišo, da si jo izprosi, a v hiši ni bilo nikogar, pač pa se je pognal proti nam z glasnim lajanjem velik pes ter naju prepočil.

V Višnji gori je bil prvi daljši počitek, tu smo si ogledali mestece ter se okrepčali z dobrim predjužnikom. Potem smo se odpeljali v Trebnje, kjer smo si naročili dobro kosilo in ostali skoraj tri ure.

Po še enem dveurnem počitku in južini smo dospeli pozno zvečer v Toplice. Dobili

Dolnja Toplica

(Posnetek iz letala)

smo stanovanje v »graščini« — topliškem plospju, kjer so bili v pritličju trije veliki bazeni za kopeli, obe nadstropji pa sta imeli stanovanjske sobe poleg večje jedilnice.

En bazen je služil topliškim gostom, drugi kmetom iz okolice, ki so si radi dali kri puščati, kakor je to takrat bilo običajno, tako da je krvava voda odtekala v potoček ob plospju, tretji bazen pa je služil vojakom, ki so bili tedaj — bolni ali za okrevanje — v večjem številu nastanjeni v kraju.

Posetniki Toplice pa so tudi stanovali po hišah v precej velikem trgu ter posečali odnotne gostilne.

Za kopeli so bile seveda ločene garderobe za gospode in gospe, otroci so lahko šli s starši. — Vsak, kdor je vstopil v bazen, je pozdravil glasno »Gott segne das Bad« (Bog blagoslovi kopel) — nemščina je takrat še prevladovala celo v narodno zavednih krogih. V bazenu je ob stenah bilo nekaj stopnic, kjer voda ni segala visoko, v sredini pa je bila zelo visoka in zato so odrasli vozili otroke s pomočjo dvojnih deščic po bazenu.

Sprehajali smo se v gozdu, kamor se je dospel po cesti in preko mostiča ob opuščnem mlinu. V gozdu je bila na nekem kraju mala točilnica, krog nje mize in klopi. Tu

so se čitali časopisi, igralo se je tarok in domino. Prihajal je sem dnevno v družbo stari kaplan s svojo oguljeno suknjo, ki se je bleščala v mavričnih barvah.

Na dan sv. Ane je bilo v cerkvi žegnanje, na trgu pred cerkvijo in pred topliškim plospjem pa sejem. Prišli so trgovci in postavili svoje lope, prignali so živino, zlasti govedo, in vršila se je prav živahna kupčija.

Ko je neko soboto privozil Marko nove posetnike, je po dedovem naročilu natovoril našo prtljago in nas v nedeljo zjutraj odpeljal v Novo mesto, kjer smo v kapitelski cerkvi prisostvovali veliki maši, h kateri so primarširali novomeški gardisti z godbo in v uniformah, kakor je to bil stari privilegij. Prišla sta tja iz bližnje Ločne tudi hčeri dedovega brata. Po kosilu v našem bivališču, Skabernetovem hotelu, smo se odpravili na njihovo posestvo, kjer je gospodaril dedov brat. — To je bilo pred letom 1848, nekaka gosposčina, ki je imela večje število tlačanov. Hiša je bila kakor druge kmečke hiše, za njo so bili obširni hlevi za govedo in drobnico (imeli so namreč tudi mnogo ovac), svinjak ter dokaj polja. Na slavno znani Trški gori pa je bil vinograd. — Popoldan smo veselo preživeli v Ločni, potem smo se vrnili v naše gostišče

v Novem mestu, od koder nas je v ponedeljek zelo zgodaj odvedel Marko v Ljubljano — seveda z običajnimi presledki in počitki. — Za čas bivanja v Toplicah so se že mnogo poprej dogovorili znani Ljubljančani, tako da so istočasno bivali ondi prenekateri dobri znanci in prijatelji ter imeli svoje običajne prijateljske družbe. Moj ded je leta preje in pozneje rad zahajal v Toplice, deloma zaradi kopeli, deloma zaradi letovanja, za počitek od običajnega napora pri stanovskem poslu.

II.

Minilo je nad 50 let. Po prvi svetovni vojni, po službovanju na Studencu, v Gorici in po bivanju v Kromerizu sem si v Ljubljani z mnogimi težavami zopet priboril ugodno stališče. S svojim sinom, tedaj gimnazijcem, sem v poletju večkrat priredil pešpotovanja in tako leta 1923. tudi po Dolenjskem in po Beli

Zdraviliški mali park v Dolenjskih Toplicah

krajini. V Višnji gori sva obiskala župnika Tekstorja, mojega sošolca. Z izredno prijaznostjo naju je pozdravil in pridržal pri skupnem kosilu s svojim kaplanom. Nadaljevala sva pot v Stično, si tam ogledala samostan in cerkev ter se odpravila v Sentvid, kjer je bil župnik moj sošolec Iv. Hladnik. Tudi on se je zelo razveselil svidenja, naju skromno pogostil za večer in povabil, da pri njem prenočiva. Drugo jutro sva bila pri njegovi maši; po zajutрку sva nadaljevala potovanje v Trebnje, kjer sva si naročila kosilo ter poldrugo uro počivala. Potem sva jo udarila dalje, dospela proti večeru v Novo mesto in se lepo utaborila v znanem dobrem Kokličevem hotelu. Naslednji dan sva obiskala rodbino našega ondi živečega skladatelja Antona Foersterja. — S prijateljem dr. Fr. Mohoričem, velikim častilcem Foersterjevim, sva napisala libreto opere »Dom in rod«, katero je bil naš skladatelj ravno uglasbil. Žal, da je niso uprizorili v Ljubljani, kljub obljubi — bile so pač tudi osebne neprijaznosti. Blagi starček je imel usodo Beethovna in Smetane, oglušil je skoraj popolnoma, ohranil si je pa vso duševno čilost. Dopisovala sva si glede opernega besedila in uprizoritve pogostoma. Zelo se je razveselil najinega obiska, on in njegova soproga sta naju prijazno povabila, da morava na vsak način obedovati pri njih. Popoldne naju je moj prijatelj in znanec izza dunajskih let, njegov sin Vladimir, tedaj višji sodni svetnik v Novem mestu, spremil v Ločno, kjer je gospodarila omožena hči dedovega brata, meni idobro znana po večkratnih obiskih Ljubljane. Iz Novega mesta sva drugi dan nadaljevala pot čez Gorjance do Metlike, ondi obedovala in se spočila, potem pa krenila dalje čez Gradac v Črnomelj, kjer sem posetil znanca, zdravnika dr. Maleriča, ki naju je spremil precej daleč proti Semiču. — Tam sva prenočila, drugo jutro pa po lepi poti odšla v Dolenjske Toplice. Tu ni bilo mnogo sprememb od starih prejšnjih časov; le kopaljšča so bila nekoliko modernizirana. Po kopeli sva si ogledala sinu še neznani kraj in okolico. Gozd, kamor sva prišla po prašni cesti mimo še vedno zapuščenega mlina, je bil zelo izsekan ter brez obiskovalcev. — Po kosilu sva peš odšla v Novo mesto, od koder sva se po železnici vrnila z večernim vlakom v Ljubljano.

Želim, da postanejo Dolenjske Toplice zopet tako priljubljene in dobro obiskovane, kakor so bile v minulih časih.

Uklete sami

Silvestrska zgodba

Kaj je neki bilo z Jakobom Razpotnikom? Nekaj ga je vznemirjalo in tlačilo. Čudno res, ta krepki, podjetni in pogumni vlastelin, ki ni bil kar prav nič dovzeten za lahkovernost, babjevražnost in podobne lastnosti ljudi s prenapeto in prerazgreto domišljijo, ta, sicer uravnovešeni, mirni priletni gospod se je vznemirjal zaradi nečesa, čemur s svojim zdravim, jasnim razumom kar ni in ni mogel priti do dna. Najbolj nenavadno pri vsem tem pa je bilo, da je to grozljivo stanje doživljal samo enkrat na leto — vselej zadnji dan leta.

Že več tednov poprej se ga je pollaščalo neko plašljivo razdraženje. Z grozo je čisto moral pomisliti na novoletno noč, na tisto skrivnostno doživetje, ki ga je bil do slej že tolikokrat prestal.

Kako naj si to leto uredi vso zadevo? Ali naj spet povabi družbo gospodov na veselo silvestrovanje...? Tuhtal je in mozgal... Ah, potem bi spet mnogo pili, to je razumljivo... in spet bi mu postalo tesno pri sreču... in spet bi ga — kakor lani — zgrabila tista zla ura, katere prihoda je tako plašno in zaskrbljeno pričakoval.

Ne, to leto ne bo priredil silvestrovanja, ne bo povabil gospodov.

Nemara bi odpotoval? Tudi to možnost je kmalu zavrgel. Na novega leta dan ne bi bil rad zdoma. Kmetje iz vse okolice mu pridejo čestitat... Spomnil se je nečaka Milana, najmlajšega sina starejše sestre, ki živi kot vdova po sodnem svetniku v prestolnici. Kaj če bi tega povabil, da bi z njim preživel silvestrovo noč? Da, to je prava misel! Pisal je torej nečaku Milanu. Ta se bo že lahko žrtvoval za svojega starega strica, ki mu je omogočil študij. Mor-da bo za praznike celó prav rad prišel ma-lo na deželo.

Natančno enaintridesetega decembra je dospel Milan. Dan je bil pričel že bledeti in oster veter se je zaganjal v sani. Milan je s stricem Jakobom brzel med snežnimi nasipi po trdi, zledeneli cesti. V daljavi je še boječe odmeval pisk lokomotive, vračajoče se nazaj v svet, katerega je bil nečak zjutraj zapustil. Počasi je vzhajal mesec.

»Fantastično lepo... toda... grozljivo...« je dejal Milan.

»To že še gre,« je Jakob Razpotnik miril bolj samega sebe ko svojega nečaka, »pri nas je pač taka pokrajina. Veličastna in strašna. Veš, na primer...?«

Zavila sta v uvozišče. Milan je opazil, da je stari, častitljivi dvorec od vrha do tal praznično razsvetljen.

»Saj pridejo ševeda še drugi gostje?«

»Ne... ne,« se je glasno zasmel stric Jakob, »vse to je le tebi na čast, dragi moj dečko. Zelo, zelo sem vesel, da si prišel!«

Stric Jakob je bil videti nemiren, nervozen. Kaj neki mu je? Milan je brž spoznal, da nekaj ni v redu. Saj se je stric sicer čisto drugače obnašal, tudi glas mu je druge krati zvenel bolj možato in odločno. Toda nečak je bil toliko obziren, da ga nič ni vpraševal. Se bo že še izkazalo, je pomislil sam pri sebi...

Najprej sta dobro večerjala in pila izvrstno vino. Hudimana, stric Jakob ima okus! Ko sta potem še nekaj časa posedela pri mizi, se je jelo zdeti Milanu, da stričeva dovtipnost izgublja svežino, da zaradi tega njun pogovor teče vedno bolj prisiljeno in da postaja stric čedalje nemirnejši. Ali je bil to nemara že učinek močnega vina...?

Kmalu nato se je vlastelin Jakob Razpotnik dvignil, ljubeznivo prijel nečaka pod roko in ga peljal v dvorano, kjer je stal klavir.

»Zdaj bi pa nadvse rad malo glasbe. Lepo te prosim, zaigraj mi nekaj nežnega, blažilnega, morda kakšen andante iz Čajkovskega, Chopinovo Nočno pesem ali kaj podobnega...«

Milan se je naslonil na klavir in se za trenutek skozi široko okno zazrl ven v noč. Zdelo se mu je, kakor da se zunaj mesec ziblje nad ogromnim gozdnim oceanom, ki pljuska in valovi prav do dvorca. V globoke misli zatopljen je stopil k oknu in zagrnul zavese. Nato je sedel h klavirju in začel igrati. Komaj pa so bili izzveneli prvi akordi, je Jakob Razpotnik s široko razprtimi očmi planil k nečaku:

»Ali nisi slišal? Si slišal?... Tih! Dobro, da si pri meni! Kako dobro! Saj sem vedel...«

Nenadoma so se oglasili kraguljčki.

»Sani,« je pomislil Milan, ne da bi si mogel razložiti, zakaj je stric Jakob tako čudno razburjen. Poskočil je od klavirja in hitel k oknu. Njegove lepo oblikovane roke so segle v zavese. Tedaj mu je stric Jakob bliskovito prestregel kretnjo in ga močno zgrabil za komolca:

»Ne! Pusti to! Zunaj je... Nobenih sani ne bo! Prosim te! Odpusti mi, da ta večer nisem mogel biti sam, razumeš... jaz...«

Milan je videl, da stric obupano vije roke.

»E, ljubi, dragi, dobri stric Jakob, prosim te, ne razburjaj se! Vse se bo uredilo...«

Milanov obraz je izražal skrajno odločnost...

Zunaj je začelo rožljati in puhati. Neki konj je divje prskal in topotal. Bič je žvižgal, tleskal in udarjal po konjski odeji.

»Pusti me!« je razburjeno šepnil Milan in zbežal iz dvorane.

»Ne! Ne!... Za božjo voljo...« je sopihalo za njim, »lepo te prosim, rotim te: ostani!«

Milan je bil že pritekkel na kamenite zunanje stopnice. Bile so popolnoma zledenele in stekleno gladke. Spodrsnilo mu je. Roke so se mu razkrehnile ko lutki... in... skoraj prevrnil se je k nekim sanem, pred katerimi je nestrpno grebel izredno velik konj. Iskre so se kresale izpod njegovih podkev. Kraguljčki so zacingljali.

Poleg sani je čemerno čakalo neko bitje iz kožuha in škorenj. Pod visoko kučmo so tlele težke, mrzle oči, ki so se vsesale v Milana. Neki glas je dejal:

»Gospodična Jasna me pošilja! Gospodična Jasna hoče brezpogojno videti svojega zaročenca!«

Gospodična Jasna — videti svojega zaročenca? Milan še nikdar ni bil slišal tega imena. Čudno, neverjetno...

»Motite se,« je odgovoril, »jaz nisem zaročen in gospodične Jasne sploh ne poznam!«

Grozljivi tujec se je preteče vzravnal in porinil Milana v sani. Kmalu nato ju je zagrnila tišina neizrečno veličastnega zimskega gozda...

»Kam se pa peljeva?« je vprašal Milan velikana v kožuhu. Možakar je stal na svojem podnožniku, kakor da je primrznjen nanj. Niti vajeti v njegovi roki se niso premaknile. Ležale so ko steklene vezi na Milanovih ramenih.

»Kam se peljeva?« je zdaj divje zakričal Milan, da se je ustrašil lastnega glasu. Nobenega odgovora. Pollaščala se ga je bojazen. Pok biča je od časa do časa ko droben krik presekala zrak. Gozd se je umikal.

»Tam mora biti neko jezero,« je preudarjal Milan. Zavozila sta med visoko trstje zaledenelega bičevja. Prasketajoč so se lomila krhka stebela. Sani so jih kosile kot ostro nabrušena kosa.

Malo dalje so jele ogromne hoje s svojimi vejami segati proti Milanu. Izpod zasnženega grmičevja so se prašile ptice, zmedeno vreščale in s strahotnimi zamahi kril nekaj trenutkov plahutale pred sanmi. Potem jih je vzela bela neskončnost... Konj, sani, otrplo bitje v kožuhu, Milan... vse, vse je vihralo, se stresalo in rožljalo v blazni gonji naprej. Milanu je že kar jemalo sapo, srce mu je burno nabijalo. Puhal je in si samo še želel, da bi se ta nesmiselna, strašna vožnja čimprej končala. Neprestano mu je prebliskaval možgane ta čudni stavek: »Gospodična Jasna hoče brezpogojno videti svojega zaročenca.«

Milan se je sklonil iz sani. Kako močna je neki plast, ki ga loči od brezdanje globine? Z nepopisno grozo je nenadoma opazil neko obličje, iz čigar oči je puhtel rezek strah. Globoko pod njim, ob njem, povsod je bilo to obličje, ki je siloma strmelo vanj,

obličje nekega dekleta — rumeno ko vosek, čudovito lepo, obkroženo s temnimi lasmi. Jasna...? Potem se mu je spet zazdelo, da je to njegov lastni obraz.

Vedno globlje se je sklanjal Milan. Vedno tanjša in šibkejša je postajala plast... tako šibka kakor rešetka, ki ga je še ločila od poblaznenja. Nenadoma je zazijala ob njem črna odprtina. Milan je poskočil, hotel je zgrabiti za vajeti. Pa so se zveneč ravsule ko steklo. Vnel se je boj med bitjem v kožuhi in med njim. Neusmiljeno sta se borila. Led je pokal. Sani so se jele prasketajoč in vreščoč pogrezati. V Milanu je rasla silna moč. Besno je nasprotnika podrl na tla in urno skočil iz potapljavajočih se sani. Strašna kletvica je zasikala v samoti. Sopihanje, grgranje, bloden krik... Valovi so zapljuskali... Potem je nastala grobna tišina...

... Milan se je zibal v zelenem trstju. Mehurčki so se dvigali z dna in se na gladini razblinjali. Voda se je prelivala in klotala...

»Kako grozno...!« je zastokal.

»Milan! Milan!« je zaslišal tuj glas. Tuj glas? Ali ni to stric Jakob?

Kaj pa je...? Milanove oči gore. Le s težavo razklaplja veke... Podobe iz sanj se pode mimo njega... Steno iz trstja vidi pred seboj, čisto zeleno... zeleno... zeleno. Takó čudno, nasičeno, zaspano zeleno. Ali je to res trstje?... Soparica vstaja in ga obdaja — — — soparica, ki diši po smotkah... Zdaj se Milanu vendar posreči, da razpre veke... in polagoma opazi, da leži na zeleni, na veliki zeleni zofi v sobi strica Jakoba.

»Hvala bogu, zdaj se je končno osvetlilo!« je rekel tuji glas. S plašno razprtimi očmi in razdraženim obrazom je stala tu drobna gospodična Marta, gospodinja Jakoba Razpotnika, držeč v rokah kozarec punča, tako slovesno kakor svečo pri procesiji. Milan se je še vedno zibal med trstjem, med čudno, nasičeno, zaspano zelenim trstjem — in je bil pripravljen, da zdaj zdaj zdrkne v večnost...

»Pošteno si priletel na gladki kamen, moj dobri dečko! Kaj pa si — za vraga — imel iskati tam zunaj? Ali ti nisem rekel...?«

Milan je glavo, po kateri mu je še vedno močno šumelo, zagrebel v blazine, odmahnil s tresočo se roko in se trudno nasmehnil. Zunaj se je svitalo novoletno jutro. Jakob Razpotnik je primaknil stol k zeleni zofi in ponudil nečaku skodelico kave.

»E, moj ljubi dečko,« je pričel stric Jakob, »kar dobro se je vse izteklo! Lahko bi bil še silneje udaril z glavo ob zaledenele stopnice! Kaj te je neki gnalo ven, ko sem te tako svaril, tako prosil in rotil, da ne hodi...?«

Milan je debelo pogledal strica:

»Veš, nenadoma mi je bilo tako čudno pri duši... ti si bil ves nemiren... no... pa sem...«

»Da, da — bil sem res zelo nemiren... Vidiš, pred mnogimi leti je živel tu v tej bogati lovski krajini neki zakupnik. Njegov sin je ljubil hčerko gospoda Ribnikarja, čigar veleposestvo leži onkraj jezera. Oče s tem nagnjenjem nikakor ni bil sporazu-

men, imel pa je po drugi strani svojo hčerko Jasno tako zelo rad, da se kar ni mogel upreti zaroki. Bogatemu možu, ki si ga je Jasnin oče želel za zeta, je bilo vse to dobro znano, zato je v navalu ljubosumnosti sklenil zakupnikovega sina — odstraniti. Pod pretvezo, da je kočijaž gospoda Ribnikarja, je nekega silvestrovega večera s sanmi prišel po Jasnina zaročenca. Dejal je, da je Jasna nenadoma težko zbolela in bi še enkrat rada videla svojega zaročenca. Mladi mož je brez obotavljanja sedel v sani...«

»Vem... vse vem, kaj je moral ta siromak prestati!«

»Ti veš... Poslej je morilec vsako leto v silvestrovi noči na saneh blodil tod okrog...«

»Sinoči je bilo poslednjič, stric. Pahnil sem ga v jezero...«

Gospod Jakob se je oddahnil:

»Zdaj bom končno vendar lahko spet v miru silvestroval! Za boga, kako takale zgodba, ki se je prav slučajno nekoč odigrala tu v okolici, grozljivo vpliva na človeka!«

Po M. Hennigerjevi — P. K.

Vilko Mazi

Strahote nemosti

Mi, ki se sleherni dan pogovarjamo s svojo družino, s svojimi znanci in prijatelji o veselih in žalostnih dogodkih, največkrat niti ne slutimo, kakšne strahote skriva ena sama kratka beseda: nemost. Tudi meni se ni o tem sanjalo, dokler me ni zaneslo na gluhonemnico. Pa kakor sem jaz v četrstoletju tega trdega dela našel mnogotero uteho baš v zavesti, da mi še nič ne manjka, dokler imam zdrave ude in čute, dokler se morem vsaj še pogovoriti s kom, tako želim tudi tebi tega preprostega, pa uspešnega leka v tegobah, ki tudi nisi brez njih, o katerih pa nemara dostikrat po krivici misliš, da neznosnejših na svetu že biti ne more. Ali si že kdaj pomislil, kakšen siromak je človek, oropan dragocenega daru govora, obsojen na najhujšo robijo, v temo duha, ki jo rodi nemost? Groza je že, biti gluhi in tako odrezan od tisočerih pobud, ki ti od vseh strani hite na uho, toda strahota vseh strahot, če so ti zaprta usta in si tako samo še živ mrlič.

Popolna nemost, to je nezmožnost tvorbe kakršnega koli glasu, je prav tako redek pojav,

kakor popolna gluhotost. Navadno smatramo za nemega tistega, ki ne more govoriti, dasi vemo, da imamo poleg priučenih glasov govora še celo vrsto drugih glasov, ki jih imenujemo prirodne. To so n. pr. glas vzdih, smeha, kašljanja, kihanja, zehanja itd. Sem štejemo lahko tudi vse živalske glasove: lajanje, mijavkanje, rezgetanje, žvrgolenje itd., ki jih more včasih spretno posnemati tudi človeški govorni organ. Popolne nemosti prav za prav niti v mrtvi prirodi ni, vendar se hočemo praktično omejiti samo na nemost v človeškem govoru.

Najbolj znan pojav je gluho nemost, zato se bomo o tem najprej pogovorili. V Ljubljani imamo že skoraj pol stoletja gluhonemnico, vendar najdem še med tako zvanimi izobraženci sto in sto ljudi, ki jim je bistvo gluho nemosti pravcata španska vas. Čudno, toda resnično! Ne bo torej prav nič škodilo, če grem tu prav od kraja. Govor je stvar posnemanja. Kakor ga otrok sliši, tako se ga nauči. In če ga nič ne sliši, ker ima uničeno uho, tudi govoriti ne more, dasi ima govorni organ popolno-

ma zdrav. Tak otrok je torej nem zato, ker je gluha, nemost je pri njem samo posledica gluho-te, kakor je n. pr. slana posledica mraza, ali plapolanje zastave posledica vetra. Gluhonem-človek je duševna ničla, kljub temu, da ima zdrave možgane, dokler se ne pribori vsaj do primitivnega izražanja z naravno kretnjo, ki mu nekako nadomešča materinsko govorico. Šele gluhonemnica mu da priliko, da se priuči živemu govoru in to s pomočjo vida in tipa ter postane polnovreden član občestva. S kolikim trudom se to doseže, ve pač samo tisti, ki ga je žrtvoval. Poplača ga le zavest uspeha, ki utegne biti tudi presenetljivo lep. Šolan gluhonemec je rešen najhujšega zla: nemosti, teži ga še zmerom jekleno hladen obroč gluho-te. Če najde kljub temu skromen košček kruha, in samo to ima smisel, da tvega ogromni trud za dosego potrebne izobrazbe, se kar še dobro sprijazni z življenjem. Imamo pa na žalost stotine gluhonemcev, ki niso mogli v šolo, pa jim je zato v delež človeka nevredna usoda. Mnogi teh siromakov žive slabše nego žival. K sreči se tega ne zavedajo, kar pa ne zmanjša sramotnega pečata na človeški družbi, ki so je tako polna usta o civilizaciji in kulturi. Za sto zločinskih namenov najde ta družba mirne vesti zadostnih sredstev, za pomoč takemu bedniku pa ostane še bolj gluha, kakor je on sam!

Zelo razširjena je sluhonemost. Sluhonem je prav za prav vsak otrok do tiste dobe, ko govor sliši, ga deloma tudi že razume, sam pa še ne zna govoriti. Pri dečkih se ta pojav zavleče včasih še v tretje, ali celo v četrto leto, pri deklicah navadno ne preko drugega leta. Če je otrok sicer telesno in duševno popolnoma zdrav, gre le za tako zvano fiziološko sluhonemost, ki se z naraščajočo spretnostjo govorne miškulature postopoma izgublja. Navadno so taki otroci zelo okorni v gibanju, kar je dostikrat v zvezi z rahitismom, nimajo nobenega pravega veselja do igre in tako jim manjka tudi potrebne volje za gibanje govornega organa. Seveda so starši zaradi tega dostikrat zelo zaskrbljeni, ko vidijo, da drugi otroci v tej starosti že vse lepo govorijo. Pa to ni še nič hudega. Narava gre pač pri vsakem otroku svojo pot in je najbolje, da ji ne delamo sile, kvečjemu da jo pametno podpiramo. V tem primeru je treba otroka samo previdno vzpodbujati h govoru, kar se zgodi najbolje z uporabo preprostih slikanic in vzorno izrekovanih povesti, primernih otrokovi duševnosti. Samo ne kakih utrudljivih govornih vaj, ker bi s tem vzbudili v otroku še večji odpor do govora. Zgrda pa še celo ne bi opravili nič. Torej le potrpljenje! Da otrok le do vstopa v šolo pride do zadovoljivega govora, pa je stvar v redu. Po-

gosto se zgodi, da tak otrok v šoli še lepše napreduje od svojega tovariša, ki je morda že v drugem letu vse klepetal. Da, tudi prazgodnje razvijanje govora ne bi smelo biti zaželeno. Med takimi otroki, zlasti če so telesno šibki, mimo tega pa še nervozni, imamo največji kader jecavcev, kar naj bi starši resno upoštevali!

Pomudimo se zdaj še pri drugi obliki sluhonemosti, ki pa je dosti resnejša in ima tudi globlje vzroke od prej opisane. Je to patološka sluhonemost, ki utegne nastati zaradi lažjih okvar sluha (naglušnost), ali zaradi okvar govornega organa, dalje zaradi inteligenčnega defekta, naposled pa iz kombinacije vsega tega. Če količkaj kritično opazujete otroka, boste te vzroke lahko sami odkrili. Ne dajte se uspavati od največkrat tjavendan vržene tolažbe sosedov ali znancev, morda celo kakih laži-strokovnjakov, da bo ta reč minila sama po sebi. Obrnite se čim prej na izkušenega zdravnika, ki bo otroku nudil potrebno pomoč, če bo ugotovil samo periferne okvare. Težje pa bo to pri centralnih okvarah, ki so na žalost najpogostejši vzrok patološke sluhonemosti. Tak otrok kaže navadno že v drugem letu opozorljive znake za svoj centralni defekt. Zelo nemiren je, se dere za prazen nič, praska, grize, bije okrog sebe, se ne zmeni za nobeno igrabo, prav tako malo pa tudi za posnemanje kakega glasu. To še ni baš obupno, dokler je njegov pogled veder. Motne, begajoče oči pa so zanesljiv znak, da je vsaka nada na rešitev izgubljena.

Patološki sluhonemosti slična je tudi nemost, ki nastane pri različnih afazijah. Tu gre za izgubo že obstoječega govora zaradi kake možganske okvare. Najčešče je ta pojav posledica možganske kapi. Imamo v glavnem dve vrsti afazij: senzorično in motorično, vsaka od teh pa ima še več podvrst. Sicer pa je skoraj vsaka afazija svojstven pojav zaradi mnogoterih komplikacij, ki so združene z njo. V našem primeru gre za motorično afazijo, kjer je okvarjena govorno tvorna pot, kar ima za posledico delno ali pa tudi popolno nemost, dočim je razumevanje govora povsem ohranjeno. Pri afazični nemosti pomagamo pacientu z enakim poukom, kakor ga uporabljamo v gluhonemnici.

Izgubo glasu, ki jo povzročijo hudi napori glasilk, imenujemo fonastenijo. Navadno se prime to zlo oseb, ki imajo poklicno z govorom mnogo opravka (učitelji, pevci, pridigarji, govorniki, tolmači itd.). Podlaga fonasteniji pa je skoraj vselej huda neurastenija. Često povzročijo fonastenijo tudi zanemarjeni katarji. Dolgotrajna hripavost vodi neizbežno v delno ali celo popolno fonastenijo. Za to zlo je tudi nevarna doba mutacije (menjave

glasu), pri moških dosti bolj nego pri ženskah. Zdravljenje je največkrat brezuspešno, zlasti pri starejših osebah.

Nemost nastopi pri raznih živčnih obolenjih, tako n. pr. pri obolenju hrbtnega mozga (Thomsenova bolezen), pri ohromelosti perifernih živcev, zlasti vagusa, ki inervira mišičevje glasilk. Sem spada tudi nemost, povzročena po bulberni paralizi, dalje histerična afonija in histerični mutizem. Nevarni so napoved še krči mišičevja v območju govornega organa, zlasti pri tako zvani koreji (chorea), kjer postane govor zelo nejasen in zabrisan, večkrat pa se konča s popolno nemostjo.

Med duševnimi obolenji, ki povzročajo nemost, naj imenujem predvsem melanholijo, kjer se bolniku največkrat ne ljubi govoriti.

Mnogi paranoiki pa nočejo govoriti, ker si utvarjajo, da so njihove misli že dovolj glasne, pa je zato nepotrebno, da bi še usta odpirali. V ta okvir spada tudi nemost, ki je v zvezi s progresivno paralizo (dementia paralytica). Tu gre za opešanje spomina in besednega zaklada.

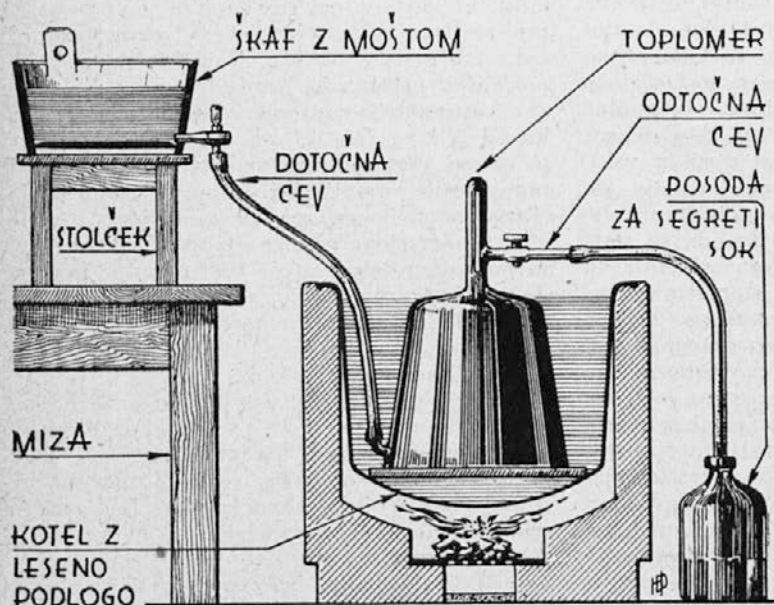
Tako pri duševnih, kakor tudi pri živčnih obolenjih, ki smo jih omenili, je domalega vsaka pomoč proti nemosti nemogoča, če se ne izboljša tudi ostalo bolezensko stanje. Ti siromaki so resnični živi mrtveci in najbednejše priče strahot, ki jih skriva nemost. Ob njih pač lahko spoznamo, kako malo vzroka imamo dostikrat za svoje tarnanje in da smo prav za prav srečni, dokler sploh moremo tarnati.

Andrej Skulj

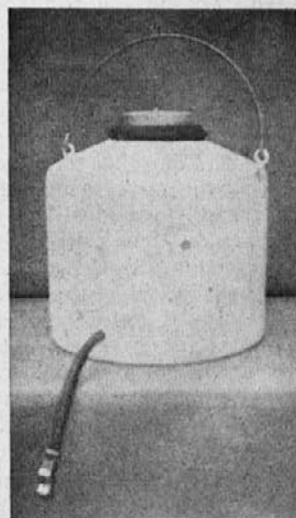
Tekoče sadje

V delavske in meščanske sloje je že prišlo spoznanje in prepričanje, da je sadje važno živilo. Kmetijski ljudje o tem še niso tako globoko prepričani, zato se še vse pre malo sadja porabi za prehrano in vse preveč predela v sadjevec in prekuha v žganje. Znano je, da se v poletnih mesecih popije pri delu velike množine sadjevca, da ga uživajo pogostokrat tudi otroci. Čeprav vsebuje razmeroma malo alkohola, vendar sčasoma le škoduje.

Pri nas pridelamo razmeroma obilo sadja, posebno jabolk in hrušk, izračunali pa so da pride povprečno na leto komaj 10 kg svežega sadja na osebo. Skoraj vse ostalo se predela v alkoholne pijače. Drugod, posebno v Švici, v Ameriki in Nemčiji, pride letno najmanj petkrat toliko svežega sadja na osebo. Vse ostalo sadje predelajo v razne sadne shranke, posebno pa v brezalkoholne sadne pijače ali sladosome. To so naravni sadni sokovi-mošti,

Zvonasti razgrevalnik-sterilizator v obratu

Vrč za slad sok. Kadar ne odtkamo soka iz vrča, obrnemo odtočno cevko navzgor

ki jih dobimo pri mletju in prešanju sadja ter preprečimo na en ali drug način kipenje in tvorbo alkohola. Pravilno pripravljene in v zaprtih posodah shranjeni sladkosi ohranimo lahko več let, pri čemer se kakovost še izboljša. V njem je ohranjen sadni sladkor kakor tudi vse one spojine, ki so v svežem sadju. Ta pijača je torej pravo »tekoče sadje«. Ima veliko hranilno in okrepično vrednost in je poleg mleka naše najnaravnejše hranilo. Pospešuje prebavo, čisti kri, vpliva ugodno na jetra in dihalna in ohranja človeško telo trdno in zdravo. Ker imajo sadni sokovi obilo sladkorja in sadnih kislin, pa malo beljakovin in toščic, so najprikladnejša pijača za bolnike, obbolele za nalezljivimi in vročinskimi boleznimi, pri pomanjkanju teka, zlasti pri obolenjih prebavil in ledic. Sadni sokovi so zaradi prijetnega sladkega okusa najprimernejša pijača za otroke, ženske in stare ljudi. Posebno čislajo to pijačo športniki, ki imajo v njej odlično hranilo in krepčilo. Naravno je, da velja to v enaki meri za vse ročne delavce, ki morajo opravljati kakršna koli težka dela.

Izdelovanje brezalkoholnih sadnih pijač so poznali že stari Egipčani, pa tudi Rimljani. V novejšem času so se oprijeli pripravljanja, uživanja in razpečevanja brezalkoholnih sadnih sokov zlasti Švicarji.

Spričo velikih koristi, ki nam jih nudijo brezalkoholni sadni sokovi, ne bo škodilo, če se na kratko pogovorimo, kako jih napravimo in hranimo.

Za napravljanje sadnih sokov so najboljša zrela in zdrava moštna jabolka, ker imajo dovoljno količino kislin in česlovine, kar pospešuje čiščenje. Hruške so manj primerne.

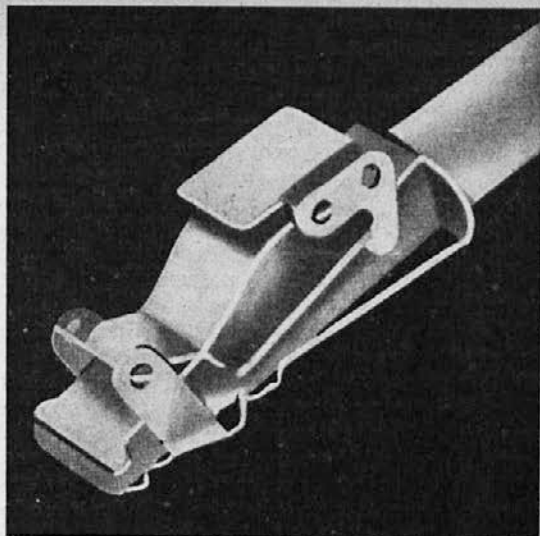
Odrbana in očiščena jabolka zdrobimo v kaki posodi, še boljše pa zmeljemo v sadnem mlinu in iztisnemo sadni sok v sadni stiskalnici. Dobljeni sok naj stoji 5—6 ur v čisti in zažvepljani posodi na hladnem, da se nekoliko očisti.

Ker pa je v zraku polno glivic, ki začno pretvarjati sadni sladkor v alkohol in ogljikovo kislino, moramo čimprej te glivice uničiti in sok pred njimi zavarovati.

Kipelne glivice ali glive kvasnice zamorimo, če segrevamo sadni sok pol ure do 65° C. Zaradi varnosti, da glivice gotovo uničimo, segrevamo sok na 72—75° C. Kakor hitro doseže sok navedeno toplino, segrevanje prekinemo.

Če razgrevamo sadni sok v odprtih posodah, da ima do njega dostop zrak, dobi sok poseben priokus. Tudi propadejo pri takem segrevanju dragoceni vitamini. Vseh teh neugodnih vplivov pa se ognemo, če zabranimo zraku dostop do tekočine, to je, da segrevamo sadni sok do 75° C v zaprtih posodah.

Prestani in kolikor mogoče očiščeni sok potočimo v sodi in vroči vodi očiščene, če le

Stiskalna pipa na odtočni cevi

mogoče 1 literske steklenice. Ker se bo sok pri segrevanju razširil, ne napolnimo steklenic do vrha, ampak pustimo 5—6 cm praznega prostora, da nam med segrevanjem ne popokajo. Napolnjene steklenice zamašimo z prekuhanimi novimi ali vsaj celimi plutovinastimi zamaški. Prevežemo jih z močno vrstico, da jih med segrevanjem ne požene ven razgreta in razširjena tekočina. Uporabne so tudi steklenice s patentnimi porcelanastimi in gumijevimi zapori.

Napolnjene in zamašene steklenice postavimo v velik lonec ali kotel, na čigar dnu je lesena mreža alj preluknjana deska. Če le mogoče, naj se steklenice med seboj ne dotikajo. V sredo postavimo napolnjeno pa odprto steklenico s termometrom. Vodo, ki naj sega v loncu ali kotlu do višine soka, segrevamo. Ko kaže toplomer 75° C, poberemo steklenice iz lonca oziroma kotla in jih postavimo na kako mizo ali kakršno koli leseno podlago. Čez kake pol ure porežemo poveze in odrežemo zamaške tik vratu. Ko se zamaški posuše, pomočimo vratove steklenic v razgret parafin ali vosek, ki steklenice neprodušno zapre. Ohlajene steklenice hranimo ležeče v hladnem prostoru.

Lažko pa steriliziramo sok, kakor je zgoraj povedano, tudi v odprtih steklenicah. Ko pa doseže sok 75° C, poberemo steklenice iz posode in jih takoj zamašimo s prekuhanimi zamaški. Zamašene steklenice postavimo za kakih 15 minut narobe, da razgreta tekočina zamori morebitne klice na zamaških. V odprtih steklenicah sterilizirani sok ima vedno več ali manj duha po kuhi.

Na enak način — v odprtih posodah — steriliziramo sadne sokove tudi v večjih ste-

klenicah — balonih. Toplomer obesimo na nit in ga spustimo tako globoko, da pride do srede steklenice. Zamašene steklenice nagnemo toliko, da zalije sok zamašek, ki ga, ko se osuši, zalijemo z razgretim parafinom oziroma voskom, ali pa prekrijemo z gumijevo kapo.

V poslednjem času uporabljamo posebne pločevinaste vrče, ki drže od 5 do 50 litrov. Nekoliko nad dnom ima tak vrč pritrjeno odtočno gumijevo cev s stiskalno pipico, zgornjo vrčevo odprtino pa zapira sestavljen gumijev pokrovec.

Vrč napolnimo s sokom, kakor hitro priteče iz stiskalnice, ga zapremo in postavimo za 10 do 12 ur na hladno, da se mošt očisti. Skozi odtočno cev odtočimo očiščen sok, vrč pomijemo in ga znova napolnimo z očiščenim sokom in steriliziramo, kakor že povedano. Istočasno s sokom pasteriziramo tudi pokrovec, v ta namen ga obesimo v kako posodo, v kateri zažgemo pol žveplena azbestnega traku ali žličico žvepla, in posodo pokrijemo.

V novejšem času uporabljamo samodelne razgrevalnike. Priprava je napravljena iz dveh zvonastih posod, ki se pritrđita druga k drugi, tako da nastane med stenama nekaj cm praznega, neprodušnega zaprtega prostora. V ta prostor vodi gumijeva dotočna cev, po kateri priteka še ne sterilizirani sok iz posode, ki stoji višje od razgrevalnika. Iz cevi, ki je na vrhu, odteka razgreti sok v pripravljeno posodo. V kolenu, kjer prehaja sok iz razgrevalnika v odtočno cev, je nameščen toplomer, čigar glavica z živim srebrom sega v tekočino.

Razgrevalnik postavimo v velik lonec ali kotel in nalijemo vanj toliko vode, da je pokrit

ves razgrevalnik. Ko se voda segreje na 90° C in pričanja vreti, pazimo na toplomer. Ko začne kazati 72—75° C, odpremo odtočno cev, iz katere začne odtekati sterilizirani sok. Če začne pri odtekanju živo srebro v toplomeru padati, zapremo odtočno cev, da doseže sok zopet 75° C. Če pa se živo srebro dviga, odpremo še bolj odtočno cev, da se tekočina hitreje pretaka. Razgrevanje sadnega soka s to pripravo je preprosto, treba je samo nekoliko vaje.

V samodelnem razgrevalniku ne pride sok v dotiko z zrakom, zato ohrani svoj naravni okus in vonj, obvarovani pa so tudi občutljivi vitamini.

Sterilizirani sok odteka skozi odtočno cev v prekuhanu steklenice, ki jih takoj zapremo s prekuhanimi zamaški in ravnamo dalje, kakor že povedano.

Večje količine sadnega soka hranimo v sodih iz debelih dog. Biti morajo povsem zdravi in že rabljeni in držati od 100 do 300 litrov. Sod moramo s pregretim steriliziranim sokom čimprej napolniti. Če nimamo samodelnega razgrevalnika, razgrevamo sok v kotlu iz bakra ali aluminija. Dober je tudi žganjarski kotel, ki mu odvezamo kapo. Med razgrevanjem sok mešamo z leseno kuhalnico, da zmanjšamo okus po kuhi. Ko doseže sok 75° C, ga vzdržujemo pri tej toplini četrt ure, nakar ga takoj vlijemo v pripravljene sod. Če se toplina za kako stopnjo zviša, ne škoduje.

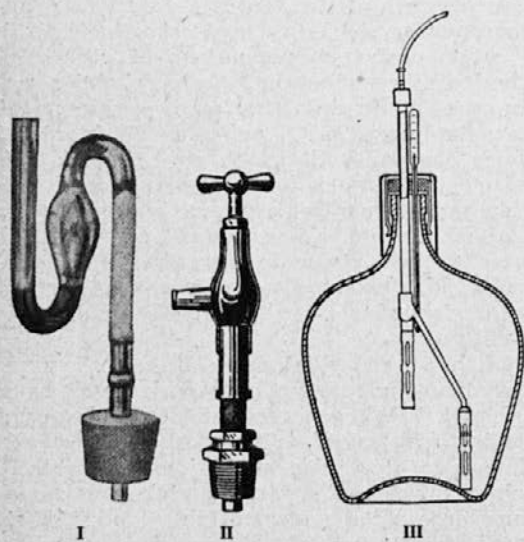
Boljše je razgrevanje v vodni kopeli, ki se vrši na ta način, da postavimo v kotel na leseno podlago drugo posodo, n. pr. večji lonec ali mlečni vrč. V kotel nalijemo vode do roba posode, v kateri je mošt. Sok pri razgrevanju mešamo. Ko doseže toploto 75° C, ga držimo pri tej toplini četrt ure, nakar ga takoj pretočimo v pripravljene sod. Na ta način pripravljene izdelke ima znatno manjši okus po kuhi, ki se sčasoma popolnoma izgubi.

Sod razkužujemo neposredno pred uporabo z vrelo vodo ali paro in sicer toliko časa, da se doge pregrejejo. Prav je, če vstavimo pred pregrevanjem tudi pipo.

Za točenje sladoseka so posebne, tako prirejene pipe, da se pri točenju iz soda ne zatosijo v pijačo kvasnice. Pripravna pa je vsaka dobra lesena pipa, kateri pritrđimo na odtočno cev kratko gumijevo cev s stiskalno pipo, kakor smo to opisali pri vrču za sladosek.

Z razgretim moštom napolnjeni sod zapremo z veho, v kateri je posebno zračno cedilo. Ako bi zaprl sod z navadno veho, bi prej ali slej prišle do vsebine kvasnice, ki bi povzročile vrenje.

Zračno cedilo si lahko napravimo sami. Nov lesen zamašek prevrtamo in napolnimo zgornjo polovico s čisto razkuženo vato. Pred

I Zračno cedilo z veho. Skozenj prihajajoči zrak je čist in ne okuži sladoseka. — II Kovinska pipa, skozi katero se pri točenju ne morejo zatositi v sladosek kvasnice. — III Električni sterilizator za steriliziranje sladoseka v velikih steklenicah in sodih

uporabo moramo zamašek prekuhati. V rabi pa so tudi razna steklena zračna cedila, ki imajo to prednost, da nam pravočasno pokažejo začetek morebitnega kipenja, ki ga s ponovnim segrevanjem soka zopet ustavimo.

Kdor ima na razpolago brzoparilnik ali parni stroj, razgreje lahko sadni sok ali mošt kar neposredno v sodu. Z vročo vodo ali paro razkuženi sod napolnimo z moštom, toda le do $\frac{9}{10}$, da ostane na vsakih 100 l vsebine 10 l praznega prostora. Po močni gumijevi cevi, na koncu katere je kakega pol metra dolga, ob straneh preluknjana, spodaj zaprta kovinska cev, napeljemo v mošt paro. Ko postane sod od zunaj topel, vzamemo cev iz sode, premešamo in zmerimo toplino vsebine. Ko doseže 75°C , segrevamo sladosok še nekoliko

časa, da obdrži vsaj četrt ure to toplino, na kar opremimo sod z zračnim cedilom.

Pri razgrevanju soka s paro se sok sicer nekoliko razredči z vodo, ki nastane iz pare, vendar to ni v škodo pijači, zlasti če uporabljamo zrelo sadje, ki ima obilo sladkorja.

V novejšem času razgrevajo sadne sokove v večjih steklenicah in tudi v sodih z električnimi pripravami. Ta način pasteriziranja je kaj lahek in enostaven. Za razgrevanje 100 l mošta porabimo povprečno 9–10 kilov. ur.

Uživanje brezalkoholnih sokov ali sladosokov se po svetu vedno bolj širi. Tekoče sadje točijo po vseh gostilnah, restavracijah in kolodvorih. Želeti je, da postane to zdravo in krepilno »tekoče sadje« kmalu tudi pri nas prava narodna pijača.

Okrogle o zdravnikih, medicincih in bolnikih

Prebrisani barometer

K zdravniku podeželskega mesteca je prišla med sprejemnimi urami kmetica iz bližnje vasi, naj bi se takoj odpravil k njenemu bolnemu možu.

»Zdaj ne morem iti,« je dejal zdravnik, »še le po ordinaciji. Pojdite domov, mamica, jaz pa pridem pred kosilom. Medtem si tu v mestecu kupite termometer in izmerite močička.«

Kmetica ga je slabo razumela in je namesto termometra kupila barometer.

»No, kako je z bolnikom?« je vprašal zdravnik, ko je prišel opoldne.

»Slabo, gospod doktor, slabo,« je žalostno odgovorila kmetica. »Vetrovno in padavine!«

Pacient, ki se ne dá ugnati

Zdravnik preiskuje ravnodušnega pacienta.

»Kaj razveseljivega vam ravno ne morem povedati,« ugotovi po preiskavi. »Pljuča imate načeta, srce je kakor kos cunje, jetra so vsa trda, o ledicah sploh ni da bi govoril, v želodcu imate čir in poleg tega še nabreklo podmehurnico.«

»Lepo se vam zahvaljujem, gospod doktor,« je mirno odgovoril pacient, »ampak drugače sem zdrav, kaj ne?«

Razlika v svetovnem naziranju

Ponoči so pripeljali na interno kliniko dva bolnika: neko žensko, ki se je bila v samomorilnem namenu zastrepila s sublimatom, in nekega moškega z akutnim alkoholnim zastrepjenjem.

Pri jutranji viziti se je predstojnik klinike, ko je hodil od postelje do postelje, samo nejevoljno ozrl po samomorilki, pri zastrepjenju z alkoholom, ki se je bil pravkar osvestil, pa se je malo ustavil in ga vprašal:

»No, kaj vam je pa tako dišalo?«

»Slivovka, gospod,« je skesano odgovoril nenasični prijatelj 85 % mokrote.

In predstojnik klinike se je obrnil k svojim spremljevalcem:

»Nekje sem čital, da dela razlika v svetovnem naziranju življenje zanimivo. To je res. Nekateri pijejo sublimat, nekaterim je ljubši slivovka. Meni so drugi vsekakor bolj simpatični.«

Zgovorni priimki

Gospa S., veletrgovčeva soproga, je priredila čajanko s plesom. Med drugimi je predstavila svojim gostom tudi tri zdravnike:

Dr. Mesar, asistent kirurške klinike.

Dr. Blaznik, primarij državne umobolnice.

Dr. Površnik, zdravnik bolniške blagajne.

Še eno vprašanje

Pri profesorju G. je delal rigoroz študent medicine, ki je zelo vestno posečal predavanja. Ko je imenitno odgovoril na prvo vprašanje, je profesor vesel pokimal z glavo, rekoč:

»Hvala, lahko greste.«

Toda prisotni predsednik izpitne komisije s tem ni bil zadovoljen. Zahteval je, naj kandidat dobi še eno vprašanje.

»Še eno vprašanje?« je ponovil profesor G. »Dobro!« In se je obrnil k študentu.

»Povejte mi, gospod kandidat, kaj je tole,« je pokazal na mizo.

»Miza«, je glasno odgovoril kandidat.
»Dobro. In koliko ima nog?«
»Štiri.«
»Lahko greste. Imate odlično.«

Operirani profesor

Profesor medicinske fakultete dr. X. je obolel. Vest o njegovi bolezni je prinesel v predavalnico eden njegovih učencev:

»Fantje, stari je bil operiran.«
»Na čem?« so se zanimali tovariši.
»Na danki.«
»Kaj je pa tam imel? Raka?«
»Ne. Prvega asistenta.«

Škotska

Srečata se dva Škota.

»Zakaj imaš pa tako otekel obraz?«
»Od zoba. Že drugi teden me prav po pasje boli!«
»Zakaj pa ne greš k zdravniku?«
»Ali si blazen? Saj bo moj najstarejši sin čez dve leti promoviral za doktorja medicine!«

Ne bodimo optimisti

Slikarju B. je na kliniki profesor C. odstranil žolčne kamne. Ko se je pacient po operaciji zbudil iz narkoze, je zagledal ob postelji svojo ženo, ki se je nekaj razgovarjala z usmiljenko.

»Hvala bogu, da se je vse srečno končalo,« je vzdihnil in se zadovoljno ozrl v soprogo.

»Le nikar preveč ne govori!« ga je zavrnila previdna soproga. »Ne hvali dneva pred večerom. Ali se ne spominjaš več tiste gospe iz Pariza, ki so ji pri operaciji škarje pozabili v trebuhu? In kako je nek avstralski kirurg pacientu svoja očala zašil v rano, kakor je bilo pisano v »Žurnal«? Vsak dan čitaš kaj podobnega.«

V tem trenutku je stopil v bolniško sobo operater prof. C. in zaklical:

»Sestra, ali morda vi veste, kje imam klobuk?«

Slikar B. se je onesvestil...

Moč navade

Zobozdravniku dr. P. se je že dalj časa težilo po splošni praksi. Ko je njegov prijatelj, okrožni zdravnik dr. K., zaradi bolezni ledic za pet tednov moral v Rogaško slatino, ga je dr. P. z velikim veseljem prišel nadomestovat.

Že tretji dan so ga poklicali k porodu. Imel je malo treme. Toda vse je šlo gladko. Samo porodnica še do danes ne more razumeti, zakaj je gospod doktor med porodom ves čas kričal nanjo, naj odpre usta in jih ne zapira,

in zakaj jo je po porodu tako presunljivo pozval, naj si dobro izpere usta in izpljune.

Predčasno v pokoj

Znameniti profesor kirurg T. je vložil prošnjo za upokojitev več let prej, preden je do služil, kar na univerzah ni v navadi. Ko ga je nekdo vprašal, zakaj je to storil, je profesor odgovoril:

»Jaz nisem nobena primadona, jaz pojdem v pokoj, dokler še nisem izgubil glasu.«

Ne more postati zdravnik

Doktor N. N. na hrbtu posluša bolnega dečka, ki neusmiljeno joka.

»Nikar se tako ne cmeri, Janezek,« mu prigovarja doktor, »ko dorasteš, postaneš zdravnik, pa boš preiškoval otroke kakor jaz.«

»To pa ne, jaz ne morem postati zdravnik,« se dere Janezek.

»Zakaj pa ne? Če se boš hotel učiti, boš prav gotovo postal zdravnik.«

»To pa ne! Jaz ne morem postati zdravnik, ker nimam tako mrzlih uhljev kakor vi!«

Birokatična medicina

K vratarju splošne bolnice je pristopila gospa, ki je bila prej v veži in na hodniku prečitala vse napise, razpredelnice, oznanila in okrožnice, s prijaznim vprašanjem:

»Lepo prosim, gospod, kje pa tu uradujejo za povešen želodec?«

Kako je treba govoriti

»Gospod doktor, že pol leta mi buči v glavi, pred očmi se mi dela črno, srce mi nabija, sapo imam težko, v trebuhu me tišči, noge imam kakor cente, v sklepah me trga, v grlu ščegače — in jaz sama, jaz sama se tudi ne počutim dobro.«

Prav ta zaresen doktor

Medicinec prvega semestra si išče mesečno sobo.

Pozvoni v ulici blizu medicinske fakultete pri neki »dijaški materi«, katere naslov je dobil v posredovalnici. Ko se predstavi prijazni ženici, mu ta brž pokaže sobico: »Tu boste kakor doma, gospod doktor, čisto je in prijazno. In pa mir, da nikjer takega, gospod doktor! Nihče vas ne bo motil pri študiranju, gospod doktor. Končno je pa tudi najemnina tako nizka, gospod doktor, da cenejšega stanovanja daleč na okoli ne boste našli. Doslej so bili pri meni vsi gospodje tako zadovoljni.

gospod doktor, da so kar težko šli proč. Tudi lanski podnajemnik te sobice, gospod doktor, se je le nerad poslovil, pa je bil prav ta zaresen doktor!«

Sprememba zraka

Strokovni zdravnik za pljučne bolezni je nasvetoval pacientu s precej hudo astmo, naj se preseli (misli je: kam na deželo), kar bo prav gotovo zelo ugodno vplivalo na potek njegovega okrevanja.

Čez dva meseca se mu je ozdraveli bolnik prišel zahvalit.

»Ste se preselili?«, ga je vprašal zdravnik.

»Preselil, gospod doktor. S Kongresnega trga v Gradišče.«

Edina sreča

Zdravnika Bolniške blagajne so ponoči poklicali k bolniku. Stopil je k postelji, se z bežnim profesionalnim pogledom ozrl na pokrito bolnikovo telo in se brž okrenil k zaskrbljeni ženi:

»Prepozno ste me poklicali, gospa. Vaš mož je mrtev, saj ima že modre roke.«

Zdajci mu je prestrašena žena zašepetala:

»Nemara ne veste, gospod doktor, da je moj mož barvar.«

»To je tudi njegova edina sreča,« je previdno obrnil zdravnik, »če bi ne bil barvar, bi moral biti mrtev.«

Čudovito mazilo

Srečal je na ulici zdravnik, ki je ob dveh berglah komaj vlačil za sabo kosti svojega rojstva, nekdanjega profesorja internista.

»Kaj pa imate s temi nogami?« ga je sočutno vprašal profesor.

»Strašne bolečine v križu! Tri tedne se že skoraj ne morem ganiti. Noge ne morem niti takole privzdigi... uuuu!«

»Zakaj mi pa tega niste povedali, dragi doktor. Imam za bolečine v križu krasno mazilo, naravnost čudovito mazilo. Pojdite z menoj, pa vam ga nekaj odlijem v stekleničko.«

»Vrag naj vzame vsa mazila! Mazal sem se z mazilom, ki mi ga je napisal internist, potem s kirurgovim mazilom, nato z mazilom strokovnjaka za kopalniško zdravljenje, pa z mazilom specialista za živčne bolezni — a moje bolečine v križu so čedalje hujše.«

Profesor je zamahnil z roko.

»Prav,« je dejal, »toda moje mazilo je nekaj čisto drugega. To vam gotovo pomore.«

»Kakšno pa je? Iz česa je sestavljeno?« je vprašal zdravnik z bolečinami v križu.

»E, tega pa ne vem. Dobil sem ga od hišnice.«

Na 'pravi' naslov se je obrnil

»Spoštovani gospod primarij, lepo vas prosim, pomagajte mi: shujšal bi rad!«

Slabo je naletela

Bogata, a zelo skopa priletna gospa je rada kar na cesti spraševala za zdravniški nasvet.

»Dragi gospod primarij,« je nekoč na prometni ulici ustavila znanca - zdravnika, »oprostito mi, da vas nadlegujem. Kaj naj storim, že več dni me zbada v pljučih?«

»To bova pa takoj videla,« je prijazno odgovoril primarij, »gospa, kar slecite se, prosim!«

Znamenit kirurg

Profesor A. je amputiral spodnjo okončino. Ko se je operiranec zbudil iz narkoze, je obupno vzdihnil k asistentu:

»Jezus, Marija, saj so mi odrezali zdravo nogo!«

»Tiho bodite!« ga je miril asistent. »Če izve to gospod profesor, bo od jeze skočil iz kože. Znamenit kirurg je.«

»No, seveda,« je tarnal bolnik, »toda kaj bo pa zdaj z mojo bolno nogo?«

»To vam bom enkrat skrivaj odrezal jaz sam, kadar ne bo profesorja tu.«

»Bodite tako prijazni, lepo vas prosim in se vam že vnaprej zahvaljujem,« se je pomiril pacient, se okrenil na bok in mirno zadremal.

Poklicna bolezen

Internist preiskuje 35letnega moža in ugotovi hudo naduho.

»Vi ste godbenik, kajne?«

»Da, gospod doktor, član opernega orkestra sem.«

»No, vidite. Vaša pljuča pri tem poklicu preveč trpe, odtod take okvare dihal. Na kakšno pihalo ali trobilo pa igrate?«

»Na nobeno. Samo bobnen tolčem...«

Nabral in povedal Davorinov

Svatovanje rib

Riba je za naše pojmovanje nekaj mrzlega, hladnega. Vendar ogreje in prevzame tudi njo ljubezen ter izpremeni način njenega življenja.

V drsti, t. j. v času ribjega svatovanja, se zlasti samci razžive. Urno plavajo sem in tja, se približujejo šamicam in jih obkrožujejo. Nekaterim se pri tem naježe hrbtne plavuti in se zapognejo repne. Med samci se pričenjajo pretepi, ki jih podžiga ljubosumnost. Posebno bojevitost kažejo vrste, ki so že po naravi osate. Manjkajoče luskine, natrgane plavuti in rane pričajo o vročih srcih v četudi hladni vodi.

Ljubezen jim teši glad in jemlje skrb za hrano. Uživajo malo ali nič. Najhujše roparice se ne brigajo za plen. Plašljivost in opreznost izgube malo ne vse drstnice. Sicer zelo plašna ščuka se da v drsti z roko prijati, kar vedo dobro naši barjani, ki jih spravijo mnogo iz jarkov v ponev.

Pri nekaterih vrstah vzbudi drst posebno graditeljsko veselje in veliko, nežno skrb za zarod.

Kakor v drugem živem svetu se ogrnejo tudi snubeči samci mnogih ribjih vrst v vabljivejšo obleko in zažare v živih barvah. Pri našem lipanu se sveti že vsakdanja obleka v zelenkastosivem in srebrnobelem blesku, saj se imenuje po tem blesku (lepsna pomeni v litavščini plamen). Na svatovskem oblačilu pa mu gore vse barve zelo živo, posebno se mu blesti v mavričnih barvah hrbtne plavut.

Prav tako žare v drsti pri ostržu v posebnem blesku rdeče pege na prsnih in trebušnih plavutih ter cinoblastordeča predrepna in repna plavut, skržni pokrovci pa se svetijo kovinastomodro.

Pri drstečem se samcu pezdirka sije ves gornji del telesa v vseh mavričnih barvah, prav tako oživi oranžnorumena in živordeča barva plavuti.

V drsti pokažejo ribe še druge zunanje telesne izpremembe.

Luskine samca potočne postrvi se prevlečejo zlasti na hrbtu in trebuhu s črno kožno odelino, pri samicah le deloma.

Pri sulčjem samcu otrdi koža in postane bakrenordeča.

Pri krapjih samcih je v drsti posipana sluzasta koža na temenu, na licih in na skržnih pokrovcih z malimi, belkastimi bradavicami, ki se pokažejo tudi na notranji in prednji strani prsnih plavuti.

Drstečim se podustim, ribam krapjega rodu, se tudi izpusti na temenu, na straneh gobca in na gornjem delu skržnih pokrovcev.

Močan izpuščaj dobe v drsti samci platnice, ki ima ime po svoji ploščatosti. Prav tako je posipano na glavi in na temenu z belimi zrni svatovsko oblačilo samca mren.

Samci nekaterih salmonidov dobe v drsti na spodnji čeljusti kaveljčast nastavek. Ta drstni kaveljček je med domačimi salmonidi posebno razvit pri sulcu. Ima ga tudi samec potočne in šarene ali močeradaste postrvi. Pri spolno komaj dozorelih samcih je slabo raznoten.

Pri samcu linja je v drstu prednji rob trebušnih plavuti precej otrdel.

Po teh znakih ločimo lahko v drsti pri nekaterih ribjih vrstah spol. Razlikovanje spola po spolovilih je namreč pri ribah težko, ker leže spolovila tako pri samcih kakor pri samicah kot neznatne krpe pred ledvicami. Imajo torej enako lego, po obliki so pa slična. Kar na oko se semenjak in jajčnik ne spoznata.

Samico potočne postrvi, ki se je že enkrat izdrstila, poznaš po obliki in barvi za ritnikom ležeče spolne bradavice, ki je velika, okrogla in rdečkasta. Pri samcu je majhna, špičasta in blede. Pri šarenkah ima tudi samec okroglasto bradavico, ki je malo pred izdrstitvijo rdečkasta.

Na enak način kakor pri potočni postrvi se ločita samec in samica pri zlatovčici (ime po barvi). Pri teh pordeči trebuh drstečemu se samcu.

Pri smuču ima samec v drsti plavkasto pisan trebuh, pri samicí je bel.

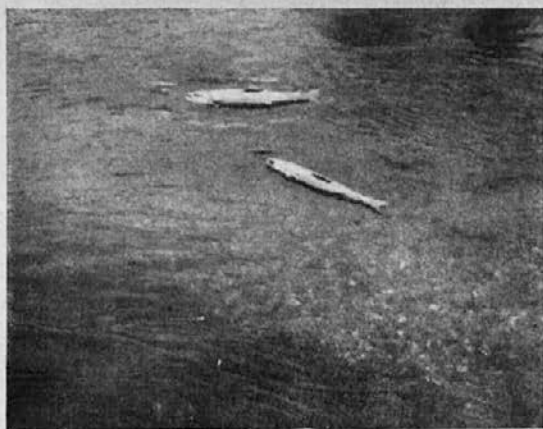
Vobče nimamo nobenega zunanega znaka, po katerem bi mogli ob vsakem času razlikovati pri ribjih vrstah spol. Po navadi je ribji samec manjši in vitkejši kakor samica, splošno pa to ne drži.

V drsti pa ločimo lahko samice od samcev celo v temi, ker spoznamo samice po napetem, mehkem, z jajčeci napolnjenem trebuhu.

Spolovercev je med domačimi ribjimi vrstami malo, neplodnih je pa precej, zlasti med postrvimi in krapji. Spolni organi jalovk ne dozore.

Pri ribah zavisi najmanj med vretenčarji zadostitev spolnega nagona od letnega časa. Večina se jih sicer drsti ali tere ob toplem letnem času, vendar se drste nekatere tudi ob hudem mrazu. Ribe naših vod se drste v vseh mesecih, izvzel bi lahko deloma le avgust in september.

Toplota ni brez vpliva na drst. Pri nekaterih krapjih vrstah prekine mraz drstitev za daljši čas, toplo vreme jo pa pospeši.

Prodec na desnem bregu Ljubljanice, dobrih 150 m pod domom gasilcev v Mostah, kjer se drsle sulci leto za letom. Pri vrhu se vidi izdršana kofla z drsnico, siraži jo samec

Stare in mlade ribe se ne drste pri vseh vrstah ob istem času.

Spolno zrele postanejo ribe v različni starosti: zobati krapovci (Cyprinodontidae) že v 3—4 mesecih. Naše male rečne ribe potrebujejo za spolno zrelost 1—2 leti, večje 3—5 let, morski velikani še več. Jegulja potuje na drst po 12—15 letih starosti. Drsti se samo enkrat v življenju, na kar pogine.

Spolno dozore samci prej kot samice.

Telesno se pozna začetek drstenja rib po tem, da spolni organi nabreknejo, večkrat tako, da potisnejo drobovje na stran in napolnijo trebušno votlino. V semenjakih samcev zažive milijoni semenčic, jajčniki samic so polni jajčec.

Drsteče se ribe zovemo drstnice. Če se drste od oktobra do februarja, se imenujejo zimске, če se terejo od marca do maja, pomladanske, ostale po letenske drstnice.

Kraj, kjer se riba drsti, se zove drstišče ali trlo. Ponajveč ni tam, kjer se ribe navadno zadržujejo.

Večina rib se drsti enkrat na leto. Mnogo se jih vsako leto ne izdrsti, n. pr. če ne najdejo primernih drstišč ali prepreči izdrstitev vreme ali kaj drugega, n. pr. da ni na drstišču obeh spolov. Samice ostrizev odlagajo ikre, četudi ni samcev na trlu.

Manjše ribe se drste večkrat na leto.

Seme v semenjaku samca je izprva sivkasto. Ko dozori, postane belo. Zato ga zovemo mleko, drstečega se samca pa mlečnjaka. Pod drobnogledom se nam kaže seme kot male glavice, ki se jih kakor rep drže zvijajoče se tanke niti.

Jajčeca samic imenujemo ikre, drsteče se samice ikrnice.

Ikre so večinoma okrogle, redkeje podolgovate ali oglate. Velikosti so različne. Nekaterih

ne moremo videti s prostim očesom. Med ikrami naših rib so največje postrvje in sulčje. V premeru merijo 4—5 mm. Starejše ribe imajo večje ikre kot mlajše. Teža ikre potočne postrvi znaša 0,04 g do 0,09 g.

Prezrele, n. pr. predolgo zadržane ikre izgube na plodnosti.

Ob spolnem dozorevanju se polasti nekaterih ribjih vrst želja po potovanju. V globinah živeče ribe prihajajo na površje, iz morij in jezer se selijo sto in tisoč kilometrov daleč v reke, potoke in pritoke.

Potujejo brezobzirno, ne meneč se za nevarnosti. Čez curke, brzice, slape in jeze prodirajo, četudi jih izgubi pri tem na tisoče življenja. Ribiči jim postavljajo ob velikih jezih steze, da jim omogočajo pot prek njih. V naših krajih je največja ribja steza na Dravi pri Fali.

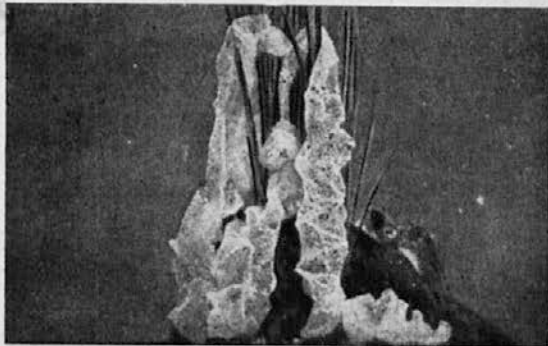
Često preteko meseci in meseci, preden pridejo drstnice do cilja, t. j. na drstišče.

Po dovršenem svatovanju jih voda onemogelje v stare kraje bolj nosi, kakor da plavajo. Zarod se pripase za njimi, ko primerno doraste.

Malo rib hodi na drst iz manjših vod v večje ali v morje. Med temi je najbolj zanimiva naša kači podobna jegulja, po čemer je dobila svoje ime (iz latinskega anguilla).

Ta preživi večino svojega življenja v sladkih vodah Evrope izvzemši v onih, ki se izlivajo v Črno morje, v čigar globinah je živalsko življenje zavoljo strupenih plinov nemogoče. Umetno pa je jegulja zasajena v porečju Donave.

Jegulja preživi v sladkih vodah okrog devet let, ko jo prime potovalni nagon. V temnih nočeh jeseni in zime hite še spolno zrele v morje in na njegovem dnu dalje proti zapadu — čez Atlantik do Bermudskih otokov, kjer se izdrste vse evropske jegulje v Sargaškem morju v globočinah od 4000 do 5000 m. Njihovo drstišče leži med 48° in 65° zapadne

Na vodnem raslinju odložene ikre ostriza

dolžine ter 23° in 29° severne širine. Nekoliko dalje proti zapadu so drstišča ameriških jegulj.

To pot 5000 do 7000 km napravijo v 6—9 mesecih. Pomikajo se torej z dnevno hitrostjo kakih 30 km. Na poti ne uživajo ničesar. Prebavila jim pokrnejo. Svojo življenjsko silo črpajo med potjo iz tolšče, ki jo imajo pod kožo. Prav nič se torej ne smemo čuditi, da poginejo jegulje po izdrstitvi zavoljo izčrpanosti.

Iz jeguljinih iker se izležejo komaj 2 mm velike, kot steklo prozorne ličinke. V globinah 200—300 m se hranijo z mikroskopično majhnim, v vodi se nahajajočim rastlinstvom in živalstvom, s planktonom.

V prvem poletju dosežejo dolžino 25 mm. Zadržujejo se na površju ter začno rotati k evropski celini, izrabljajoč pri tem morske struje. Celino odnosno obalo dosežejo šele v tretjem letu, ko so 75 mm dolge.

Pred morskimi roparicami jih varuje prosojnost. Zato ne zauživajo na potu ničesar, kar bi napravljalo v črevesju temne lise, ki bi jih izdajale.

Pripluvsči do obale, se preobrazijo v prozorne jegulje, v tako zvane steklenke. Kmalu nato se začno barvati in potovati kot gornjice (montée) v ustje rek in višje do višine 1000 m.

Potujejo v pasih, ki so okrog 20 m široki in 1—2 km dolgi. V tem času jih polove ogromne množine kot nasad za vode, ki leže v notranjosti.

Čim višje po rekah prihajajo, tem bolj zastajajo samci. V reke, potoke in jezera notranjosti prispejo samo samice, ki se vijejo čez jezove kot kače. Potokov s trdnim dnom ne marajo.

Kar naloviš od marca do maja v bližini morske obale starejših, 20—25 gramov težkih jegulj, so skoro sami samci.

To velikansko oddaljenost drstišč evropske jegulje si razlagamo po teoriji prof. Wegenerja tako, da so se prestavile po ločitvi Evrope od Amerike morske globočine, ki so bile v pravadnih časih evropskim obalam mnogo bližje, daleč proti Ameriki, zavoljo česar so morale tudi jegulje, sledeč podedovanemu nagonu, podaljšati svojo pot do drstišč.

Zarod jim pomaga ohraniti veliko število iker. Okrog štiri milijone jih izleže samica, večja in starejša do deset milijonov.

Ribe potujejo v drsti v večjih ali manjših jatah. Pri nekaterih vrstah se odpravijo na pot starejše zase, mlajše zase. Tako poznamo pri naši podusti dvojje drstnih selitev: prva jata so mladice, ki se drste prvič, druga so starejše ribe, ki odplavajo za prvimi po kakih štiriinajstih dneh.

Tudi v parih hite ribe proti drstiščem ali sledi eni samici več samcev. Pri nekaterih

vrstah potujejo ločeno po spolu in se snidejo šele na trlu.

Vzrok tega potovanja je nagon, nuditi zarodu, ko se izleže, take življenjske pogoje, da se lahko ohrani in poraste: plitvo, ne deročo vodo s hrano in zavetje pred sovražniki, ki žive navadno v globokejši vodi.

Ne smemo pa misliti, da potujejo ribe le ob drsti, sicer pa da se drže svojega nahajališča. Kilometer ali dva se rade dnevno premikajo in se zopet vračajo. Mrene prepotujejo na dan za hrano celo po 17 km.

Sulec, kralj naših vod, plava tudi v deroči vodi dobro proti struji (od tod njegovo ime: su-vati), vendar potuje le toliko, da pride do družice in primerne drstišča. Na večjo daljavo se seli le, če nimajo bližnje vode za drst primernih prostorov. Iz tega vzroka zaide tudi v male potoke ter jarke in tako često v smrt tam, kjer se je hotel veseliti življenja.

Pri Ljubljani je najbogatejše sulčje drstišče v Savi pri Taenu, kjer se je v dobrih časih drstilo in izdrstilo naenkrat do 10 sulčjih parov. Sulci so tehtali po 8—20 kg. Dasi je Tacen za sulce lep kraj, vendar jih njegova Sava ne živi toliko. Prihajali so tudi od Kresnic, Litije in Zidanega mosta.

Dobra drstišča nudi savskim sulcem tudi Kamniška Bistrica ob izlivu v Savo. Kljub temu se po nekaj parov vedno drsti v Savi pri Gostinci, ki je od Bistrice oddaljena komaj 3 km.

Ljubljanska je revna sulčjih drstišč. Od Vevčega navzdol skoro do izliva jim voda ne ugaja posebno. Kar se jih drsti pri Fužinah (pod in nad njimi), so domačini. Glavno drstišče za sulce ob Ljubljani je Mali graben do jeza v Kozarjih. Če pa je malo vode v njem, ni za velike sulce dostopen. Takrat ostane za sulce (enako za lipane in mrene) edino drstišče Mala Ljubljanska (izvirki) pri Vrhniku.

V Bohinjki potujejo sulci ob drsti navzdol, ker jim je voda v gornjem toku premrzla.

Sulec ljubi za drst plitve curke. Dno mora biti pokrito z drobnim prodom. Ikrnica si izkoplje z repno plavutjo in izdrsa s trebuhom precejšnjo drstno jamo, ki jo imenujemo kotlo, leži mirno v njej ali blizu nje in zamahne le tu in tam z repom. Od desne in leve se ji približuje in odmika od nje mlečnjak, ki si je priboril že na potu k drstišču prvenstvo, ali ždi mirno od njej. Za njim preži v dobri sulčji vodi v razdalji dveh ali treh metrov eden ali več slabših sulcev. Če se kateri preveč približa drstni kotli, se prvenec zakadi za njim in ga nažene v globokejšo vodo, kjer je njihov dom.

Ko je drst na višku, postane samec nasilnejši. Z gobcem suva v kotli ležečo samico in se zaganja vanjo, dokler ju ljubezen ne prevzame. Tesno se pritisneta drug k drugemu, z

repno plavutjo se skleneta, boka se zasvetita, telesi se streseta in voda se skali: ikrnica je spustila oranžnorumene ikre, mlečnjak je razlil čez nje svoje mleko. Nato zasiplje samica z repno plavutjo ikre s prodcem. Svatba je končana. Samec sicer še straži kotlo nekaj časa, toda vse nadaljnje delo je prepuščeno naravi. Svatovski par odplava za dan ali dva k svojemu rednemu nahajališču.

Lipan se ženi v parih, ki plavajo na primerno majhnem prostoru gori in doli. Na peščenih tleh izdrsajo z repno plavutjo drstne jamice, ki jih po končani odložitvi in oploditvi iker zasipljejo.

Postrv (ime prihaja od pridevnika pester) se drsti najrajši na prodnatih plitvinah za kamni, katere obliva rahel curek. Kadar so izdrsane, veš, da je drst dosegla vrh. Za ikrnicami plava navadno več samcev, toda ne vedno iz ljubezni, ampak tudi iz požrešnosti, da bi se posladkali z ikrami. Ikrnica daje enemu od samcev prednost. V ne globoko drstno jamico izleže jajčeca, na kar napravi prostor samecu, da jih poskropi s svojim mlekom. Nato jih zasipa z repom. Samica ne odloži vseh jajčec naenkrat, ampak v presledkih, v teku osmih dni. Odlaga jih po večini ponoči, in sicer najrajši pri luni.

Pri ozimicah (zovejo se tako, ker se drste pozimi) plavata v drsti samec in samica tesno drug ob drugem, trebuh ob trebuhu skačeta iz vode in izpuščata istočasno v vodo ikre in mleko.

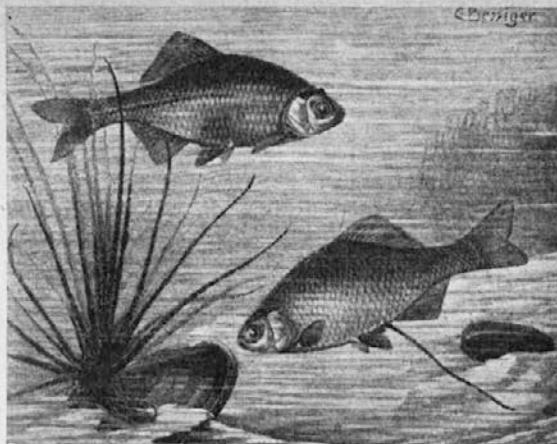
Krapje drstnice potujejo ob vodi navzgor. Pri tem premagajo precejšnje ovire. Za drstišče si izberejo z vodnimi rastlinami gosto porasle plitvine. Skozi to rastlinje se prerivajo temni hrbti krapov: naprej ikrnica, za njo v vrsti mlečnjaka. V divjih vijugah se pode zdaj pa zdaj med bičkom in ločkom, na katerega stebelcih prilepljajo jajčeca. Pri mnogih ribah je namreč ovojna kožica iker lepljiva.

Mnogo krapov (izposojenka iz latinščine, oziroma nemščine) je nerodovitnih, dasi je bil krap pri Grkih zaradi svoje plodovitosti posvečen boginji ljubezni. Njihova jalovost je bila poznana že Aristotelu, ki je tudi vedel, da je meso jalovih krapov okusnejše kot od drugih.

Podusti (ime od podstojnih ust) se zberejo k drsti v neštnevilne jate. V oblakih potujejo iz glavne vode v pritoke in dotoke. Ne ognejo se niti kalni vodi. Gnetejo se druga ob drugi, se sučejo in vrte, udarjajo z repi in se prevračajo na boke, da se svetlika v vodi ogledalce ob ogledalcu. Seme odlagajo na prodnatih tleh, prek katerih brzi voda.

V tropah se ženi tudi klin.

Ščuke (roparica podi ali ščuva druge ribe) si drgnejo trebuh na z vodnim rastlinjem po-

Pezdirek, zgoraj samec, spodaj samica s polagavko; na dnu položna školjka, v katero odlaga samica jajčeca

raslih plitvinah in izločajo na ta način svoje seme.

Samico linja zasledujeta navadno dva samca v plitvi vodi med ločkom in krešem.

Mrena se drsti v jatah. Sto ali več se jih preriva in plava navzgor: spredaj stare samice, za njimi stari samci, nato mladina. Ikre, ki so v nekaterih vodah strupene, da bruhaš, če si spečeš ikrnico, prilepljajo na kamenje na dnu živahno tekoče vode.

Som se drsti v parih v ločku ob bregu, kamor priplava iz globin in kjer ostaja tudi podnevi.

Menek, ki živi sicer rad zase, se zbere v drsti v jate, ki štejejo do sto teh roparic. Kot pareče se kače se zvijajo v klobčiče in žive pasove, da se zdi, kot da bi se telesno združevale. Manjši menki pridejo v drsti v jarke, kjer ob hudem mrazu večkrat zmrznejo. Samica odlaga jajčeca na kamnih in vodnih rastlinah, kjer jih samec zalije z mlekom. Starejše ribe se drste rade v globinah in polagajo ikre v blato.

Ikrnica ostriža (zove se po ostru hrbtni pavuti) se pritisne s trebuhom na kamen, les ali trd biček, pritegne plavuti k telesu in se drsa z lahnimi zamahi repne plavuti ob predmetu, na katerem hoče prilepiti svoja kot makovo zrno velika jajčeca. Samec ali samci pritiskajo za njo z razpetimi, močno tresočimi se plavutmi. Tudi telo se jim stresa. Tako skušajo oploditi ikre, ki jih iztiska samica v 1—2 m dolgih in 2—3 cm širokih trakih. Med izpuščanjem mleka se postavljajo navpično na glavo ali pa se spuščajo vodoravno navzdol, kakor da poginjajo.

V jarkih Ljubljanskega barja živi zelo rada zanimiva ribica, ki se zove pezdirek in je do 7 cm dolga, torej v resnici pezdec. Ob drsti se razvije pri samici rdečkasta cevka, ki ji

visi pred predrežno plavutjo kot 19—55 mm (zavisno od velikosti samice) dolga, črvasta nit. Često moli čez konec repne plavuti, da se zdi, kakor da bi se vlekle za ribico njeno črevo.

V drsti si poišče pezdirkov parček v blatu zarito potočno školjko. Samica plava večkrat okrog nje in se je dotika, da bi jo navadila na dotiklaj in se ne bi školjka zavaljo njega zapirala. Samec medtem besno odganja tekmece.

Ko pride čas odložitve jajčeca, se postavi samica navpično z glavo navzdol nad školjko in pazi, kdaj se školjka odpre. Kadar pride jajčece v cevko, otrdi ta. Samica jo porine v odprto školjko in odloži jajčece v dihalni odprtini. Nato takoj potegne cevko-polagavko nazaj in se malo odstrani. V trenutku se pojavi nad školjko samec. Plavuti so mu razpete, telo se mu trese, ko vbrizgne nad jajčece mleko. Ko se školjka zapre, zavalovi voda v njej in odnese jajčece med škržne liste, kjer je na varnem.

Pezdirkov parček odplava nato in se skriva v krešu. Samec izgubi svojo svatovsko obleko, samici se polagavka skrči.

V nekaj dneh se vrmeta, ponovita postopek in ga ponavljata, dokler se drst ne konča.

Ko se ribice izležejo, se jim razvijejo na glavicah posebni izrastki, s katerimi se drže na škregah, da jih voda ne odnese. Školjko zapuste šele, ko dosežejo primerno velikost.

Tudi gnezda si spletajo ribe, največ v tropičnih krajih. Grade jih večinoma samci.

Pri nas si napravljajo gnezdo zet. To je 4—9 cm dolga sladkovodna in morska ribica, ki živi v naših krajih v porečju Soče. Od drugih rib se razlikuje po tem, da mu je telo deloma pokrito s koščenimi ploščicami, ne z luskinami in da ima namesto hrbtna in trebušnih plavuti bodice, in sicer na trebuhu eno, na hrbtu tri.

Zeta radi gojimo zaradi živahnosti v akvarijih. Nemiren, prepirljiv in divji je, za zarod pa zelo skrbi.

Ob drsti se obleče samec v svatovsko obleko (na trebuhu, prsih in na bokih se blišči v živordecni barvi). Od sladkovodnih zetov si poišče veliki zet v curku prodnato ali peščeno plitvino (mali zet obeša gnezdo najrajši med vodne rastline), h kateri ne pusti nobene ribe svoje vrste in svojega spola.

Na kraj, ki si ga je izbral na dnu za gnezdo, znaša v gobčku delce odmrlih vodnih rastlin, četudi so daljši kot on. Tudi od živečih rastlin trga gradivo. Njegovo uporabnost preizkuša na ta način, da ga izpušča. Če pade na dno, je dobro.

Z donašanjem gradiva in s postavitvijo ogrodja gnezda se zamudi kake štiri ure. Da napravi gnezdo okroglo, poriva svoje telesce

skozi nanošeno gradivo. Pri tem ga lepi in utrjuje s snovjo, ki jo izloča iz scalnega mehurja in iz ledvic.

Popolnoma si uredi gnezdo in ga obteži s peskom v nekaj dneh. Dan za dnem polje s plavutmi vodo prek gnezda, da se pokažejo slabi dela spleta.

Gnezdo je navadno podolgovato in za pest veliko. Od zgoraj je popolnoma zaprto; vhod je na strani. Le vajeno oko zagleda lahko gnezdo. Če pa tipaš za gnezdecem s palico, se ti zažene vanjo zet, kakor hitro prideš v bližino njegovega doma. Tako ti ga izda in pokaže.

Ko je gnezdo gotovo, obkrožuje samec samico in jo vabi v gnezdo. Vanj splava, ga očisti in priganja nato z gobčkom samico v domek. Kadar se mu jo posreči spraviti vanj, izleže samica 2—3 jajčeca in odplava skozi luknjo, ki si jo napravi na nasprotni strani vhoda. Odslej struji voda skozi obe odprtini, kar dne jajčecem dobro, ker jim dovaja kisik.

Če ne pride samček v gnezdo obenem s samičico, se poda k njej takoj, ko je odložila jajčeca, se podrgne z bokom ob njenem boku in razlije mleko čez ikre.

Naslednji dan si išče novo nevesto. Če jo najde, se vrši svatovanje enako kot prejšnji dan. To se ponavlja, dokler ni v gnezdu dovolj jajčec (60—100).

Nato se prično za samca nove skrbi. Jajčeca mora čuvati pred sovražniki, kar da mnogo dela in zahteva čuječnost. Tudi je treba popravljati gnezdo. Nekega dne se zdi, da je samec ponorel. Gnezdo razdira in spravlja z gobčkom z njega blato in pesek. Ko je to opravljeno, plava nad očiščenim mestom sem in tja ter pazi, da se nikdo ne približa — pravkar izleglemu se zarodu. Med doraščanjem se skuša mladina izmuzniti očetovemu nadzorstvu. Toda ta prime z gobčkom begunčka za begunčkom in jih postavi nazaj v gnezdo. Šele ko je zarod dovolj več plavanja in gre lahko sam za hrano, začne pojemati očetova skrb, dokler se ne ločijo.

Morski zeti obešajo svoja gnezda v bližini obale na halogo, v kateri se radi zadržujejo.

Odlaganje semena se vrši pri ribah smotro in ima namen prikriti ikre mnogoštevilnim sovražnikom. Nekatere ribe skrivajo in izvle ikre celo v svojem gobcu, kjer nudijo neogljenemu zarodu skrivališče, dokler ga je potreben. V Južni Ameriki žive 30—40 cm dolge *Aspredinidae*, katerih samice nudijo ikram do izleženja varstvo na svoji trebušni koži.

Tudi veliko število iker služi ohranitvi rodu. Pri postrvih znaša število iker 1000—3000, pri latovščici 6—8000, pri lipanu 3—6000, pri sulcu 10—25000, pri ozimici 20 do 40000, pri ščuki do 150000, pri somu 100000, pri krapih 200 do 700000, pri linju 300000, pri mreni

3—8000, pri klinu 100000, pri ostrihu 200 do 300000, pri menku do enega milijona, pri polenovki 4—9 milijonov. Do 400 kg iker ima 1400 kg težka beljuga.

Gornje številke označujejo število iker približno. Pri isti vrsti se kažejo lahko razlike, kar je odvisno od telesne zasnove in starosti. Čim manjša so jajčeca, tem večje je njihovo število.

Malo jajčec izležejo vrste, ki skrbje za usodo svojega zaroda, ker so tu izgube majhne. Pri drugih, kakor pri skatih in mačjih somih, ki ne poznajo skrbi za rast zaroda, je sicer število jajčec majhno (6—20), a jajčeca so zavarovana s trdo ovojno kožico.

Da je število zaroda pri onih ribah, ki rode žive mladiče, n. pr. nekateri morski psi, majhno, je razumljivo, vendar so vrste, ki rode do petdeset in celo po nekaj stotin popolnoma donošenih mladic, ki pridejo na svet z glavo naprej skozi odprtino jajčnega voda.

Parijo se samo one ribe, pri katerih se morajo oploditi jajčeca v ikrnici, večina jih odlaga ikre in mleko v vodo in prepušča oploditev slučajju. Pri v jatah živečih ribjih vrstah plavajo med drstjo samice nad samci, da padajo ikre skozi z mlekom samcev napolnjeno vodno plast. Ikre morskih rib plavajo v dovolj slani vodi na površju, v manj slani se pripljajo na morske rastline ali padajo na dno.

Da se ikra oplodi, mora prodreti vanjo vsaj ena semenčica samčevega semena. Prerije se vanjo skozi odprtino ikrine ovojne mrenice.

Semenčice so samogibne in iščejo v vodi jajčeca. Njihovo gibanje je različno dolgo. Postrvje semenčice se gibljejo 6 do 8 minut, pri belicah odmro že v 2—3 minutah, pri nekaterih ribah šele čez uro.

Ko pride jajčece iz ikrnice, je njegova ovojna mrenica ohlapna. V vodi nabrekne, sicer ne takoj, pri nekaterih ribah celo čez več ur, toda pri nabreklih jajčecih ne morejo semenčice skozi ovojno mrenico. Oploditev je nemogoča.

Pri oplojenih ikrah razločujemo tri razvojne dobe. Prva traja od oploditve do ukalitve ikre (pod ikrino lupino se pokažejo oči zarodka), druga od ukalitve do izleženja ribice, tretja od izleženja do izgube redilnega mešička ali rumenjaka.

Skozi mrenico se prerijejo ribice navadno z repkom naprej.

Redilni mešiček je popotnica, ki jo prinese ribica s seboj, ko se izleže. Ta mešiček visi ribici na trebušni strani in vsebuje del ikrinega hranila, ki prihaja po žilicah v ribico in jo redi, dokler ni zmožna zauživati drugo hrano. Ker je mešiček razmeroma velik, ribica pa nežna in slaba, mora ribica v prvih dneh ležati na strani, četudi že zna plavati. Mešiček izgine hitreje ali počasneje, kar zavisi od vod-

ne toplote. Postrvnice n. pr. použijejo rumenjak pri toploti 2° R v 77, pri 4° R v 50, pri 8° R v 30 dneh.

Čas razvoja v jajčecu je različen. Večja jajčeca se razvijajo počasneje kot mala. Pri mnogih tropičnih ribah traja razvoj 1—2 dneva, pri naših krapih nekaj dni, pri postrvih do tri mesece, pri morskih somih več mesecev. Toplota vode ima največ vpliva na razvoj. Slanik n. pr. izleže iz ikre pri 14—19° v 6—8 dneh, pri 0—1° pa v 47—50 dneh.

Pri opisanem načinu oplojevanja ni čudno, da se v naravi oplodi le 10, kvečjemu 20% iker. Pa še od teh jih požro dve tretjini ribe istega ali drugega rodu, povodne podgane in miši, povodne ptice ter razne živalce nižje vrste in jih poberejo suša, povodenj, plesen in druge bolezni. Po njegovi podobi zovemo zarod iglice. Dokler se preživljajo od redilnega mešička, leže na dnu ali na vodnem rastlinju in migljajo le s prsnimi plavutmi, nato jamejo plavati in si iskati mikroskopično drobno hrano (infusorije), sčasoma pa začno živeti kot odrasle.

Parček zélov ob svojem gnezdu

Ljubljanska mestna vrata

K splošnemu razvoju Ljubljane je vsekakor izdatno pripomogla v poprejšnjih stoletjih ugodna lega Gradu. Saj je bil ta primeroma visoki hribec, na katerem stoji mogočna stavba s trdnim zidovjem, nekdanj pač dovolj varno zavetišče mestnemu prebivalstvu, kadar so ga nadlegovali in skušali preganjati sovražniki. Okoli Gradu in v njegovi neposredni bližini so bili naseljeni ne le podložniki in razni rokodelci, marveč tudi popolnoma svobodni ljudje, zlasti obrtniki in trgovci. Njihova bivališča, ki so torej obkroževala Grad, je ukazal grajski gospod močno obzidati. V tako zavarovanem prostoru sta se jeli lepo razvijati trgovina in obrt, a z njima vred prospevati obenem splošna blaginja v mestu. Na vprašanje, kdaj se je to zgodilo, ni mogoče natančno odgovoriti, pač pa zanesljivo vemo, da je zapovedoval na Gradu že leta 1144. glavar Vodalrik, kakor tudi to, da je bila Ljubljana že leta 1069. povsem samostojna občina, v kateri je bil sodnik Procelj, sin slovenskega rodu.

Glavni del srednjeveške Ljubljane je bil na desnem bregu Ljubljanice, v okolici današnjega Sv. Jakoba. Imenoval se je že leta 1265. Stari trg. Segal je od začetka sedanje Karlovske ceste, t. j. od vznožja tistega dela grajskega pobočja, na katerem je vila bivše Samsove rodbine, do ulice Pod Trančo. Od tu se je razširilo mesto na levo stran Ljubljanice, na Novi trg, ki ga omenja neka listina že leta 1367., nato pa je začel nastajati, kakor se prevladujoče misli, šele v petnajstem stoletju Veliki trg (Hauptplatz) ali sedanji Mestni trg.

Da so prebivali na Starem trgu predvsem trgovci in obrtniki, že naziv »trg« sam dosti jasno izpričuje. Prvotno je imel tudi Novi trg zgolj meščanski značaj. Obdržal ga je po vsej

priliki toliko časa, dokler ni bila povzdignjena Ljubljana v stolno mesto bivše vojvodine Kranjske ter si nista izbrala na njem domovališča deželna gospoda in posebno precej plemstva. Tretji del mesta so obljudovali sprva večinoma trgovci in duhovščina. Podobno kakor vsa srednjeveška mesta je bila tudi Ljubljana obzidana.

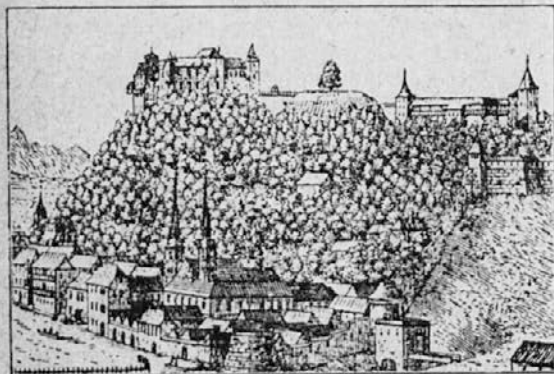
Valvasor trdi, da je postala Ljubljana leta 1416. imenitno veliko mesto, ker so jo ogradili z zidom iz kamenja ter leta 1475. na povelje Friderika IV. utrdili. S tem so jo pripravili za obrambo proti plena željnim Turkom. Ujeti Turki so morali celó pomagati pri utrjevanju. Leta 1520. so začeli mesto prav dobro obkrožati z zidovjem, stolpi, utrdkami in jarki.

Mestno obzidje se je vilo od nekdanjih utrdb na Gradu, tako imenovanih »šanc« (v obrambo tam zgrajene državne ječe ali bastije), proti današnjemu razcepu Sv. Florijana ulice in Karlovske ceste in od tu naravnost do Ljubljanice, nadalje ob njej do sedanjega Čevljarskega mostu in kar navkreber po pobočju Gradu do poslopja na njem. Mestni del na levem bregu Ljubljanice je bil obzidan do kraja, kjer je dandanes šentjakobski most, v ravni črti do sedanje Emonske ceste. Od nje je držalo obzidje nekako do prostora pred sedanjim vseučiliškim poslopjem, se zavilo proti Ljubljani ter tako obkrožalo celotno ozemlje Novega trga. Sredi šestnajstega stoletja so obzidali še mestni del, ki se razprostira med Gradom in Ljubljano, in sicer od Hradskega do Zmajskega mostu. Od le-tu je držalo obzidje ravnočrtno mimo sedanjega Mestnega doma na desni do grajskega vznožja, potem pa navkreber po hribu, o čemer pričajo še za naših dni kolikor toliko ohranjene stare podrtine.

Za obzidjem je bil v ravnini povsod globok jarek z napeljano vodo. Nanj nas spominja zlasti krajevna označba »Na grabnu«, kakor pravijo prav često še slej ko prej ljudje sodobno urejeni Cojzovi cesti. Obzidje je imelo na več krajih močne okrogle stolpe — enega je moči videti še dandanes pri hiši na vogalu Peternelove in Vegove ulice — in mestna vrata. Prostor znotraj obzidja se je imenoval mesto, oni zunaj njega pa je veljal za predmestje.

Celotni promet med mestom in podeželjem je bil mogoč edinole skozi več mestnih vrat.

Najstarejša taka vrata — Karlovska, Pisana ali tudi Starotrška — so stala na koncu sedanje Sv. Florijana ulice. Bila so veliko enonadstropno poslopje z močnim debelim zidovjem. Ponoči je bil ob njih marsikdaj kdo napaden, ker ni temote razsvetljevala

Karlovska vrata (po Valvasorju)

Vodna vrata (po Valvasorju)

luč. Vrata, nad katerimi je vihrala mestna zastava, so bila podobna majhni trdnjavi. V njihovi bližini so bili dvigalni most, vojaška čuvajnica in že dolgo časa stojčča zvonarna, pred njimi, na prostranih Prulah, pa je imelo mesto njive in travnike, do katerih užitka so imeli pravico mestni svetovalci. — Ko je bilo leta 1771. odločeno vse hiše v mestu ošteviliti, so se lotili tega posla baš pri Karlovških vratih.

Pogled na ta vrata je bil sčasoma vse prej ko prikupljiv. Že leta 1785. je ukazal okrožni urad (kresija), da jih morajo podreti. Toda ker se je bal magistrat stroškov, ki bi jih povzročilo to delo, je porušitev vrat čim bolj zavlačeval. Čez pet let, dne 13. marca, je isto višje upravno oblastvo svoj ukaz ponovilo. Takrat je bil del obzidja v smeri proti Ljubljani že podr. S pridobljenim kamenjem so sezidali večidel ograjo okrog pokopališča pri Sv. Krištofu. Ker so vrata bolj in bolj razpadala, so jih leta 1792. docela porušili in ondotni prostor primerno preuredili.

Sporedno s pravkar omenjenim delom obzidja je držala Pasja ulica (sedanji Vožarski pot) za vrtovi tam naseljenih vrvarjev ali vožarjev, ki so izdelovali vrvi na lesenih hodnikih, postavljenih za obzidjem. Te hodnike so proti koncu osemnajstega stoletja, da se prepreči morebitna nevarnost ognja, odstranili. Vrvarjem so prepustili v nadomestilo zanje omenjeno ulico, ki jo je namerjal magistrat pozneje opustiti ter njen prostor na dražbi prodati posestnikom bližnjih vrtov. Vrvarjem to ni bilo ljubo in povšeči. Zategadelj so prosili, da bi smeli uporabljati ulico še nadalje ob dotodanjih pogojih. V prošnji so obljubljali, da hočejo ponoči sami skrbeti za mir in red ter se braniti pred morebitnimi vrtnimi tatovi. Magistrat je njih prošnjo upošteval, odnosno vrvarjem dovolil ulico slej ko prej uporabljati proti — letni najemnini 3 glđ. 24 kr.

Pred Prulami, nekako nasproti izlivu Gradščice v Ljubljanico, so bila V o d n a v r a t a. Imela so obliko trdnega okroglega stolpa. Ob njih pa do sedanjega šentjakobskega mostu so bili zabiti ob kraju v reki koli v podobi iztegnjene črke S. Moleli so iznad vode in zabranjevali tujim ladjam prost vhod v mesto. Te kole so imenovali grablje, ker so se lovili na njih odklenjeni čolni, les, sploh vse, kar je odplavljala voda in prinašala s seboj. Najbrž je spadala naprava grabelj še v čase, ko so mesto utrjevali. Pri Vodnih vratih je stanoval zakupnik, ki je pobiral majhno pristojbino od ladij, dospelih v mesto. Tu so izkrcevali les in ga po večini spravljali v skladišče poleg vrat. Ta les je nakupovalo mesto, kadar so mu bile cene nizke, za popraviljanje takratnih dveh lesenih mostov. Vodna vrata so bila odstranjena leta 1787.

Poseben dohod v staro Ljubljano z zahodne strani je bil z dandanašnje Rimske ceste na sedanji Napoleonov trg skozi (Križanska) Nemška vrata, nazvana tudi Tržaška in Purgštalska. V njihovi bližini je stala cesarska orožarnica. Leta 1524. je požar uničil obe stavbi. Naslednje leto so vrata na novo zgradili, orožarnico pa premestili na Grad. Skozi ta zelo tesna vrata, pred katerimi je bila vojaška stražarnica, so se količkaj preširoko ali previsoko obloženi vozovi le s težavo pravilno prerivali. Leta 1789. je obtičal med vrati voz z bombaževino, ker se je zataknil v njihov obok. Klešč so ga opustili le z veliko težavo. Vsakršen prehod skozi vrata je bil zaradi tega več ko dve uri nemogoč. Vrata in stražarnico so podrli leta 1792.

Kjer stoji dandanes vseučiliška palača, je stalo svoje dni vicedomsko poslopje, a poleg njega so bila velika Vicedomska, spakedrano imenovana Festamijska vrata, ki so zapirala vhod v Gosposko ulico. Ta vra-

Vicedomska vrata (po Valvasorju)

ta, zgrajena iz rezanega kamna, je krasil kamniten, dva in dvajset čevljev visok slavolok, ki ga je izklesal znameniti kipar Franc Robba ter je slonel na marmornih stebrih. Na vrhu vrat sta se svetila cesarski in deželni orel, a pod njima je bil v črni vdolbini kip cesarja Karla VI., shranjen zdaj pred mestno dvorano na magistratu. Skozi ta vrata je prihajal po stari navadi zmerom deželni knez v mesto. Tudi med njimi so včasih zaradi ožine obtičali vozovi. Ker so bila vrata višja nego najvišja sosedna poslopja, so vse okoli jako zatemnjevala in to vse dotle, dokler jih niso leta 1791. podrli. Tako so napravili svoboden vhod v Gosposko ulico, v katero je sijalo bolj ko poprej zlato sonce.

Na sedanjem Dvornem trgu, bolj proti Ljubljani, je stal vicedomski stolp, ki so ga začeli zidati leta 1543. ter ga podrli leta 1715. Stolp je imel dve ječi s tako nizkim stropom, da so mogli bivati v njih jetniki le sklonjeni. Ena ječa je bila v pritličju pod vratarjevim stanovanjem, druga pa v prvem nadstropju, kamor je vodilo trideset stopnic. V ti ječi so zapirali osebe, zoper katere je bila uvedena preiskava. Komur je bilo usojeno, prebijati hude dni v kateri koli obeh sila zatohlih in neprodušnih ječ dlje časa, je postal baje bolj mrliču podoben kakor živemu človeku.

Pri sedanjem trimostju na desnem bregu Ljubljance so zapirala Špitalska vrata nekoliko prednico Sritarjeve ulice, t. j. jako ozko in zelo vijugasto Špitalsko ulico, držečo proti mestni hiši. Ta vrata so bila obširna dvonadstropna stavba, ki se je dotikala na levi plati tamošnje bolnice ali »špitalska«, na desni pa hiše meščana Dežmana. Imela je velikanska vrata, ki so se široko na stežaj odpirala. Ljubljanci so se še pred nedavnim radi spotikali nad njihovo širokostjo ter rabili primero, kadar se je komu zazdehalo: »Zijaš kakor špitalska vrata.« Stavbi je bil prizidan leta 1489. štirioglat stolp, moleč čez okolne hiše, v katerem so stanovali ubožni meščani in sodni sluga. Na vratih so razglašali razne uradne ukaze in naredbe. Leta 1786. so odstranili tako stolp kakor vrata. Ta bi se bila sicer gotovo prej ali slej spričo nedostatnega popraviljanja sama zrušila. Od pridobljenega gradiva so porabili 16 kub. sežnjev lomljenega kamenja za zidavo frančiškanskega samostana na Marijinem trgu. A razen tega se je menda prav ob istem času še nekaj drugega ukrenilo za izboljšanje ondotnega prometa. Na magistratu so namreč že zdavnaj poprej želeli razširiti Špitalsko ulico. Da pa se to doseže, bi morala izginiti tudi Dežmanova hiša. Neki Berlin, eden njenih poprejšnjih lastnikov, je pristal obvezno že leta 1610. tako zase kakor za svoje naslednike na to, da se bo hiša podrli, kadar bo

zahteval magistrat, In tako se je zgodilo, da je dal podreti Dežman polovico svoje hiše, za kar ga je magistrat malenkostno odškodoval. Deloma s tem, a ponajveč z odstranitvijo vrat in stolpa, je mnogo pridobila vedno vlažna, blatna in temna Špitalska ulica, ker je postala vsaj na enem koncu svetlejša ter je mogel posebno tudi zrak skozi njo bolj krožiti oziroma jo prezračevati izdatneje nego prej.

Dohod v mesto s Poljan je bil skozi Kloštrska ali Frančiškanska vrata, zgrajena leta 1719. približno na prostoru, kjer je dandanes sprednji del hiše št. 10 na Krekovem trgu. Ime so dobila po frančiškanskem samostanu, stoječem na sedanjem Vodnikovem trgu. Ta vrata so bila dvonadstropna stavba; gledana zunaj mestnega obzidja so bila podobna trdnjavi s stolpi in prekopom. Dvojno zidovje vrat je bilo iz rezanega kamenja. Stavba je imela majhna okna, med katerimi je stal v prvem nadstropju velik železen mož, oborožen s sulico. Na obzidju med vrati in Ljubljano so stali topovi še leta 1806. Tudi na tem kraju je otežkočal približevanje obzidju globok jarek, preko katerega sta držala dva mostova. Nedaleč na zunanji strani vrat je stal kip krvavečega Kristusa, h kateremu so kaj radi posebno v postu prihajali mnogoštevilni romarji. V bližini vrat je bil ob Ljubljani mlin, a poleg njega gradiču podobno poslopje Franca Jakoba pl. Erberga. Ker so postala ta vrata do leta 1785. tako slaba in pokvarjena, da si niso upali skozi nje hoditi niti vojaki, so jih v letih 1789. in 1790. podrli.

Mestna vrata so zapirali poleti ob devetih, a pozimi ob osmih zvečer. Preden se je to zgodilo, so opozarjali meščane z zvonjenjem na Gradu. Kadar so vrata zaprli, ni smel nihče več brez županovega dovoljenja v mesto. Vratar je moral javiti tujca županu; če tega ni storil, so ga kratko in malo odpustili iz službe. V nevarnih časih je bila vratarjeva dolžnost, izročati ključe mestnih vrat vsak večer županu. Na novega leta dan je moral vratar obnoviti službeno prisego. Pobiral je tudi »mostnino« od tovorov, dovažanih v mesto. Z njo so vzdrževali mostove in popravljali mestno obzidje ter nakupovali strelivo in raznotere obrambne potrebščine.

Mestna obzidja so postala sčasoma širom po svetu popolnoma brezpredmetna, ker je bilo novo orožje čedalje bolj kos vsem takim in podobnim varnostnim napravam. In nič drugačna usoda jih ni čakala kakor povsod drugod tudi v Ljubljani. Doslužila so in morala kot navlaka in nepotrebna napota polagoma izginiti s površja. Z odstranitvijo mestnega obzidja skupno z vrati je zadihala Ljubljana svobodneje novo življenje ter se je začelo mesto brez zaprek širiti na vse strani.

P I S M O

V mali kavarni, kjer se je vsak dan po kosilu zbirala večja družba uglednih priletnih gospodov, je bilo tisto popoldne nenavadno zatohlo in mirno... Prisedniki stalnega omizja so bili že posrkali vsak svojo črno kavo ter pretehtali in precenili vse dnevne pripetljaje svojega mesteca. Troje od njih, upokojeni ravnatelj meščanske šole, lekarnar Prašek starejši in trgovec Žakelj so se — kakor je to že toliko let moralo biti — preselili k mizici v kotu in tam tiho igrali svojo preferanso. Ostali gospodje so se zatopili v čitanje dnevnikov in v listanje revij, le radovedni gospod davčni kontrolor je zaspano mežikal skozi visoko kavarniško okno v vednem strahu, da bi česa ne zamudil. Saj res, vsak trenutek bi se lahko na trgu pred kavarno pripetilo kaj izredno zanimivega ali celo kaj usodno važnega in gospod davčni kontrolor bi si potem po pravici do sodnega dne očital, da se vse zanimivo in važno zgodi le tedaj, kadar on ne utegne, in vedno le tam, kamor ne morejo njegove zvedave oči. Poleg tega čisto osebnega odnosa do življenja svoje okolice je imel gospod davčni kontrolor tudi ženo, precej hudo in oblastno zakonsko družico, pri kateri bi ugled (kolikor ga je še bilo) gospoda davčnega kontrolorja takoj padel za lepo mero odstotkov, če bi ji »ugledni« soprog po kavarni in pisarni ne prinesel k večerji vsaj ene »bombice« — tako je namreč gospa davčna kontrolorka imenovala najnovejše novice o dogodkih iz ožjega kroga številnih znancev in iz širšega mestnega področja...

No, tudi to popoldne je gospod davčni kontrolor oprezal za kakršno koli »bombico«, ne da bi slutil, da mu bo usoda v kratkem zelo naklonjena — žal spet samo za hrbtom.

Medtem ko so namreč gospodje od stalnega omizja brez posebnega navdušenja prebiralali dnevprike in listali po revijah, medtem ko je lekarnar Prašek starejši ravno mešal karte za novo preferanso in je gospod davčni kontrolor nejevoljno opazoval rejeno mesarsko muho, ki se je predrzno sprehajala po debeli šipi — je stopil v kavarno moški srednjih let (precej gosposko oblečen), naročil šilce konjaka, ga brž zvrnil in malomarno, z naveličano kretnjo stisnil zaspanemu natakarku v roko kovanec za dve liri, zapitek z bogato napitnino (naša zgodba se je odigrala v »starih, dobrih časih«). Natakark se je nemalo začudil, še bolj pa ga je minula zaspanost, ko je kovanec vrgel na marmorno mizo in se je ta kratko malo razsul, kakor da je iz izredno krhkega stekla. Nepoznani gost je bil medtem že izginil čez trg. Gospod davčni kontrolor ga niti opazil ni.

Dogodljaj je na mah razburkal vse kavarniške goste. Gospodje od stalnega omizja so odložili časnike, kvartopirska trojica je takoj ustavila igro, gospod davčni kontrolor se je pri priči od okna — ves napihnen od radovednosti — preselil h glavnini, kjer se je takoj pričela burna razprava o nepričakovanem sleparstvu. Vsi so vedeli kaj pripomniti, kakor je to v takem primeru že navada. Domišljija je slavila svoje zmagoslavje. Ko so bili do golih kosti obrali »nepredvideno dogodivščino« in k plamtečemu ognju, ki ga je bil zanetil pobegli goljuf, pristavili vsak svoj piskrček brihtnosti in pretkanosti, so jeli govoriti o sleparijah in sleparjih sploh. Pripovedovali so si napete zgodbe in obudili drug drugega nekaj spominov na razne tatinske pripetljaje v domačem mestecu. Na mah pa so vsi utihnili, ko se je oglasil k besedi stari

zdravnik dr. Potokar, ki je veljal za najuglednejšega in najmodrejšega člana njihovega stalnega omizja. Priletni in prijazni gospod si je pogladil belo kozjo bradico, se nasmehnil, iztrkal pipo na pepelnik in pričel:

— Vam bom pa zdaj še jaz povedal, gospodje, kako je eden mojih prijateljev, ki žal ni več med živimi, postal žrtev neke prav posebno drzne in prekanjene goljufije...

Vsi prisledniki so napetò prisluhnili. Gospod doktor pa je lagodno nadaljeval:

— To je bila res goljufija posebne sorte. Bilo je pred prvo svetovno vojno, v tistih blagih časih, ko še ni bilo slišati — kakor zdaj — o tako zvutih sleparjih in tatovih, o gangsterjih in tolovajih in ko so bili celò draguljarji in zlatarji, ki imajo posla z dragocenim blagom, še dokaj preprosto lahkoverni, kar dandanes niso več. Izkušnje so jih bile pač izučile...

No, moj prijatelj Obesek je bil draguljar v nekem obmorskem mestecu. Imel je delavnico in prodajalnico, na kateri je bil lahko ponosen. Vse si dobil pri njem, česar so si le požezele tvoje oči: najlepše prstane, obeske, verižice, uhane, zapestnice, igle, doze za cigarete in drugo tako blago, s katerim se tako rad diči in krasi ničemurni svet. Pred njegovo okusno urejeno, vabljivo izložbo so se mimoidoči vedno kaj radi ustavljali. Kako bi se tudi ne, ko so bili razstavljeni dragulji in krasni zlatarski izdelki vendar tako zapeljivi. Moram pa tudi pripomniti, da se ljudem v tistih časih ni tako mudilo z nakupom, ker niso bili tako zapravljeni in razsipni, kakor so dandanes. Da, da, takrat smo novc trikrat obrnili na dlani, preden smo ga izdali, zdaj pa kar hajdi ven z njim! Potem pa tarnamo o raznih krizah in nikamor ne moremo naprej... Ves tempo takratne dobe je bil mnogo počasnejši, tudi kupci se niso tako hitro odločili kakor današnji, zato so moral prodajalci biti precej spretni in podjetni, da so svoje blago spravili v promet...

Zdaj si pa že lahko predstavljate, s kakšno vnemo in prizadevnostjo je neko popoldne moj prijatelj Obesek sprejel častnika, ki je s strumnim korakom vstopil v njegovo prodajalno na Južnem nabrežju. Bil je to konjeniški stotnik, raven ko sveča, v izredno zali uniformi. Svetle brčice je

imel koketno zavihane, na prsih se mu je svetilo odlikovanje, ranjeno desno roko je nosil v pestovalici.

Draguljar Obesek je takoj stopil k njemu.

»Ali je tistile prstan z diamantom v modri škatlici na desni polici v izložbi drag?« je vprašal stotnik in se zvedavo nasmehnil.

Moj prijatelj Obesek je žurno odprl notranje okno izložbe, prinesel prstan častniku in mu povedal ceno. Stotnik je okleval.

»O, drag je... Lep pa tako, da ne more biti lepši! Ko sem šel mimo prodajalne, mi je takoj padel v oči...«

Draguljar Obesek se je pričel cediti od prijaznosti. Silil je v kupca, na vse pretege hvalil žlahtni kamen, povzdigoval njegov izredno krasni blesk, precizno izbrušenost, lično vdelavo in še to in ono.

»Saj bi me zlahka pregovorili,« je pripomnil stotnik. »Neki plemeniti osebi se moram izkazati hvaležnega, toda, hudimāna, prstan je le predrag!«

Prijatelj Obesek je zdaj brž pričel dokazovati, da cena za tak izredno lep in dragocen prstan nikakor ni pretirana, nasprotno — smešno nizka je in gospod stotnik bi pač z ničemer ne mogel bolj razveseliti srečne obdarovanke, ki bo tako sijajno in vsekakor ceneno darilo prav gotovo znala primerno spoštovati...

Zdelo se je, da se je kupec že odločil; prevzela ga je bila lepota prstana in tudi draguljarjevo spretno hvalisanje ni moglo ostati brez učinka.

»Pet tisoč kron! Pet tisoč kron!« se je še obotavljaval stotnik.

Končno pa se je le premislil. Resno in bistro je pogledal draguljarja in dejal, kakor da mu besede le težko gredo z jezika:

»Dobro, naj bo! Vzamem prstan!«

Prijatelj Obesek je na tihem triumfiral.

»Samo,« je dodal častnik, »denarja nimam toliko pri sebi in zelo se mi mudi.«

»To nič ne de, gospod stotnik, malenkost,« je velikodušno odgovarjal draguljar, veseleč se mastnega zaslužka. »Prstan, za katerega ste se blagovolili odločiti, vam je na razpolago, kadar želite...«

Častnik ga je prekinil v njegovih ljubeznivih izlivih uslužnosti in vdanosti:

»Ne, rad bi ga takoj vzel s seboj, zato moram obvestiti ženo, naj vam hitro pošlje denar. Bodite, prosim, tako prijazni, napi-

šite ji pismo v mojem imenu. Davi sem na vežbališču padel s konja in se zato ne morem posluževati desnice.

Gospod Obesek je bil presrečen in poleg vsega tudi prevljuden, da bi mu odrekel to malenkostno uslugo. Napisal je po stotnikovem narekovanju naslednje vrste:

Draga moja,

nemudoma potrebujem pet tisoč kron. Izroči jih, prosim, prinašalcu tega pisemca. Zvečer Ti bom vse natančneje povedal; gre za neko važno stvar.

Iskreno te pozdravljam!

Tvoj

Peter

Častnik je takoj nato pomignil svojemu slugi, ki je stal pred prodajalno, in mu ukazal, naj brž odnese list njegovi ženi in se potem neutegoma vrne.

Toda čakanju ni hotelo biti ne konca ne kraja. Stotnik se je pričel vznemirjati.

»Saj je že več ko pol ure, odkar naju je zapustil ta butec!«

Končno se je nestrpni častnik, vidno razburjen in vznevoljen, jel odpravljati.

»Pojdem pogledat, kaj počenja ta zanikrni tepec. Počakajte me, prosim!«

Draguljar Obesek je čakal do trdega mraka.

»To je neverjetno, neverjetno,« je go-drnjal sam pri sebi.

Preden je zaprl prodajalno, je še enkrat pogledal prstan. Obšla ga je neka čudna sumnja, toda ker je bil stotnik pustil prstan tu, ni bilo zanjo prav nobenega povoda, nobene podlage.

»Gotovo, prav gotovo se vrne jutri zjutraj.«

Gospod Obesek je odšel domov. Ko je stopil v stanovanje, je takoj ostrmel nad sprejemom svoje žene.

Sicer tako mila in prijazna gospa, mu na njegov običajni, vljudni »dober večer, Emica« to pot niti odzdravila ni, temveč je z nenavadno živahnimi kretnjami in z vidno radovednostjo v očeh kar takoj in takole načela takle dvogovor:

»Torej?«

»Torej, kaj?«

»Saj menda nisi pozabil?«

»Kaj naj bi pa spet pozabil?«

»Ne delaj se vendar tako nevednega!«

»Jaz — nevednega? Povej mi brž, kaj bi rada izvedela, pa bom takoj poskusil ugnati tvojo nestrpnost.«

»No, dobro igraš vlogo nevedneža!«

»Zlomka, kaj te pa tako mika?«

»Tvoja važna stvar vendar!«

»Kakšna važna stvar?«

»No! Tista, ki si mi jo bil omenil v pismu, s katerim si me naprosil za pet tisoč kron!«

Dobremu gospodu Obesku se je zdelo, da ga je bil nekdo polil za vratom z ledenomrzlo vodo. Kar zameglilo se mu je pred očmi.

»V kakšnem pismu?« je težko vzdihnil.

»V temle!« se je razburila žena. »V temle! Ali ni to nemara tvoja pisava in podpis tudi tvoj?« mu je pomolila pod nos pismo, ki ga je bil popoldne v prodajalni napisal po stotnikovem narekovanju.

Da, da, podpis je bil njegov. Saj je bilo tudi gospodu draguljarju ime — Peter!...

Doktor Potokar je končal.

»Hudimana, to je bil pa lisjak in pol, ta stotnik,« je pod živim vtisom doktorjevega pripovedovanja vzkliknil lekarnar Prašek starejši.

»Oziroma ta v stotnika preoblečeni slepar,« je brž popravil upokojeni ravnatelj meščanske šole.

Gospodje od stalnega omizja so se brez nadaljnje debate počasi začeli razhajati.

Pri večerji je to pot gospod davčni kontrolor razveselil svojo radovedno življenjsko družico z dvema tako učinkovitima »bombicama«, da je njegov ugled (kolikor ga je še bilo) takoj zrastel za lepo mero odstotkov.

Svetovni zračni promet

Ko se je letalstvo po prvih letih svojega rojstva naglo začelo razvijati, je bilo že takoj spočetka mogoče slutiti smeri, v katere je tekla pot tega razvoja. Prvi pionirji letalstva vsekakor še niso mogli doumeti mogočnega in širokega pomena nastajajočih letal. Čutili so le nedosegljivo željo, ustvariti mogočno pripravo, s katero bodo lahko letali. To je bil njih cilj. Toda pozneje so se našli strokovnjaki, katerih mišljenja so bila vplivna, in tedaj smo v letalstvu že lahko zasledili tri jasne smeri, po katerih se je letalstvo dvigalo do napredka v današnji dobi. Nikogar ni, ki bi si sodobnega letalstva ne znal razdeliti v tri velike skupine, ki so medsebojno sicer ločene, vendar vse tri še vedno zavisijo od napredka in razvoja letalske tehnike. Razdelitev letalstva naj bi bila sledeča:

1. vojno letalstvo, ki posebno v veliki borbi zadnjih petih let zavzema največjo važnost v svetu,

2. prometno-potniško letalstvo,

3. športno letalstvo, ki ga pa prav lahko ločimo v dve skoraj samostojni skupini, in sicer: a) motorno letalstvo in b) jadralstvo.

V praksi se je že precej zgodaj pokazala ta razlika, letalska tehnika se je mogočno razširila in izpopolnila, razvila se je na vseh poljih, predvsem v vojnem pogledu, nič manj pa v pogledu zračnega prometa.

Prvi začetki letalskega prometa so bili seveda skromni. Njegov razvoj je bil skrajno otežkočen. Sprva je bilo zračno potovanje zaradi nezanesljivih letal res nevarno, bilo pa je pri tem zbog premajhnega zanimanja merodajnih krogov in občinstva tudi zelo drago, tako da si je zračni promet komaj utiral pot k popularnosti.

V mnogih državah je bilo to sicer lažje, ker se je vlada sama jela zavedati važnosti letalskega prometa, drugod, večinoma v manjših evropskih državah, pa je bilo premalo denarnih sredstev in interesentov, da bi se stvar hitreje razvila. Potreba po letalskem prometu pa je seveda iz leta v leto postajala večja. Trgovski mednarodni posli, ki često zahtevajo hitrih akcij, so precej pripomogli k njegovemu razvoju. Saj hitreje, kakor je mogoče potovati danes z letali, res ni moči potovati z nobenim drugim prometnim sredstvom. Z letalom lahko preletimo v nekaj kratkih urah što in stotine kilometrov, pot, za katero bi z ladjo, avtomobilom ali železnico porabili najmanj dva do trikrat toliko časa.

S povečanjem letalske hitrosti in s povečanjem nosilnosti velikih transportnih in pot-

niških letal so bili torej dani vsi pogoji za mogočen razmah, o kakršnem pri letalskem prometu danes lahko govorimo.

Zdaj skoraj ni več sveta, čez katerega ne bi bila razpeta letalska mreža, ki postaja in bo po končani sedanji vojni zaslužno prejela naziv najpomembnejše veje svetovnega prometa.

Letalsko-prometne družbe evropskih držav so odstranile s posebnimi dogovori o mednarodnem zračnem prometu še zadnje nedostatke, ki so v prvih letih zavirale razvoj. Evropa je bila pred vojno razkosana na stotine prog. Potovati je bilo mogoče iz Londona do Aten, iz Pariza do Moskve, iz Osla do Palerma, iz Helsingforsa do Lizbone. Posebni mednarodni nadzorni odbor za letalski promet je skrbel, da se je ta vršil v najboljših pogojih, z najboljšimi sredstvi. Naloga tega odbora je bila dalje temeljita utrditev že omenjenih dogovorov meddržavnega prometa, ki je sprva delala toliko preglavic.

Še nekaj besed o notranjem in zunanjem zračnem prometu posameznih držav, ki nas bo v površnem pregledu gotovo zanimal! Omenim naj le države, katerih letalski promet je bil res važen za nje same in za svet.

V Nemčiji deluje z vsem uspehom letalska družba »Die deutsche Lufthansa«. To je družba, ki je svoje zračne mreže razpredla tako rekoč po vsem svetu. Začetek njenega delovanja sega še v dobo prvih poskusov letalskega prometa. Z mogočnim letečim parkom, temeljito proučenimi problemi istega in s svojimi sposobnimi piloti je »Die deutsche Lufthansa« dosegla uspeh, ki jo je dvignil v Evropi kakor v svetu na visoko mesto v pogledu svetovnega letalskega prometa. Njene zračne proge so vodile po vsej Evropi, daleč iz nje pa v Afriko, Azijo, Indijo itd. Ko bo sedanja vojna končana, bodo te žile po vsej verjetnosti postale še močnejše in številnejše.

Nič manj važna niso letalska podjetja v Angliji, ki je pretežni del svojega letalskega prometa zanesla v predele izven Evrope. Najpomembnejša društva za zračni promet so bila: Handley Page, Instone, Bristol Marine Air Navigation, Imperial Airways. Njih proge so segale v Avstralijo, Juž. Afriko, Kanado, Indijo, Kitajsko, Japonsko in dr. Nekdaj je potovanje iz Londona do teh dežel trajalo množico dni, polnih neprijetnosti potovanja z ladjo in železnico, danes pa bi v nepretrganem poletu trajalo le nekaj deset ur, ki potnikom le prehitro minejo. Letala so najudobneje opremljena, v njih je mogoče preganjati dolgočasje z igrami

Nemško prometno letalo Focke-Wulf - 200 »Condor«

in čitanjem, radio polni letalske kabine z zvoki glasbe, ljubke styardese (natakarice) postrežejo potnikom s pijačo in jedačo, tako da res skoraj ni mogoče občutiti neprijetnosti potovanja z letalom. Notranji letalski promet v Angliji vrši v glavni meri podjetje, ustanovljeno v zadnjih letih — British Airways. To podjetje ima nekaj monopol za krajše proge v Angliji sami.

Francoski zračni promet se je prav tako odlikoval po hitri zvezi med kolonialnimi deželami in Francijo. Najpomembnejša družba je bila Air France, ki je obsegala vse važnejše proge v Evropi kakor tudi izven nje. Dalje so bile važne tudi družbe: Compagnie Air France Transatlantique in Régie Air Afrique. Prva je bila omejena pretežno na zveze z ameriškimi državami, druga pa je delovala kot posrednik med francoskimi kolonijami in matično deželo.

V Italiji se je v zadnjih letih pred vojno letalski promet precej dvignil. Zasluge za to so si pridobile družbe: Ala Littora, Linea dell Impero in Avio Linee Italiane. Zadnja družba se je posebno odlikovala po svoji progji Rim-Kairo - Addis Abeba, ki so jo njena letala absolutirala po trikrat tedensko v poletu, ki je trajal približno štiri dni.

Tudi v Švici je bil pred to vojno letalski promet izredno razvit. Čeprav majhna država je Švica z vladnimi krediti mogočno okrepila prve poskuse zračnega obratovanja, da stoji zdaj že na visoki stopnji. Najvažnejše švicarsko letalsko-prometno društvo je bilo pač »Swissair«, ki se je odlično izkazalo v svojih težkih prekoalpskih linijah. Pomembni sta bili tudi podjetji »Balair« in »Ad Astra«, omembe vredno pa tudi »Alpar«. Promet v Švici vrše najmodernejša letala, opremljena skrajno razkošno in udobno, ki izvirajo iz vseh mogočih držav. V glavnem so zastopana ameriška, angleška in nemška letala, za katerih gradnjo si je v veliki meri Švica izposlovala tudi gradbeno licenco. Letalske proge v Švici so bile vezane po najhitrejši poti na vse važnejše Evropske in izvenevropske linije.

Nizozemska družba K. L. M. (Koninklijke Luchtvaart Maatschappij) je leta 1930. otvorila svojo najpomembnejšo linijo preko Aten - Bagdada - Kalkute - Bangkoka - Singapura - Batavie v Bandoeng. Nič manj važno ni bilo podjetje K. N. I. L. M. (Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij), ki je imelo priključke na vse svetovne zračne linije.

Belgija je bila povezana v veliko svetovno zračno mrežo s svojim podjetjem Régie Air Afrique, čigar najvažnejša naloga je bila vzdrževati promet med Belgijo in Belgijskim Kongom. Ta pot je bila po zaslugi letalstva skrajšana na 5-6 dni pretrgane vožnje.

Letalski promet v Rusiji je tudi stal precej visoko in je bil na evropsko omrežje priključen z linijami: Moskva - Berlin, Moskva - Sofia ter Leningrad - Stockholm. Nadalje so bile pomembne poti v Afganistan, v Mongolijo, do Tiflisa in Bakuja. Sorazmerno je bil v Rusiji notranji zračni promet enakovreden zunanemu. Vse našete proge je oskrbovalo letalsko podjetje »Aeroflot«, ki je s popolnoma varnimi poleti čez najtežavnejša ozemlja monopoliziralo vsa manjša podjetja, tako da so bile vse proge pod njegovim okriljem.

Letalski promet v Ameriki pa je vsekakor zaslužil veliko občudovanje. Razširjen je bil skoraj kot železniški ali ladijski promet. — Našel bom nekaj najpomembnejših letalskih družb po vsem ameriškem kontinentu, ki sô pripomogle, da je zračno potovanje v Ameriki doseglo tak razvoj. Omejil se bom le na večja podjetja: Air Commerce Act, Pan Airways, ki je bil važen za zunanji ameriški letalski promet, Canadian Airways, S. C. A. D. T. A. (Sociedad Colombo-Alemana de Transportes Aereos), Lloyd Aereo Boliviano, Sindicato Condor. Ameriški letalski promet je bil omejen predvsem na Ameriko samo, vezal pa je tudi razna druga ozemlja, medtem ko so njegove proge le redko šegale v Evropo. Večino priključkov na evropske zračne linije so vodila nemška in angleška letalskoprometna podjetja.

Tudi v bivši Jugoslaviji smo imeli letalski promet, ki ga je oskrbovala družba »Aeropot«. Vzdrževala pa je le nekaj manjših zvez. Za na-

Orjaški štirimotorni prevoznik »Douglas DC-4« pri vzletu

še skromne razmere je bilo to vendarle nekaj, dasiravno vse skupaj še v prvih povojih. Zračno potovanje je bilo pri nas prav zaradi tega in zaradi premajhnega zanimanja zelo drago, zato se kot tako ni moglo temeljiteje uveljaviti.

Nekdanji cvetoči letalski promet je v času vojne razumljivo precej omejen ali pa sploh ukinjen, pričakovati pa je, da bo takoj, ko bo sklenjen mir, šla razvojna pot z mogočnimi

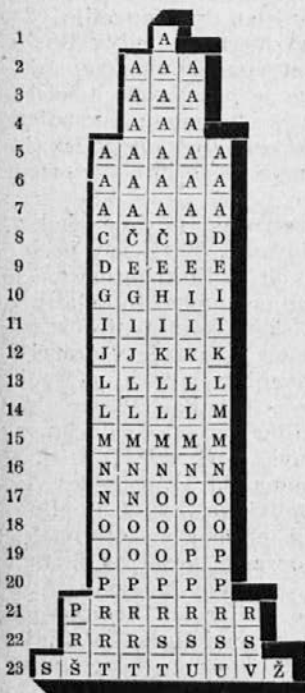
koraki navzgor. Normalizacija svetovnih razmer bo vsekakor blagodejno vplivala na to, da bodo zveze, ki so bile zdaj zaradi vojne pretrgane ali vsaj okrnjene, kmalu spet vzpostavljene. Njih število se bo seveda še pomnožilo.

Letalski promet bo tako postal enakovreden, da celó važnejši od pomorskega in železniškega prometa.

U G A N K E

(Sestavil Anton Klančar)

Spomenik

1. samoglasnik
2. slov. zgodovinar
3. ženski glas
4. oblika glagola spati
5. kraj pri Kamni gorici
6. prst na roki
7. dišava
8. elementarna nesreča
9. svetopis. oseba
10. Angl. kolonija v Afriki
11. oblika vode
12. mera za zlato
13. čistilno sredstvo
14. električni izraz
15. grški pesnik
16. nižji uslužbenec
17. filipinski otok
18. ptica
19. vrsta vina
20. Idol (poganski bog)
21. žensko ime
22. mesto v Srbiji
23. po požaru ostane le še.....

Srednja navpična vrsta nam pove slovenski rek

*

Številnica

6, 10, 9, 11 — 10, 11, 12, 7, 5, 13, 12 — 4, 2,
13, 9 — 6, 9, 14, 1, 4, 5 — 3, 2, 13 — 8, 2,
15, 4, 9 — 14, 2, 10, 5

Ključ

- 1, 2, 3, 4, 5, — del glave
6, 7, — kratica za utežno enoto
8, 9, 10, — vojaški izraz (napeljava)
11, 12, 13, — močna pijača
14, 15, — kratica za polni naslov

Zlogovnica

ba — be — bot — bič — ca — e — el —
ev — ga — na — na — no — nuh — nos —
pra — ri — ro — špi — vi

Iz teh zlogov sestavi sledeče besede in jih napiši drugo pod drugo: 1. Češka prestolnica, 2. umetni človek, 3. otok v Tirenskem morju, 4. konica, 5. siraža harema, 6. poklic, 7. vrsta dragocenega lesa, 8. gora na Krasu

Prve črke besed, zvrstoma brane, nam povedo priimek slovenskega pesnika

*

Magični kvadrat

	1	2	3	4	5
1					
2					
3					
4					
5					

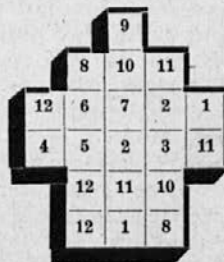
1. slika iz kmečkega življenja
2. tuja valuta
3. prebivalci sev. zap. balk. polot.
4. muzikalna označba za počasni tempo
5. grški potujoči pevec iz Lesbosa

*

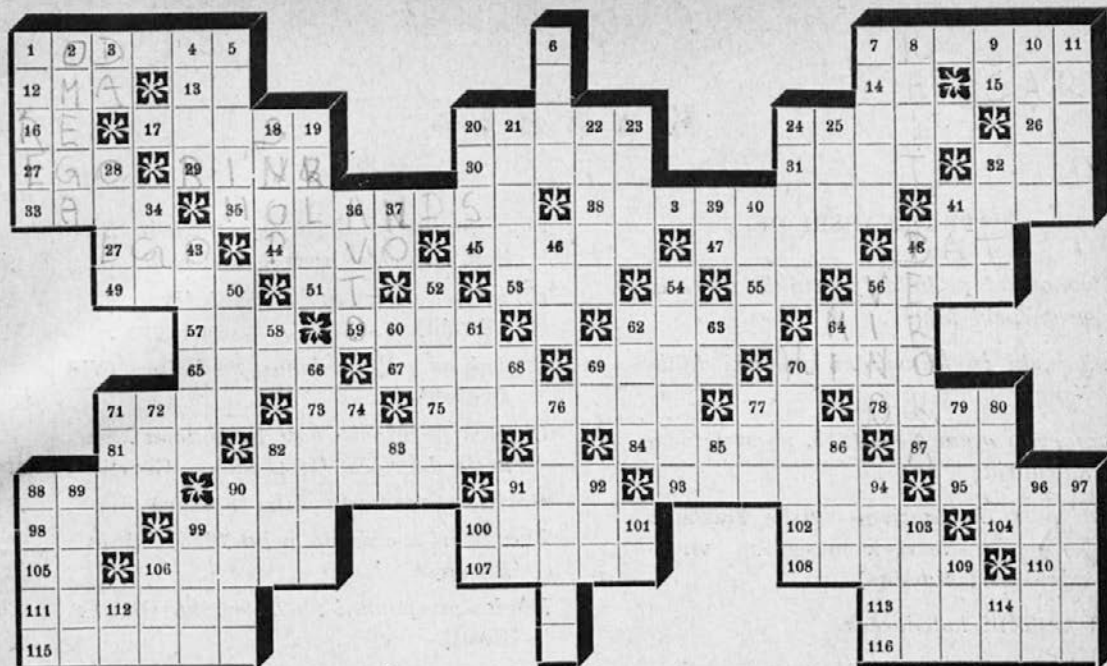
Pregovor

1 — 2 — 3 — 4 — 5
6 — 7 — 8 — 9
10 — 11 — 12

igra s kartami
češko industrij. mesto
nedoločni zaimek

Namesto številki vstavi dobljene črke, pa dobiš znan pregovor

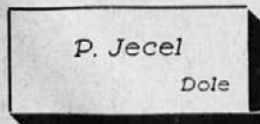
Vodoravno: 1. Slovenski pesnik (1758—1819); 7. mesto v Albaniji; 12. dojilja; 13. osebni zaimek; 14. predlog; 15. planina v Srbiji; 16. kralj (italijansko); 17. ruska gubernija; 20. hrošč; 24. rimski cesar (37—63); 26. predlog; 27. jaz (latinsko); 29. prstan (nemško); 30. znameniti izdelovalec violin v Cremoni (v 16. in 17. v.); 31. drag kamen; 32. cesar; 33. babilonsko-asirski bog; 35. država na severu; 38. električni atom; 41. valuta enota; 42. pritok Donave; 44. glodavec; 45. bojevališče; 47. grški bog vojne; 48. del parnega stroja; 49. desni pritok Donave v Madž.; 51. kemični znak za prvino; 53. rimski pozdrav; 55. T. C.; 56. posoda; 57. del gospodarstva; 59. primanjkljaj na teži pri blagu; 62. poškodba kože; 64. nasprotje vojne; 65. prvi človek; 67. vrsta hrane; 69. pritok Savinje; 70. zabavišče; 71. mirno, brez ropota; 73. kemični znak za prvino; 75. mesto v jugovzhodni Franciji; 77. predlog; 78. okisanec; 81. pristanišče na Finskem; 82. polotok jugovzhodne Evrope; 84. pritok Nila, izvira v Abesiniji; 87. član družine; 88. slovenski pesnik (1879—1901); 90. mesto v bivši Vardarski banovini; 91. zver; 93. starina; 95. jez, (ital.); 98. predplačilo; 99. fizol (množina); 100. dvorana (nem.); 102. zemeljski pas (iz nem.); 104. srečen je, kdor ga ima; 105. R. B.; 106. feničanski graditelj jeruzalemskega hrama (1000 do 970 pr. Kr.); 107. mnogo; 108. grič pri Beogradu; 110. kemični znak za 1 atom molibdena; 111. narod jugozap. Sibirije in Azijskih step; 113. prostor v gledališču; 115. južno sadje; 116. otod (srbhrv.).

Navično: 1. siguren, 2. grška črka (znakma ur);

3. pritrilnica; 4. treska; 5. zdravilo-strup; 6. slovenski matematik (1754—1802); 7. muslimanska sveta knjiga; 8. znakma zobne paste; 9. začetnici imena in priimka slovenskega pisatelja; 10. rimski cesar; 11. vrsta papir; 18. sveženj slame; 19. ilirski kralj (3. st. pr. Kr.); 20. vas na Dolenjskem; 21. del pohištva; 22. evropska prestolnica; 23. zdrava — jaka; 24. bebec; 25. vrsta pesništva; 28. gora na Koroskem; 32. žensko ime; 34. reka v bivši Vrb. banovini; 36. prevozno sredstvo; 37. medmet; 39. K. A.; 40. žlahtna rastlina; 31. ograjena vrata; 43. Indij. plene v Arizoni in Novi Meksiki; 46. prva žena; 48. lasulja; 50. grič; 52. oblika glagola plavati; 54. vojna potrebščina; 56. pijača; 58. kazalni zaimek; 60. mesto v Češkomoravski (znano po tekstilni industriji); 61. luka v Alžiru; 62. perutnina; 63. predlog; 64. osebni zaimek; 66. oblika glagola mlati; 68. kemični znak za lahko kovino; 69. kratica za polni naslov; 70. mesto v Albaniji; 71. teža posode, v kateri se blago pošilja; 72. arabski sin; 74. vrsta zemlje; 76. žensko ime; 77. izraz pri šahu; 79. kratica pri naštevanju; 80. arabska označba zgorjnjega Egipta; 82. plačala se žuželka v otročjem govoru; 83. K. L.; 85. B. N.; 86. madžarsko vedro (71 litrov); 88. žensko ime; 89. Ribničan, po celem svetu znan; 90. moško ime; 91. dalmatinski otok; 92. začimba; 94. reka v Siciliji; 96. rusko mesto; 97. ljubezen (italij.); 99. cerkveni davek; 100. oblika glagola biti; 101. kratica za število; 103. pol tolarja Marije Terezije pri Arabcih; 106. mongolski ali tatarski vladar; 109. predplačilo; 112. kazalni zaimek; 114. dva enaka soglasnika.

Posejtnici

1)

2)

Ugani poklic teh dveh gospodov!

Nagrade

Med številnimi Vodnikovci, ki so nam poslali pravilno rešitev vseh ugank lanske Pratičke, je žreb izbral naslednjih dvanajst nagrajencev:

1. Janez Vodišek, Ljubljana	7. Milan Štrukelj, Ljubljana
2. C. Brenčič, Vrhnika	8. Vlasta Turk, Novo mesto
3. Dr. Anton Debeljak, Ljubljana	9. Rudolf Turšič, Vrhnika
4. J. Hojan, Ljubljana	10. Fran Habič, Ljubljana
5. Stane Megušar, Ljubljana	11. Janez Sušteršič, Sv. Križ-Lj.
6. Ivanka Kraljič, Ig	12. Tine Nagode, Logatec

Vsi nagrajenci prejmejo za nagrado lepo knjigo

Prihodnje leto bomo spet razdelili 12 knjižnih nagrad.

Rešitev gornjih ugank pošljite na naslov: Dr. PAVEC KARCIN, Ljubljana, Krakovski nasip 22, do 1. maja 1945.

K a z a l o

	Stran
PRATIKARSKI DEL	
<i>Astronomski podatki, prazniki, mrki in vremenski ključ</i>	
<i>Geografski in klimatični podatki Ljubljane</i>	
<i>Domnevno vreme leta 1945. po stoletnem koledarju</i>	
<i>Pratika s koledarjem (risbe Maksima Gasparija, verzi k mesečnim vinjetam Pavla Karlina)</i>	
<i>Naš kulturni koledarček</i>	
<i>Vreme in letina v ljudskih prerokbah</i>	
<i>Mere in uteži</i>	
POUČNI IN ZABAVNI DEL	
<i>Novoletna (Po stari češki kolednici — P. Karlin)</i>	33
<i>Slovenske obletnice v letu 1945. (P. K.)</i>	34
<i>Misli o knjigah in knjižnicah (Miroslav Ambrožič)</i>	36
<i>Odmev gora v naši pesmi (Dr. Francè Ogrin)</i>	42
<i>Pojedina kluba drvarjev (Davorin Ravljen, ilustriral Francè Podrekar)</i>	49
<i>Umirajoči in izumrli običaji (Ivan Albreht)</i>	54
<i>Pogled na pota sodobne medicine (Vid Grošelj)</i>	60
<i>Obnova porušenih vasi in higiena kmečkega dvorišča (Ing. Štojan Guzelj)</i>	67
<i>Maričkin rožmarin (Ina Slokan)</i>	71
<i>Zvezde in zvezdnato nebo 1945 (Miran Borko)</i>	76
<i>Mladostni spomini na Dolenjsko (Dr. Fr. Göstl)</i>	82
<i>Uklete sani. Silvestrska zgodba (Po M. Hennigerjevi — P. K.)</i>	85
<i>Strahote nemosti (Vilko Mazi)</i>	88
<i>Tekoče sadje (Andrej Skulj)</i>	90
<i>Okrogle o zdravnikih, medicincih in bolnikih (Nabral in povedal Davorinov)</i>	93
<i>Svatovanje rib (Dr. Janko Lokar)</i>	96
<i>Ljubljanska mestna vrata (Al. Potočnik)</i>	102
<i>Pismo (Darti)</i>	105
<i>Svetovni zračni promet (Janko Colnar)</i>	108
<i>Uganke (Sestavil A. Klančar). Nagrade</i>	110
<i>Kazalo</i>	112

